

III

SKOJ ZA VRIJEME OKUPACIJE I RAD MJESNOG KOMITETA U ZAGREBU

OMLADINSKI POKRET U OKUPIRANOM GRADU

PREGLED DJELOVANJA SKOJ-a U ZAGREBU 1941—1945.

Početak djelovanja Saveza komunističke omladine Jugoslavije u Zagrebu seže daleko u predratno doba, a u vremenu pred drugi svjetski rat pod njegovim se vodstvom razvio širok antifašistički pokret mlade generacije. Prekretnicu u radu skojevskih organizacija u Hrvatskoj predstavljalo je obnavljanje Pokrajinskog komiteta SKOJ-a krajem 1939. godine. Početkom god. 1940. osniva se ponovno i Mjesni komitet SKOJ-a za Zagreb koji se sredinom kolovoza iste godine nadopunjuje novim članovima zaduženim za određen sektor rada. Naime, SKOJ nije imao strukturu kao partijska organizacija koja je podijelila grad po teritorijalnom principu, nego je proveo podjelu rada po sektorima: za radničku omladinu, studentsku, srednje i šegrtske škole, tj. škole za učenike u privredi, omladinska društva i sektor za rad s omladinom u okolici grada. Tokom rata aktivnost se, međutim, odvijala samo u tri sektora: radnički, studentski i srednjoškolski. Kako je u svakom rajonskom komitetu, po partijskoj podjeli, jedan od njegovih članova bio zadužen za rad SKOJ-a na svom području, tako je MK SKOJ-a imao stvaran pregled djelovanja skojevskih aktiva i po gradskim rajonima. Sekretar MK SKOJ-a u pravilu bio je i član MK KPH Zagreba.

ORGANIZACIJA SKOJ-a U PREDVEČERJE RATA

U razdoblju uoči rata osnovane su bile skojevke organizacije na svim srednjim i njima sličnim školama, osim na (tadašnjoj) Prvoj klasičnoj i Dru-goj muškoj gimnaziji gdje nisu postojali samostalni aktivni, nego su njegovi članovi bili vezani uz druge škole. Srednjoškolsko skojevsko rukovodstvo najprije je bilo vezano uz partijski aktiv (biro) na Sveučilištu, a od godine 1941. ono ima samostalno rukovodstvo vezano uz MK SKOJ-a. Organizaciona struktura bila je ovakva: skojevska grupa jednog razreda činila je razredni aktiv čiji je sekretar ulazio u skojevsko rukovodstvo škole, tzv. školkom. Predstavnici pojedinih škola činili su međuškolski komitet za grupu škola, a od njegovih članova biralo se srednjoškolsko rukovodstvo. Od okupacije osnivaju se umjesto međuškolskih komiteta troškolski komiteti koje su sačinjavali predstavnici triju srodnih škola.

Do rata srednjoškolski su uspjeli zauzeti mnoge ključne pozicije u organizaciji Civilne zaštite (CZ), i to u kotarskim štabovima ponajviše, dok su

u Glavnom štabu imali znatan utjecaj. Ta će aktivnost biti znatna naročito prve ratne godine, jer će se u okviru Civilne zaštite provoditi neke od prvih političkih akcija srednjoškolaca.

Na Zagrebačkom sveučilištu uoči rata SKOJ se razvijao u specifičnim prilikama, vodeći stalnu i upornu borbu protiv reakcionarnih grupa studenata. Njegovo rukovodstvo, poput srednjoškolskog, najprije je vezano za partijski biro na Sveučilištu i izravno vezano uz MK KPH Zagreba. Tokom godine 1941. ono je vezano uz PK SKOJ-a za Hrvatsku, a od kraja iste godine za MK SKOJ-a Zagreba.

Sektor radničke omladine dijelio se na kvartove koji su organizaciono bili povezani u istočno (Maksimir, Martinovka, Trnje sa Sveticama, Centar i željeznica) i zapadno rukovodstvo (Trešnjevka, Ciglenica, gornji dio Ilice, Kustošija s Jaranom, Gajem, Prečkom, Vrapčem i Podsusedom). Oba rukovodstva činili su sekretari kvartova. Osim toga, radnička omladina koristi i legalne sindikalne organizacije u kojima osniva svoje vlastite polulegalne omladinske komisije, naročito sindikate Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza (URSS). Da bi se na neki način barem dio radničke skojevske omladine legalizirao, URSS je osnovao međustrukovni omladinski odbor svojih sindikata čiji je zadatak bio da koordinira rad omladinskih sekcija pri raznim strukovnim savezima. SKOJ je prodirao i u omladinske sekcije raznih građanskih sportskih i kulturnih udruženja u kojima zauzima rukovodeće pozicije (Trešnjevačka kazališna omladina, »Matija Gubec«, »Mladost«, Hrvatska omladinska čitaonica — HOČ, kao i tzv. komunalna društva na gradskoj periferiji).

Poslije okupacije rad se bitno izmijenio. SKOJ je bio jedini od svih predratnih omladinskih organizacija koji se nije organizaciono raspao i u ras-komadanoj je Jugoslaviji zadržao općejugoslavenski karakter. Aktivnost zagrebačkih skojevaca tokom rata nosi određene karakteristike u pojedinim vremenskim razdobljima. Odnosi se to naročito na prvu ratnu godinu u kojoj razlikujemo dva perioda:

1. Od uspostavljanja tzv. Nezavisne Države Hrvatske do njemačkog napada na Sovjetski Savez, za koje razdoblje je karakteristično nastojanje ustaške vlasti da fašizira omladinu i izazove odvajanje hrvatske od ostale omladine, te organizacione pripreme SKOJ-a za oslobodilačku borbu;

2. Od njemačkog napada na SSSR do formiranja novog Mjesnog komiteta SKOJ-a za Zagreb (22. VI — XII) u kome razdoblju ustaške vlasti velikim hapšenjima i provalama pokušavaju potpuno razbiti SKOJ; to je ujedno i period velikih omladinskih oružanih akcija.

OKUPACIJA NAMEĆE NOVE ORGANIZACIONE FORME

Prvih dana okupacije SKOJ je proveo niz organizacionih mjera neophodnih u novim uvjetima rada: u vezi s konspiracijom, obnavljanjem oslabljenih ili nedovoljno učvršćenih aktiva (naročito studentskih) i uopće rukovođenjem svim akcijama. Održani su sastanci s rukovodiocima aktiva na kojima su utvrđeni oblici rada u novim uvjetima, usavršavan sistem konspiracije i veza i slično. Sa srednjim i njima sličnim školama SKOJ je bio vezan i pomoću Civilne zaštite (kasnije Narodne zaštite), a s mladim radnicima putem omladinskih društava koja su legalno djelovala do lipnja 1941. Veliku pomoć pru-

žao je i PK SKOJ koji se u to vrijeme još nalazio u Zagrebu.¹ Na njegovu inicijativu odlučeno je da se omladinci uključe u rad raznih stručnih kurseva što ih organizira ustaška vlast,² ali i u stručne kurseve organizirane od strane CK KPH.³

Preuzimanjem vlasti u Hrvatskoj ustaše nisu raspustili Civilnu zaštitu kao i neka druga omladinska kulturno-prosvjetna društva. Njima su nastojali masovno okupiti zagrebačku omladinu, ali sve su te organizacije postale ubrzo potpuno ili pretežno vojničke. Tako CZ postaje »sastavnim dijelom hrvatske vojske« i preuzeta je od »zračnog zapovjedništva hrvatske vojske« već 23. svibnja 1941. Istog tog mjeseca Civilna zaštita (CZ) mijenja naziv u Narodnu zaštitu (NZ) koja obuhvaća sve muškarce između 15 i 60 godina i žene između 17 i 50 godina starosti.

Dvadesetčetvrtog travnja 1941. odobren je daljnji rad i Hrvatskom radničkom savezu i isti je dan njegovo rukovodstvo odaslalo Okružnicu svim svojim podružnicama ističući da ona i druge organizacije pod njenim vodstvom mogu i dalje »poslovati normalno«. Organizacija »Hrvatski junak« također je povojničena 18. travnja 1941. Odredbom od 24. travnja 1941. zabranjen je »Hrvatski sokol«, ali kasnije — 23. rujna 1941. — on postaje »posebna bojna u okviru ustaške vojnice«.

Da bi se obuhvatila sva omladina, 13. lipnja 1941. osnovana je Ustaška mladež u kojoj je omladina od 7 do 18 godina starosti razvrstana prema uzrastu u posebne odjele. Kasnije je ova odredba proširena, i to tako da je Ustaška mladež obuhvaćala: Ustašku uzdanicu (7—11), Ustaške junake (11—15), Starčevićevu mladež (15—21) i studentsku omladinu (iznad 21 godine). Pripadnost Ustaškoj mladeži bila je obavezna. Kako je ova zakonska odredba obuhvaćala u grupi iznad 18 godina samo studente, novom se odredbom od 1. kolovoza 1941. i sva radnička omladina između 18 i 25 godina starosti morala obavezno učlaniti u Državnu častnu radnu službu. Tako je u općem nastojanju da fašizira omladinu svim tim odredbama, točnije prinudom, ustaška vlast pokušala spriječiti da i jedan omladinac od 7 do 25 godina bude izvan jedne od tih fašističkih organizacija.

Komunistička partija je na vrijeme i pravilno shvatila i pravilno ocijenila sva ta ustaška nastojanja da pridobiju omladinu i zato su partijska rukovodstva dala orijentaciju SKOJ-u kako će se suprotstaviti takvoj politici. Istaknuto je da »treba pojačati borbu za omladinske zahtjeve ... i organizirati borbu za zaštitu životnih prava omladine«.

U ovom se periodu najviše promjena desilo među studentima. Veći broj studenata napustio je Zagreb i vratio se u svoja rodna mjesta ili prešao u ilegalnost, pa su neki aktivni na Sveučilištu tako brojčano oslabili da su se spajali aktivni svih ili nekoliko godina, grupa ili fakulteta. Osim toga,

¹ 22. VII 1941. uhapšena su oba sekretara PK SKOJ-a (J. Vlahović i R. Vlkov) zajedno sa članom PK SKOJ-a koji je ujedno obavljao dužnost sekretara MK SKOJ-a (S. Benceković). 19. X iste godine uhapšen je i posljednji član PK SKOJ-a u Zagrebu (V. Raspor).

² Sredinom srpnja 1941. reorganizirana je Narodna zaštita te je Zagreb podijeljen na 8 zaštitnih kotareva, a u svakom od njih započeli su rad stručni kursevi (vatrogasni, kemijski, sanitetski i tehnički) primijenjeni ratnoj situaciji. U svakom od njih nastojalo se osnovati skojevske aktivne.

³ Odnosi se to na radiotelegrafske tečajevе održavane po mjesec dana u privatnim stanovima, kao i na sanitetski tečaj koji su pohađale omladinke.

studenti su bili među prvima na udaru neprijatelja. Studenti-frankovci još su godine 1940. osnovali svoj, tada ilegalni, Ustaški sveučilišni stožer i sastavili popis »nepoćudnih osoba« s podacima o njihovom političkom djelovanju od 1935. nadalje. A zaplijenjena je i arhiva predratnih studentskih udruženja i društava te se vjerojatno koristila prilikom hapšenja. Rektorat Sveučilišta dobio je nalog da bez odobrenja ustaškog logornika na fakultetima nitko nema pravo polagati ispite. Tako su praktično sa Sveučilišta bili odstranjeni organizirani članovi SKOJ-a i njihovi simpatizeri-antifašisti, a nakon donošenja tzv. rasnih zakona i Srbi i Židovi.

Najmasovnija omladinska akcija u tom razdoblju bila je demonstracija oko tri tisuće zagrebačkih srednjoškolaca, članova Narodne zaštite. Prilikom jedne vježbe, u svibnju 1941. omladinci su otkazali poslušnost i započeli demonstraciju pod parolom »Nećemo vježbati u svojim cipelama«, što se kasnije pretvorilo u demonstraciju protiv vježbi uopće. 26. svibnja 1941. izvedena je jedna od najhumanijih i politički veoma značajnih akcija. Tada je pri jednoj od obaveznih vježbi srednjoškolaca u NZ na tzv. Sokolskom stadionu na Sveticama, neki ustaški funkcioner u svom govoru, koji je od početka do kraja bio huškački uperen protiv srpskih i židovskih omladinaca, pozvao sve prisutne Srbe i Židove da se izdvoje i svrstaju na suprotnoj strani stadiona. Ali za njima su na drugu stranu krenuli najprije skojevci (prema direktivi PK i MK SKOJ-a, koji su organizirali tu protuakciju), a zatim je došlo do općeg pomicanja i kretanja većeg broja prisutnih. Na tu akciju nadovezivale su se i druge. Često su skojevci pravili nered na različitim »zborovima«, ometali vježbe i narušavali disciplinu.

U istom je periodu u PK SKOJ-u formirano rukovodstvo za borbene grupe. One su skupljale oružje, sudjelovale u pisanju parola i dijeljenju partijskog materijala, bušile automobilske gume na njemačkim i ustaškim vojnim vozilima, kidale telefonske žice, sipale pijesak u osovine željezničkih vagona, podmetale zapaljivu smjesu, a bilo je i niz individualnih podviga.

POJAČANJE ORUŽANIH AKCIJA

Od njemačkog napada na Sovjetski Savez u Zagrebu su se nastavile sve one omladinske akcije koje je SKOJ po direktivi i pod rukovodstvom KP provodio od prvih dana okupacije, samo su one postale mnogobrojnije, a zbog — do maksimuma pojačanog — terora svršavale s mnogo više žrtava. SKOJ je u svega nekoliko mjeseci postojanja NDH pretrpio velike gubitke. Najvažniji zadatak SKOJ-a bio je svakodnevni politički rad, jer se morao boriti protiv ustaškog i klerikalnog utjecaja, kao i utjecaja onog dijela omladine koja se zbog svoje socijalne ili nacionalne pripadnosti odnosila prema režimu oportuno i kompromisno. Osim toga su shvaćanja omladine o formama i metodama antifašističke borbe bila različita.

Ovaj zadatak SKOJ je obavljao pored rada u skojevskim aktivima i drugim organizacionim formama. Odnosi se to na čitalačke grupe, izlete, zajedničke posjete kulturnim i sportskim priredbama, a naročito na organizaciju Narodne pomoći (NP) koja je kao jedan od sektora partijskog rada imala veliku mobilizacionu ulogu u NOP-u. Tako je na Sveučilištu u novoj školskoj godini 1941/42, u kojoj su za oživljavanje SKOJ-a značajnu ulogu imali studenti prve godine regrutirani iz redova organiziranih srednjoškolaca, aktivnost u okviru NP bila upravo takva. Zbog specifičnosti rada na tom sekto-

ru osnovan je Odbor NP Zagrebačkog sveučilišta, vezan uz Mjesni odbor NP Zagreba, ali su se studenti vezali i uz druge odbore izvan Sveučilišta.⁴

Razdoblje srpanj—rujan 1941. obilježeno je mnogim oružanim akcijama i diverzijama. Politički efekt svih tih akcija je nesumnjiv, jer su imale prvenstveno politički smisao, iako su pri tome neprijatelju nanijeti gubici i pričinjena znatna materijalna šteta. Skojevski aktivni u pojedinim gradskim četvrtima nastupali su jedinstveno samo u većim akcijama, dok su u ostalima djelovali na liniji svojih veza. Ponekad su, međutim, aktivni obavljali zadatke obrablenih (udarnih) grupa, iako su te grupe bile osnovane organizaciono neovisno o njima (npr. na Trešnjevci je djelovalo 12 skojevskih aktiva koji su istovremeno obavljali zadatke udarnih grupa, premda su neovisno o njima bile formirane i tri udarne grupe). U nekim većim akcijama udarne grupe su se spajale i nadopunjavale. Tako je najveća zajednička akcija izvedena u kolovozu 1941. kada su članovi 22 udarne grupe tokom jedne noći ispisali i obilježili čitav zapadni dio grada antifašističkim parolama i znakovima. Neprijatelj je odgovarao krvavim represalijama i do maksimuma pooštravao mjere opreza, zbog čega je SKOJ imao ogromne gubitke, ali se borba i u tom obliku oporno nastavljala.

Pored ovih aktivnosti, pred SKOJ se od tog vremena postavlja jedan od najvažnijih zadataka: mobilizacija za partizanske jedinice. U tom smislu trebalo je najprije sve ugrožene omladince, tj. one kojima je prijetilo hapšenje, sigurnim kanalima i vezama prebaciti iz grada u prve oružane odrede, zatim mobilizirati ostale antifašiste i konačno utjecati na one omladince koji su dobili poziv za neprijateljsku vojsku. Rezultati ovog potonjeg osjećali su se naročito od godine 1942. dalje.

U stvaranju širokog omladinskog antifašističkog fronta važnu su ulogu imale i omladinske tzv. tehnike. U Zagrebu je od okupacije do sredine ljeta 1941. djelovala tehnika PK SKOJ-a, a od lipnja te godine započela je rad i srednjoškolska tehnika. U njoj je, pored ostalog, u rujnu 1941. odštampano (umnoženo) oko 3000 letaka. Djelovale su i novoosnovane specijalne tehnike za izradu falsificiranih isprava i najrazličitijih dokumenata neophodnih u uvjetima života i rada najstrože ilegalnosti. Materijal se neko vrijeme umnožavao i u tehnici smještenoj izvan Zagreba (u Sesvetama).

U lipnju 1941. započinju veća hapšenja među omladinom, koja u jesen te godine dosižu masovne razmjere, tako da je od listopada do prosinca 1941. bila provaljena većina skojevskih aktiva, a pala je i većina omladinskih rukovodstava. Rad ipak nije potpuno zamro. Preostali članovi vezali su se uz partijske organizacije ili uz člana rajonskog komiteta (po partijskoj podjeli) zaduženog za rad s omladinom. Najmanje je bilo provala među ženskom omladinom vezanom na liniji novoosnovane organizacije Antifašističke fronte žena. Prema izvještaju o stanju AFŽ-a u Zagrebu, krajem 1941. djelovalo je 55 odbora, od toga 29 odbora-domaćica, 12 odbora-činovnica i 14 odbora-radnica. Studentice su bile obuhvaćene na 7 fakulteta, 5 grupa pohađa sanitetski tečaj, srednjoškolke su obuhvaćene na 13 škola, a samostalnih odbora AFŽ-a ima na 3 fakulteta i 9 škola. Ukupno je, tako, na liniji AFŽ-a bilo obuhvaćeno 198 članica i oko 200 simpatizerki.

⁴ Organizacijom Narodne pomoći rukovodio je Mjesni odbor NP, koji je gradsko područje podijelio na 6 kotara što su se teritorijalno podudarali s partijskom podjelom, tj. područje jednog kotara NP odgovaralo je području jednog rajonskog komiteta.

BROJČANI PORAST AKTIVISTA I ŠIRINA ILEGALNOG RADA

Novi sastav MK SKOJ-a krajem 1943. godine, uz pomoć PK SKOJ-a, čiji su neki članovi došli u Zagreb da pomognu obnavljanju i sređivanju mjesne omladinske organizacije, radio je prema uputama CK KPJ, CK KPH i MK KPH u smislu pojačanja konspiracije, borbe protiv provokatora i provala te reorganizacije udarnih grupa i tehnike. Radi stvaranja jedinstvenog omladinskog fronta, tj. okupljanja sve za grebačke antifašističke omladine, formirani su posebni odbori Saveza mlade generacije (SMG) kao jednog od organizacionih oblika jedinstvenog fronta mladih antifašista. Taj je proces tekao dosta sporo. Razloge treba tražiti u činjenici da je do tog vremena antifašistička omladina već pristupila SKOJ-u ili nekoj od organizacija ili institucija NOP-a, a u nekim je slučajevima prevladalo mišljenje da su ti odbori SMG — nepotrebni »jer u njima i tako neće raditi nitko drugi nego skojevci«. Najbolji rezultati na ovom sektoru postignuti su kod srednjoškolaca i studenata.

Mobilizirajući sve veći broj omladine Zagreba na liniji NOP-a, skojevska se organizacija u vremenu od siječnja do travnja 1942. uglavnom sredila i brojčano narasla, iako je do tog vremena znatan broj omladine već pristupio partizanskim jedinicama. Prema izvještaju MK SKOJ-a od travnja 1942, radnički se sektor dijelio na 8 kvartovskih komiteta sa 30 članova, koji su rukovodili sa 30 aktiva i 228 skojevaca, uz koje je vezano 3 odbora SMG sa 12 članova i 25 antifašista. Na srednjim školama je ukupno obuhvaćeno 436 skojevaca i 380 antifašista. Studenti su bili obuhvaćeni u 20 aktiva koje su sačinjavali 179 skojeva i 95 antifašista. Osnovano je 17 udarnih grupa u koje su ušla 74 omladinca.

Pored djelovanja u smislu političkih zadataka i mobilizacije, SKOJ je nastavio organizirati omladinu i rukovoditi novim akcijama. Za Prvi maj 1942. štampan je (u partijskim tehnikama) prigodni letak u nakladi od oko 6000 primjeraka, a dijelilo ga je oko 100 članova Partije i gotovo cijela skojevska organizacija, ukupno oko 400 osoba. Osim prvomajskog letka omladina je dijelila i radio-vijesti, koje su sami množavali, a pisali su i prigodne parole. Nakon desetak dana SKOJ je ponovno učestvovao u dijeljenju prvomajskog letka što ga je izdao PK SKOJ. Taj je letak, naime, stigao u Zagreb sa zakašnjenjem, tako da su ga umnožili naknadno.

Uporedo s učvršćivanjem organizacije aktivira se i rad omladinskih tehnika. Prekid u radu srednjoškolske tehnike nadomjestila je novoosnovana tehnika, koja je uglavnom izrađivala žigove za falsificiranje dokumenata. Od siječnja 1942. ponovno je proradila srednjoškolska tehnika koja je među ostalim, umnožila četiri broja lista »Omladinski borac« u 790 primjeraka, »Mladi komunist« u 100, prvomajski letak PK SKOJ-a u 500, radio-vijesti u 300 i brošuru »Osnove lenjinizma« u 150 primjeraka.

Iako su omladinsku organizaciju u ljetu 1942. zahvatila nova velika hapšenja, akcije su se i dalje nastavljale. Tako je 12. lipnja zapaljeno skladište benzina u njemačkoj Autokomandi, i to upravo u vrijeme kada se pripremala proslava »hrvatskog Antunova«, tj. imendana Ante Pavelića. Ustaše su zamislili tu proslavu kao nacionalni blagdan koji je trebalo dostojno proslaviti. Bile su predviđene svečane akademije, koncerti i ostale prigodne svečanosti, a sve se to održavalo uz velik požar u kome je izgorjelo oko 60.000 litara benzina i nekoliko motornih vozila. Godišnjica njemačkog napada na

SSSR, 22. lipnja, također je obilježena. U atmosferi razbijanja skojevskih akcija na srednjim školama i do maksimuma pooštrenih mjera nakon diverzije od 12. lipnja ilegalne su tehnike umnožile prigodni letak u nakladi od 10.000 primjeraka, koji je razdijeljen sudionicima samo sat prije početka akcije, tj. u 19.30 sati, sa zadatkom da se cijela akcija izvede za svega petnaestak minuta. S obzirom na veličinu grada, skojevska je organizacija u toj akciji preuzela samo istočni dio Zagreba. Istakle su se naročito pojedine studentske i radničke »trojke« koje su letke prosipale vozeći se biciklima.

Kad su ustaške vlasti uvidjele da sve represivne mjere ne zaustavljaju daljnje akcije, počele su s određenim taktiziranjem u dijelu omladine okupljene oko SKOJ-a da bi je na »lijep« način odvratile od NOP-a. Kad je, na primjer, u ljeto 1942. veća grupa omladinaca upućena u koncentracione logore, nakon kraćeg vremena bila je puštena na slobodu. Ali, omladinci su morali nakon povratka iz logora obećati da neće dalje raditi u SKOJ-u ili u grupama pod njegovim rukovodstvom, a neki su od njih, istina malobrojni, bili zavrbovani da rade za ustašku policiju. Uz to se nastojao provesti opći nadzor nad srednjoškolskom omladinom, pa je, npr., razrednicima bilo naređeno, na osnovi okružnice od 25. svibnja 1942, da su »dužni poznavati sve prilike svakog učenika« i da naročitu pažnju »valja posvetiti pobijanju svih mogućih oblika boljševičkog materijalizma, kojima bi ulica htjela zaraziti mladenačku dušu (...) budući da se komunistička promičba počela javljati u svim srednjim školama i po zidovima se počinje pisati o Lenjinu«.

U školama je bilo zabranjeno da učenici za vrijeme odmora između dva nastavna sata napuštaju razrede ili da se poslije nastave zadržavaju u grupama na hodnicima i slično. Kako je školska godina 1941/42. uslijed neredovite nastave i prekida u toku zime zbog nedostatka ogrjeva bila prekinuta, završena je tek 14. srpnja, a nova započela već 16. kolovoza, to je za vrijeme tih kratkih ljetnih praznika sva srednjoškolska omladina i dalje zadržana na okupu.

U toku srpnja održan je »Tjedan srednjoškolske nastave Stožera muške i ženske ustaške mladeži« kojemu su svi obavezno morali prisustvovati. Učenicke viših razreda i studentice prve, druge i treće godine, a na Medicinskom fakultetu i četvrte godine, morale su raditi kao tvorničke radnice namjesto onih radnica koje su u to vrijeme koristile godišnji odmor, odnosno kao sestre njegovateljice u »dječjim domovima ili prihvatilištima za izbjegličku djecu«, tj. u ustaškim dječjim logorima. Studenti nisu mogli nastaviti daljnji studij ako nisu završili »obvezno djelatno razdoblje«, dok su svršene srednjoškolke morale najprije završiti jednogodišnju radnu službu u okviru Ustaške mladeži i tek tada su se mogle upisati na Sveučilište. Tokom kolovoza započeli su rad i tečajevi pri Uredu za zaštitu radničke mladeži.

Skojevska je organizacija odmah reagirala na ta nastojanja ustaša da mobiliziraju omladinu, a naročito nakon donošenja zakonskih odredaba o novačenju godišta 1923. i 1924. po kojima su i mladići od 18 i 19. godina morali nastupiti službu u vojsci. Od ljeta-jeseni godine 1942, gotovo bez izuzetka, svi organizirani članovi SKOJ-a rade na sprečavanju odlaska u neprijateljsku vojsku onih mladića koji su dobili poziv za nastup svog »obveznog djelatnog razdoblja«, upućujući ih u partizanske jedinice, to lakše što su partizani već sredinom godine 1942. započeli s manjim operacijama u blizini Zagreba.

Broj pristiglih novih boraca — omladinaca iz Zagreba — od sredine godine 1942. neprekidno se povećavao. Ako je, na primjer, u toku jednog

mjeseca bilo upućeno iz Zagreba u NOV oko 30 omladinaca i omladinki, taj se broj u dokumentima iz onog vremena smatrao neuspjehom, zbog antifashičkog raspoloženja koje se sve snažnije razvijalo pod utjecajem sve povoljnije i jasnije političke situacije i neuspjeha njemačkih armija na svjetskim ratištima. Za dokaz da je najveći dio Zagrepčana pristiglih u NOV zaista sačinjavala omladina, navodim samo jedan primjer: 27. i 30. listopada 1942. daljnji raspored zatražilo je 76 pristiglih boraca; od toga je među njima bilo 27 skojevaca, 4 člana KP i 45 simpatizera, od kojih 26 između 15 i 24 godine.

Udarne omladinske grupe — bez obzira na hapšenja među omladinom — uspjele su se održati u toku ljeta 1942. i upravo su u to vrijeme razvile značajnu aktivnost likvidiravši nekoliko agenata.

Prateći organizacione promjene SKOJ-a u periodu travanj-listopad 1942, vidimo da su one najmanje na sektoru radničke omladine (30 aktiva sa 228 članova i 3 odbora SMG sa 12 članova i 25 aktivista u travnju i 31 aktiv sa 205 članova i 8 odbora SMG sa 107 članova u listopadu), nešto su veće kod studenata (od 179 članova i 95 aktivista u travnju porastao je broj članova na 225 i SMG na 100 u listopadu), dok su najveće među srednjoškolicima (od 436 članova SKOJ-a i 380 SMG u travnju ostalo je u listopadu svega 154 skojevaca i 161 aktivist).

NOVA ORGANIZACIONA STRUKTURA I STVARANJE USAOJ-a

Krajem 1942. i početkom godine 1943. reorganiziran je SKOJ u Zagrebu koji, kao što je navedeno, nije imao istovjetnu podjelu po svojoj organizacionoj strukturi kao partijska organizacija. Skojevski su aktivisti zbog hapšenja i provala gubili međusobnu vezu, koja se ponekad veoma teško uspostavljala, pri čemu im partijske ćelije nisu mogle pružati efikasniju pomoć upravo zbog te dvojake podjele gradskog teritorija. Zato se radnički sektor umjesto ranijih kvartovskih podijelio na rajone koji su se teritorijalno podudarali s područjem jednog rajonskog komiteta. U skladu s ovom reorganizacijom i direktivama PK SKOJ-a, aktivisti SKOJ-a mijenjaju naziv u skojevske jedinice, a rukovodstva u komitete.

Rad je napredovao, ali je antifashičko raspoloženje omladine bilo u raskoraku s organizacionim stanjem i potencijalnim mogućnostima mjesne omladinske organizacije. Od veljače-ožujka 1943. počeli su se stvarati i odbori USAOJ-a i za kratko vrijeme postigli su se dobri rezultati. Stvaranjem USAOJ-a, masovne omladinske antifashičke organizacije u kojoj je SKOJ uključen kao jedna od organizacija, omogućeno je organiziranje i obuhvaćanje sve širih slojeva omladine. Odbori USAOJ-a osnivali su se najprije na sektorima gdje momentalno nije bilo mogućnosti za osnivanje ili obnavljanje skojevskih organizacija.

To se odnosi naročito na studentski sektor koji je bio gotovo desetkovan krajem 1942. godine. Zbog toga su se omladinci okupljali uglavnom preko odbora USAOJ-a, tako da je u ožujku 1943. bilo osnovano 20 odbora sa oko 250 studenata, a za mjesec dana taj se broj povećao na 323 studenata i 64 omladinca koji rade kao namještenici ali su vezani uz te studentske odbore. Kada je tokom studenog 1943, nakon pada sekretara MK SKOJ-a Franje Kunšića-Pere, radnički sektor koji je on držao na vezi bio znatno

oslabio i kada je izgubljeno oko 40 omladinaca, osnovan je najprije jedan odbor USAOJ-a od 3 člana koji su držali na vezi nekoliko aktivista preko kojih se prodiralo dalje.

Da krute forme USAOJ-a (od sredine 1943. USAOH-a) ne bi bile kočnice razvijanju najšireg omladinskog pokreta, one su organizirane tako da se sva omladina jedne ulice, radionice, tvorničkog odjeljenja, razreda, sportskog kluba ili nekog drugog udruženja ili skupine gdje se omladina sastaje i međusobno dobro poznaje udruži u jedan odbor. Ti odbori nisu morali biti međusobno povezani, niti vezani čvrsto uz druge odbore, jer se tako izbjeglo traženje prostorija za sastanke, sastajanje u grupama, uspostavljanje veza i eventualne provale. Od omladinaca koji se pokažu »najboljima ne u filozofiranju, nego u akcijama« trebalo je zatim stvarati skojevsku grupu.

To je značilo preorijentaciju cijelog dotadašnjeg rada, jer su skojevske jedinice bile odvojene od odbora USAOJ-a (USAOH-a). Znači da, na primjer, jedna ulica ima jedan odbor USAOH-a, unutar njega i skojevsku jedinicu, dakle skojevci su istovremeno i članovi odbora USAOH-a. U siječnju 1944. osnovan je i Mjesni odbor USAOH-a, a zatim i odbor za srednje škole i studente, koji su dalje osnivali odbore USAOH-a za pojedine škole i fakultete. Tako je studentski rukovodio sa 9 odbora koji su obuhvaćali 72 člana, a srednjoškolski je okupljao 137 članova. Do travnja 1944. povećao se broj studenata za 30 i srednjoškolaca za 130 članova.

Situacija među radničkom omladinom u tom razdoblju bila je najteža. Od prosinca 1943. do travnja 1944. okupljala se uz pomoć odbora USAOH-a radnička omladina tako da se ponovno dostiglo prijašnje stanje po broju članova (oko 40 obuhvaćenih). Ali je krajem veljače došlo do novih provala i hapšenja, uslijed čega je ponovno prekinuta veza s tim sektorom. Ta su hapšenja ukazala na mogućnost postojanja konfidenata među radničkom omladinom, vješto ubačenih od policije, jer je inače teško objasniti stalne padove na tom sektoru. Tu pretpostavku potvrđuje i izjava članova Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku koji su u Zagrebu djelovali kao instruktori, zatim i izvještaj PK SKOJ-a (od lipnja 1944) po kome je cijela grupa obuhvaćena radničkim sektorom bila »zavrbovana od ustaša«. Zbog nje, odnosno preko nje, bilo je uhapšeno najprije cijelo srednjoškolsko rukovodstvo (na putu za odlazak u partizane), nakon čega je uslijedila provala u MK SKOJ-a koja je zahvatila i MK KPH Zagreba. Kod nekih od uhapšenih pronađen je spisak dnevnih veza, pa se provala proširila i na druge organizacije NOP-a u gradu.

Kako su ta hapšenja imala veoma teške posljedice na omladinskom sektoru, PK SKOJ-a je odlučio u ožujku 1944, da se cijela zagrebačka skojevska organizacija raspusti i u dogovoru s partijskom organizacijom počne stvarati nova organizacija, i to preko partijskih ćelija odozdo. Prema dobivenim uputama omladinu je trebalo vezati — osim uz partijske ćelije — još i uz novoosnovane odbore JNOF-a, pa bi sama omladina iz svojih redova »izbacila novi kadar skojevskih rukovodilaca« koji bi se organizirali kao rajonski komiteti SKOJ-a, od kojih bi se, dalje, osnovao i novi MK SKOJ-a.

PK SKOJ odlučio je da se jedan član bavi isključivo pitanjem Zagreba, jer je bilo jasno da će za sređivanje situacije nakon posljednjih provala biti potrebno više vremena. S oslobođenog teritorija u Zagreb su poslani dvije iskusne omladinske aktivistkinje da pomognu partijskoj organizaciji oko sređivanja SKOJ-a. Najprije se prišlo osnivanju odbora USAOH-a,

ali zbog specifične situacije PK SKOJ je u skladu sa zaključcima svog savjetovanja odlučio da se formira novi sastav MK SKOJ-a od rukovodilaca s oslobođenog teritorija. Međutim, potkraj godine 1944. situacija se ponovno izmijenila padom Mjesnog (partijskog) komiteta zajedno sa tri rajonska komiteta i takav je način konsolidiranja organizacije postao praktično nemoguć. Zbog toga je, u dogovoru sa CK KPH, odlučeno da instruktor Povjerenstva u Zagrebu okuplja i dalje najbolje omladince, ali da se ne stvara čvrsta organizacija odozgo nadolje. Zato se od početka godine 1945. omladina vezuje uz partijske ćelije ili odbore JNOF-a i tako je ostalo sve do oslobođenja.

Mauricije Magašić

MJESNI KOMITET SKOJ-a UOČI RATA I ZA VRIJEME OKUPACIJE DO OSLOBOĐENJA ZAGREBA

STRUKTURA ILEGALNOG RUKOVODSTVA ZAGREBAČKE OMLADINE

Ovaj napis govori o sastavu i strukturi Mjesnog komiteta SKOJ-a Zagreb budući da su rad i djelovanje SKOJ-a i omladinske organizacije opisani u drugim napisima preko sjećanja i dokumenata.

U ovom prikazu poslužio sam se izvornom građom koja se nalazi u arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, a koja se odnosi na PK SKOJ-a za Hrvatsku, MK SKOJ-a Zagreb te dijelom građe Povjerenstva CK KPH u kojoj se govori o SKOJ-u.

U utvrđivanju pojedinih sastava MK SKOJ-a Zagreb kao i rada SKOJ-a uoči rata konzultirani su: Milutin Baltić, Fadila Bilal-Redžić, Vera Cvetković, Emil Ivane, Ljubica Jančić-Zec, Ivan Kožić, Ivica Kranželić, Milka Kufrin, Joža Manolić, Neda Marović, Leo Mates, Mojmir Martin, Milica Opalo-Milidrag, Ivan Palčec, Mirko Peršen, Vicko Raspor, Mika Špiljak, Agneza Vostrel-Amanović, Veda Zagorac i drugi.

FORMIRANJE OMLADINSKE KOMISIJE I OBNAVLJANJE SKOJ-a

Radi boljeg uvida u kontinuitet rada skojevske organizacije, osvrnut ću se ukratko na zbivanja u njoj uoči rata i okupacije zemlje. To je neophodno da bismo bolje shvatili široko organizirani antifašistički omladinski pokret u Zagrebu tokom narodnooslobodilačke borbe sve do oslobođenja grada 1945. godine.

Nakon odluke o raspuštanju SKOJ-a u proljeće 1936. godine, omladinski revolucionarni pokret našao se u ozbiljnoj krizi, te je za njegov daljnji razvitak od presudnog značenja dolazak Josipa Broza-Tita na čelo KPJ 1937. godine.

Pošto se upoznaje sa stanjem u revolucionarnom omladinskom pokretu, Tito pristupa u ožujku 1937. godine, poslije dužih priprema i konzultacija, formiranju Omladinske komisije pri CK KPJ od tri člana: Ivo Lolo Ribar (sekretar), Leo Mates i Boris Krajger.

Istovremeno s osnivanjem Omladinske komisije postavio se i zadatak razrade nove koncepcije rada i temeljite reorganizacije SKOJ-a, kako bi se on oslobodio začahurenosti i izrastao u masovnu, široku antifašističku frontu omladine te snažan omladinski pokret u Jugoslaviji.

Već u drugoj polovini 1937. godine Omladinska komisija intenzivno radi na obnovi i reorganizaciji SKOJ-a. Skojevski aktivisti vezani za partijske organizacije (tzv. partijski omladinski aktivisti) usmjeruju se da rade u svojoj najbližoj sredini s određenim brojem mladih komunista-aktivista koji pokazuju smisao i sposobnost za široko i politički razumljivo okupljanje omladine — u omladinskim sekcijama sindikata, studentskim klubovima, školskim društinama, razredima škola, omladinskim društvima i omladinskim sekcijama sportskih i drugih društava organiziranih na teritorijalnom principu, dakle u sredinama gdje živi i radi omladina.

Takvo okupljanje mladih komunista i stvaranje aktiva SKOJ-a na novoj, legalnoj osnovi i bez konspirativnih sastanaka (u smislu skojevskih ćelija) pridonijelo je brzom širenju omladinskog pokreta, izrastanju novih omladinskih kadrova u svim slojevima i jačanju aktivnosti na gotovo svim područjima Jugoslavije. Sve je to nametnulo potrebu da se, nakon formiranja Omladinske komisije pri CK KPJ tokom 1937. godine, pride i formiranju omladinskih komisija pri partijskim rukovodstvima u Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Vojvodini, Dalmaciji te Kosovu i Metohiji. Tako Omladinska komisija pri CK KPJ postaje Centralna omladinska komisija kao zametak novog CK SKOJ-a.

Razumljivo, formiranje omladinskih komisija u pojedinim dijelovima Jugoslavije odvijalo se postepeno i nije teklo ravnomjerno u svim krajevima zemlje.

Zahvaljujući Titovoj aktivnosti u vrijeme boravka u Zagrebu, rad na reorganizaciji SKOJ-a u Hrvatskoj započeo je ranije te je formiranje Omladinske komisije pri CK KPH vezano za kraj 1937. godine. Među prvim aktivistima koji su se sastajali s Leom Matesom kao članom Centralne komisije pri CK KPJ spominju se Dušan Mamula i Josip Šaban, obojica aktivni među omladinom i spremni da djeluju na nov način. Prvi, Dušan Mamula, radnik, postiže dobre rezultate u okupljanju radničke omladine u Zagrebu i izvan njega, a drugi, Josip Šaban, student, ističe se aktivnošću u okupljanju omladine na Sveučilištu i srednjim školama. U svojoj se daljnjoj sve većoj aktivnosti Omladinska komisija proširuje novim članovima, a Mamula i Šaban postaju članovi Centralne omladinske komisije.

Kroz Omladinsku komisiju pri CK KPH tokom 1937, 1938. i početkom 1939. godine prošli su, nakon kraćeg ili dužeg djelovanja u njoj, Dušan Mamula, Josip Šaban, Leo Mates, Veda Zagorac, Antun Cvetković, Jovica Marković, Ivan Delgalo, Ljubica-Buba Jančić, Rade Vlkov i drugi. Sastav te komisije nije bio forumski određen, a članovi su se mijenjali prema potrebama rada.

Za daljnji razvitak SKOJ-a od velikog su značenja ocjene i odluke Pete zemaljske konferencije SKOJ-a, održane krajem srpnja 1939. na Velikoj planini kod Kamnika. Potreba održavanja te konferencije vezana je za činjenicu da su već u cijeloj zemlji djelovale omladinske komisije pri centralnim i pokrajinskim komitetima Partije, a mreža omladinskih aktiva već se toliko razgranala da se osjećala potreba za organiziranim rukovođenjem.

Petoj zemaljskoj konferenciji SKOJ-a prisustvovalo je 20 predstavnika iz svih krajeva zemlje, osim iz Makedonije te Bosne i Hercegovine. Na konferenciji je potvrđena ispravnost širokog i masovnog rada među omladinom, a to je prihvaćeno i u rezoluciji koja, zapravo, predstavlja akciono-politički program CK SKOJ-a za naredni period. U rezoluciji se i dalje postavlja

uključivanje najširih slojeva omladine u revolucionarno-demokratski i anti-fašistički pokret kao osnovni cilj i način djelovanja SKOJ-a. Na konferenciji je izabran i CK SKOJ-a za Jugoslaviju s Ivom Lolom Ribarom na čelu.

Nakon svog formiranja, novi CK SKOJ-a šalje pismo svim partijskim tijelima koja rukovode radom SKOJ-a da stvaraju rajonske, mjesne, gradske i pokrajinske komitete SKOJ-a, kako bi organiziranim rukovođenjem nastavili rad s omladinom i stvorili čvrstu i masovnu organizaciju mladih komunisti, sposobnu za borbu s klasnim neprijateljem kao i prijetećim fašizmom.

OBNAVLJANJE POKRAJINSKOG KOMITETA SKOJ-a ZA HRVATSKU

Na osnovi odluke Pete zemaljske konferencije SKOJ-a, u prosincu 1939. godine raspušta se Omladinska komisija pri CK KPH i formira Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku u sastavu: Joža Vlahović, sekretar, Rade Vlkov, organizacioni sekretar, članovi: Marijan Cvetković, Ljubica-Buba Jančić i Mika Špiljak. Krajem 1940. godine kooptirana je u Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku Neda Marović-Ranka, sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Dalmaciju, a kraće vrijeme i Ivan Delgalo.

Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku posebnu pažnju posvećuje omladini Zagreba, te kraće vrijeme obavlja i funkciju MK SKOJ-a Zagreba, u čemu je posebno aktivan Rade Vlkov, koji radi na pripremanju proširene konferencije SKOJ-a, održanoj na Savi kolovoza 1940. Na toj se konferenciji konstituira MK SKOJ-a, i to u ovom sastavu: Joco Đaković, sekretar, članovi Milutin Baltić, Ljubica-Buba Jančić, Mojmir Martin, Stjepan Škrnjug i Tibor Zelinka. Prema izjavi Milutina Baltića, u spomenutom su sastavu kraće vrijeme još Mirko Bedek, Vinko Megla i Ivan Delgalo.¹

Ovaj je sastav u većini izrastao iz kruga omladinaca aktivnih u Mjesnom međustrukovnom omladinskom odboru URSS-ovih sindikata.²

U MK SKOJ-a izvršena je tada i podjela rada po sektorima (sindikati, šegrtske škole, srednje škole, omladinska društva), te posebni sektor rada za naselja oko Zagreba, gdje se stvaraju privremeni omladinski aktivni (izjava M. Baltića). Neposrednu pomoć MK SKOJ-a pružaju članovi PK SKOJ-a za Hrvatsku Vicko Raspor, Rade Vlkov i Joža Vlahović.

U kolovozu 1940. održano je i šire skojevsko savjetovanje na kojem su, osim predstavnika Pokrajinskog i Mjesnog komiteta SKOJ-a, prisutni i predstavnici Varaždina, Siska, Karlovca i Slavenskog Broda, a na kojem se, između ostalog, vrše i pripreme za održavanje Šeste zemaljske konferencije SKOJ-a za Jugoslaviju.

¹ Ivan Delgalo uhapšen je krajem ožujka 1941, ali je pušten iz zatvora u svibnju 1941. Kasnije odlazi u partizane te kao borac Prvog zagorskog odreda pogiba 15. svibnja 1942.

² Aktivnost među sindikalnom omladinom kojom su rukovodili Dušan Mamluša, Antun Cvetković i drugi trajala je oko dvije i pol godine (od 1937. do 1939) sve dok u okviru URSS-ovih sindikata nije osnovan Omladinski odbor Mjesnog međustrukovnog sindikata za Zagreb. U taj su odbor ušli: Milutin Baltić, Ivica Gretić, Ivan Ilak, Vinko Megla, Mojmir Martin, Milica Opalo, Nikola Šegota, Tibor Zelinka i drugi. Odbor je oko sebe okupio širi krug radničke omladine, godine.

Sesta zemaljska konferencija SKOJ-a održana je u Zagrebu od 8. do 17. rujna 1940. (u Vojvođanskoj menzi, Gajeva 28). Konferenciji je prisustvo-
vao i drug Tito (o tome vidi opširnije u uvodnom dijelu knjige). Neposredno
iza toga Tito objavljuje u »Proleteru« članak »Borba za mladu generaciju«
koji je našao svoju punu praktičnu primjenu u doba neposredno prije oku-
pacije, a početkom NOB-e i revolucije i svoj organizacioni izraz u Ujedinje-
nom savezu antifašističke omladine Jugoslavije — USAOJ-u.

Kratko vrijeme poslije toga počinju i pripreme za održavanje Pokrajinske
konferencije SKOJ-a za Hrvatsku u čemu uzimaju aktivno učešće i čla-
novi MK SKOJ-a za Zagreb (Milutin Baltić, Joco Đaković, Ljubica-Buba
Jančić).

Pokrajinska konferencija SKOJ-a za Hrvatsku održana je 7. siječnja 1941.
godine (u stanu Josipa i Nade Brnoić, Konjička 15). Konferenciju je otvorio
i predsjedavao joj njen sekretar Joža Vlahović koji je ujedno održao i po-
litički referat. Izvještaj o organizacionim pitanjima podnio je Rade Vlkov,
o radu omladinskih legalnih društava govorio je Tibor Zelinka, a o srednjo-
školskoj omladini Ljubica Buba-Jančić. Glavne teze političkog referata zasni-
vale su se na zaključcima Šeste zemaljske konferencije SKOJ-a i Pete ze-
maljske konferencije KPJ-u održane od 19. do 23. listopada 1940. u Dubravi
na periferiji Zagreba.

Koliko se značenje pridavalo toj konferenciji vidi se i po prisustvu dru-
gova Ive Lole Ribara, sekretara CK SKOJ-a, Rade Končara, sekretara CK
KPH, i Vladimira Bakarića, člana CK KPH odgovornog za rad s omladi-
nom. Ta je konferencija imala šire značenje posebno za revolucionarnu stra-
tegijsku širokog fronta utjecaja Partije na mlade, te njihovo čvršće povezivanje
uz SKOJ i napredni omladinski pokret.

Na toj je konferenciji izabran i novi Pokrajinski komitet SKOJ-a za
Hrvatsku, i to u sastavu: Joža Vlahović, sekretar, Rade Vlkov, organizacioni
sekretar, Ljubica Buba-Jančić, Neda Marović-Rarika, Vicko Raspor, Mika Špi-
ljak, Joco Đaković i još neki. U tom sastavu Pokrajinski komitet SKOJ-a za
Hrvatsku djeluje i nakon okupacije, a ljeti 1941. godine kooptira za svog
člana i Dragicu Hotko (prema izjavi Ljubice-Bube Jančić i Vicka Ras-
pora).

Nakon Pokrajinske konferencije SKOJ-a za Hrvatsku MK SKOJ-a Zagreb
još više intenzivira rad među omladinom, prelazeći na širok poluilegalni i
ilegalni rad u raznovrsnim društvenim i sportskim organizacijama u kojima
se nalazila omladina. Tako široko zasnovan rad među omladinom ima i svoj
organizacioni oblik, a on se izražava u podjeli dužnosti unutar članova MK
SKOJ-a (već spomenuti sektorski rad), ostvarujući tako osnovni cilj povezi-
vanja cjelokupnog omladinskog pokreta na širokom području grada Zag-
reba.

Nova sektorska podjela rada imala je za posljedicu da MK SKOJ-a nije
imao rajonska rukovodstva, ali je jedan od članova rajonskih komiteta Par-
tije bio redovito zadužen za rad u SKOJ-u, a sekretar MK SKOJ-a član je
gradskog komiteta Partije.

Studentskom omladinom, koja nije bila vezana za MK SKOJ-a, rukovodi
partijski komitet Sveučilišta direktno vezan za CK KPH (Rade Končar i
Vlado Bakarić) i Mjesni komitet Partije, a preko člana biroa Sveučilišnog
komiteta Vicka Raspora i sa PK SKOJ-a za Hrvatsku.

Ove ukratko navedene činjenice pokazuju kako se SKOJ organizaciono prilagođavao i prodirao među sve slojeve omladine stvarajući široku antifašističku frontu mladih u Zagrebu. Jedino se tako i može objasniti spremnost antifašističke omladine Zagreba da pod rukovodstvom SKOJ-a i Partije ulazi u teške okršaje s ustašama i okupatorom i ponese golem dio tereta borbe u okupiranom gradu.

MJESNI KOMITET SKOJ-a ZAGREBA OD TRAVNJA DO LISTOPADA 1941.

Kratko vrijeme nakon okupacije Zagreba mijenja se organizacija i način rada Mjesnog komiteta SKOJ-a. Mjesni se komitet SKOJ-a prilagođava prilikama i potrebama rada s omladinom u ilegalnim uvjetima i neprijateljskoj aktivnosti koja se posebno okomila na omladinska rukovodstva SKOJ-a i omladinske antifašističke organizacije.

Iako u vrlo teškim uvjetima ilegalnog rada, Mjesni komitet SKOJ-a Zagreba radi kontinuirano od prvih dana okupacije pa do listopada 1941. U MK SKOJ-a Zagreba (prema prikupljenim podacima) nakon okupacije, a koji nastavlja rad prethodnog komiteta, bili su: Joco Đaković (sekretar), Stjepan Benceković, Vinko Megla, Mojmir Martin, Milica Opalo, Leo Rukavina, Stjepan Škrnjug i Tibor Zelinka.³ S mjesnim komitetom SKOJ-a usko surađuju Ljubica-Buba Jančić (član MK SKOJ-a do siječnja 1941) i Dragica Hotko, tada članovi PK SKOJ-a za Hrvatsku.

Novi MK SKOJ-a Zagreba mijenja se po broju i sastavu, ali se po metodama rada uglavnom ne razlikuje od onog prethodnog, prije okupacije. Pored ilegalnog rada i dalje se koriste polulegalne metode okupljanja omladine preko izleta, masovnih sastanaka na Savi i u prirodi i drugih, još mogućih, oblika rada u raznim društvima dok ona nisu bila zabranjena. To je period rada koji traje oko tri mjesec (travanj, svibanj, lipanj) i kada se još ne mijenja način podjele rada po sektorima, odnosno po vertikali.

Tokom lipnja i srpnja 1941. MK SKOJ-a nadopunjuje se novim članovima tako da je njegov sastav slijedeći: Joco Đaković (sekretar), Ivo Ilak, Milka Kufrin, Vlado Grgašević, Vinko Lovrić, Marijan Kos-Rucak, Albin Kovačić i drugi, kraće vrijeme zaduženi za okolicu grada), Stjepan Malek, Mojmir Martin, Vinko Megla, Milica Opalo, Leo Rukavina, Ivan Sabljak, Stjepan Škrnjug i Tibor Zelinka. Članovi MK SKOJ-a, zaduženi za okolicu Zagreba, nešto kasnije uključeni su u novoformirani OK SKOJ-a.

Već u tom sastavu MK SKOJ-a dolazi do djelomične izmjene načina rada i podjele zaduženja zbog povećanog terora neprijatelja, ustaša i Nijemaca. Osim podjele rada po sektorima do izražaja dolazi i teritorijalni princip organiziranosti po ulicama i dijelovima grada, koji se može bolje koristiti u neposrednom radu s omladinom.

Nakon tragičnih događaja u Kerestincu (od 13. na 14. srpnja 1941) i teških propusta učinjenih od MK KPH Zagreba u vezi s organiziranjem bijega

³ Od prethodnog MK SKOJ-a, prije okupacije, ostalo je pet članova, a priključena su tri nova člana. U novom MK SKOJ-a nema Milutina Baltica, koji po direktivi Partije odlazi u Baniju, i nema Ljubice-Bube Jančić, koja u siječnju 1941. postaje član PK SKOJ-a za Hrvatsku. Novi članovi MK SKOJ-a nakon okupacije su Stjepan Benceković, Milica Opalo i Leo Rukavina.

logoraša-komunista, te nakon završene istrage, smijenjen je sa dužnosti sekretar MK SKOJ-a Joco Đaković te istovremeno isključen iz PK SKOJ-a za Hrvatsku čiji je bio član. Dolazi i do promjene u sastavu MK SKOJ-a. Novi je sekretar Stjepan Benceković, koji je ujedno kooptiran u PK SKOJ-a i u MK KPH za Zagreb, a članovi su: Vlado Grgašević, Ivo Gluhak, Milka Kufrin, Stjepan Malek, Mojmir Martin, Milica Opalo i Ivan Sabljak. Joco Đaković ostaje i dalje privremeno član MK SKOJ-a sve do hapšenja 11. studenog 1941. Do izmjene u sastavu dolazi i zbog sve jačeg terora ustaša i hapšenja šestorice članova MK SKOJ-a za Zagreb.

Ovaj MK SKOJ-a pod rukovodstvom Stjepana Bencekovića djeluje vrlo uspješno, ali, na žalost, samo oko dva mjeseca (srpanj, kolovož). U okršaju s agentima UNS-a na Langovom trgu (sada Trg Marka Oreškovića) 22. kolovoza biva Benceković ranjen i uhapšen zajedno s Jožom Vlahovićem i Radom Vlkovim, sekretarima PK SKOJ-a za Hrvatsku. Kraće vrijeme poslije toga otpremljen je u logor Stare Gradiške gdje je i ubijen.

Rad ovog MK SKOJ-a bio je više prilagođen sve težim uvjetima ilegalnog rada. Ali i neprijateljski represivan aparat djeluje sa sve većom efikasnošću, terorom, bezobzirnošću, želeći da po svaku cijenu razbije omladinsko skopjevsko rukovodstvo.

Nakon hapšenja Stjepana Bencekovića dolazi do pokušaja da se rad MK SKOJ-a ponovo uspostavi pa MK KPH za Zagreb određuje za sekretara Stjepana Maleka-Latu. No i on biva ubrzo hapšen te ne uspijeva oformiti novi MK SKOJ-a. To potvrđuje i izjava Milke Kufrin koja tvrdi da su nakon pada sekretara MK SKOJ-a Stjepana Bencekovića ona i Milica Opalo održavale vezu s Dragom Sassom-Teslićem i ponekad s Vickom Rasporom, tada članovima PK SKOJ-a za Hrvatsku⁴. Mjesni komitet SKOJ-a pretrpio je tada velike udarce. Od ukupno osam članova samo dvoje uspijeva da se prebaci na oslobođeni teritorij u partizane, dok su svi ostali, njih šestoro, uhapšeni.

Vrijeme od okupacije pa do listopada 1941. predstavlja, slobodno možemo reći, herojski period ilegalne borbe i aktivnosti MK SKOJ-a, koja se odvija uz stalnu pomoć Partije i PK SKOJ-a za Hrvatsku. To je vrijeme kada MK SKOJ-a djeluje kontinuirano, bez prekida i zastoja, pod užasnim terorom okupatora i ustaša, nanoseći preko brojnih omladinskih akcija i udarnih omladinskih grupa teške udarce neprijatelju sve dok gotovo svi članovi nisu likvidirani.

U toj ilegalnoj aktivnosti uslijed progona i hapšenja neprekidno se obnavlja i dopunjuje sastav članova MK SKOJ-a. O tome govore i podaci da od ukupno 14 članova, koji kontinuirano djeluju u MK SKOJ-a od okupacije pa do listopada 1941, ostaju živa samo tri člana, i to Milka Kufrin, Milica Opalo i Mojmir Martin. Prve dvije uspijevaju da se potkraj studenoga 1941. prebace na oslobođeni teritorij, a treći, Mojmir Martin, to uspijeva tek

⁴ Od članova Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku, koji djeluju u Zagrebu, nakon okupacije prva je uhapšena Ljubica-Buba Jančić 4. kolovoza 1941, u vezi s akcijom u Botaničkom vrtu. Od ostalih članova, nakon pogibije Jože Vlahovića i Dragice Hotko, strijeljanih 11. rujna u Dotrščini, te hapšenja Rade Vlkova, na dužnosti sekretara PK SKOJ-a ostaje Vicko Raspor sve do njegovog hapšenja 19. listopada 1941. Tada prestaje rad PK SKOJ-a sve do formiranja privremenog rukovodstva čiji je sekretar Drago Sasso-Teslić.

nakon bijega iz zloglasnog ustaškog zatvora Sing-Sing.⁵ Među živima su Vinko Lovrić i Marijan Kos-Rucak koji su, kraće vrijeme, bili u MK SKOJ-a zaduženi za rad s omladinom u okolici Zagreba.

MJESNI KOMITET SKOJ-a OD PROSINCA 1941. DO PROSINCA 1942.

Nakon hapšenja Stjepana Bencekovića i Stjepana Maleka-Late Mjesni komitet SKOJ-a praktički prestaje raditi. U prosincu 1941, uz pomoć Mjesnog komiteta KPH Zagreba i PK SKOJ-a za Hrvatsku, osniva se novi MK SKOJ-a. Iz konspirativnih razloga novi MK SKOJ-a Zagreb sastavljen je od manjeg broja članova i manje poznatih u skojevskom radu. Novi MK SKOJ-a prilagođava i svoj način rada novim uvjetima. Zadržava neke elemente sektorskog rada, ali sve više dolazi do izražaja teritorijalni princip organiziranja omladine.

Na osnivanju novog MK SKOJ-a uz pomoć Mjesnog komiteta Partije rade Drago Sasso-Teslić i Joža Manolić-Crni, tada obojica na čelu PK SKOJ-a za Hrvatsku. Početkom prosinca 1941. Drago Sasso-Teslić organizira sastanak u Kačićevoj ulici, na kome je trebalo oformiti MK SKOJ-a za Zagreb. Međutim, na taj sastanak Drago Sasso-Teslić nije došao jer mu je policija bila na tragu. Dolazi do ponovnog sastanka u Tkalčićevoj 75, kojem prisustvuju Lutvo Ahmetović, kao član Mjesnog komiteta Partije, i oba člana PK SKOJ-a za Hrvatsku : Drago Sasso-Teslić i Joža Manolić-Crni. Na tom sastanku formira se novi MK SKOJ-a za Zagreb od tri člana, i to: Ivica Kranželić, sekretar, Josip Kulušić-Dugi i Mauricije Magašić. Tada su iznesena i dva osnovna zadatka MK SKOJ-a: sređivanje omladinskih organizacija i pokretanje omladinskog lista. Radi izvršenja prvog zadatka (sređivanje omladinskih organizacija) među članovima MK SKOJ-a podijeljen je rad. Ivica Kranželić, kao sekretar, zadužen je da, osim stalnih veza sa MK KPH i PK SKOJ-a, radi s omladinom u centru i istočnom dijelu grada; Josip Kulušić-Dugi da poveže i aktivira rad sa studentskom omladinom, a Mauricije Magašić da radi s omladinom u zapadnom dijelu grada (Trešnjevka, Črnomerec). Na uspostavljanju prekinutih veza sa srednjoškolskom omladinom radila je Fadila Bilal-Seka iako tada još nije bila član MK SKOJ-a. U tom sastavu MK SKOJ-a djeluje nešto manje od tri mjeseca (prosinac 1941, siječanj, veljača 1942.) nakon

⁵ Od 14 članova MK SKOJ-a koji kontinuirano djeluju od okupacije do listopada 1941, kao prve žrtve padaju Stjepan Škrnjug, uhapšen 23. lipnja i strijeljan 27. lipnja, i Tibor Zelinka, koji je ubijen prilikom akcije na Kerestinec. Slijede Ivo Gluhak i Ivan Sabljak, obojica uhapšeni 5. kolovoza. Prvi, Ivo Gluhak, pobjegao je iz zatvora i poginuo 1942. godine u partizanima, drugi, Ivan Sabljak, ubijen je u logoru 1944. Zatim slijede Stjepan Benceković hapšen 22. kolovoza i umoren glađu u logoru Stara Gradiška, Leo Rukavina koji je poginuo kao partizan od 3. na 4. rujna 1941. u Žumberku, Ivan Ilak uhapšen i ubijen u rujnu 1941, Stjepan Malek-Lata uhapšen 1. listopada, strijeljan u Dotrščini 18. veljače 1942, Joco Đaković uhapšen 11. studenog, izdaje na policiji i, vjerojatno, od ustaša ubijen pred kraj 1943. godine, Vlado Grgašević uhapšen 13. studenog i ubijen 14. studenog 1941. i Vinko Megla poginuo 1942. kao partizan u Sloveniji.

čega se, zbog odlaska jednog člana u partizane (Mauricije Magašić), mijenja sastav i kooptiraju novi članovi.

U ožujku 1942. dolazi do izmjene sastava MK SKOJ-a u kojem Ivica Kranželić ostaje sekretar, a uz Josipa Kulušića kooptiraju se tri nova člana: Emil Ivane, Slavica Privrat i Ivan Palčec. Ovaj sastav djeluje oko dva mjeseca (travanj, svibanj 1942), nakon čega dolazi do ponovne izmjene u sastavu MK SKOJ-a. Pošto Slavica Privrat odlazi u Istru, uz Ivicu Kranželića, Josipa Kulušića, Emila Ivanca i Ivana Palčeca kooptiraju se novi članovi, i to: Fadila Bilal-Seka i Marija Radović-Meri. U tom sastavu MK SKOJ-a djeluje oko tri mjeseca (svibanj, lipanj, srpanj 1942), odnosno sve do hapšenja sekretara Ivica Kranželića 6. srpnja 1942.

Period rada na čelu sa sekretarom MK SKOJ-a Ivicom Kranželićem (od prosinca 1941. do srpnja 1942) vezan je za znatne uspjehe u ilegalnoj aktivnosti zagrebačke skojevske organizacije. Uz pomoć MK KPH i PK SKOJ-a omladinske skojevske organizacije dobrim su dijelom konsolidirane. Vodi se niz akcija šireg značenja uz masovno učešće omladine, ali i krupne diverzije pod direktnim rukovodstvom MK KPH i PK SKOJ-a. Organizira se posebna tehnika radi širenja ilegalne omladinske antifašističke štampe, djeluju omladinske udarne grupe, masovno se dijele leci (povodom 1. svibnja 1942) kojima se protestira protiv okupatora i ustaša, i vode mnoge druge akcije.

Nakon hapšenja Ivica Kranželića 6. srpnja 1942, za novog sekretara MK SKOJ-a određen je Emil Ivanc-Fazan, a članovi su i dalje: Fadila Bilal-Seka, Josip Kulušić-Dugi, Marija Radović-Meri i Ivan Palčec (već otprije predstavnik skojevske organizacije željeznice). Taj sastav MK SKOJ-a djeluje kraće vrijeme (srpanj, kolovoz). Sekretar Emil Ivane odlazi (20. kolovoza 1942.) u partizane, a Ivan Palčec je uhapšen (20. kolovoza 1942.) i odveden u logor (gdje ostaje do 30. XII 1944, a 8. siječnja 1945. odlazi u partizane).

Dužnost sekretara preuzima Fadila Bilal-Seka, a prema prikupljenim izjavama (Fadila Bilal-Seka, Ivan Kožić, Joža Manolić) rad tog sastava MK SKOJ-a vezan je za kraći period aktivnosti kada su se sastanci održavali rijetko i pretežno na ulici uz kratak dogovor. Dostupni podaci upućuju da uz Fadila Bilal-Seku u tadašnjem MK SKOJ-a rade: Ivan Kožić, zadužen za šegrtske škole, Marija Radović-Meri, student šumarstva, za rad sa studentima, a Josip Preskar, postolarski radnik, rukovodilac je omladinskih udarnih grupa. Prema izjavi Jože Manolića, Josip Kulušić-Dugi otišao je na rad u PK SKOJ-a za Hrvatsku, a svoju je dužnost u MK SKOJ-a predao Mariji Radović-Meri. Da se radi o kraćem periodu aktivnosti tog sastava MK SKOJ-a vidi se -i po tome što su njegova dva člana ubrzo otišla u partizane, a od preostale trojice jedan je uhapšen, a druga dvojica ubijena na ulici.⁶ To isto izjavljuje i Milutin Baltić koji je, kao član PK SKOJ-a, došao u Zagreb studenoga 1942. sa zadatkom da obnovi rad MK SKOJ-a.

Na osnivanju novog MK SKOJ-a Zagreba rade Milutin Baltić i Fadila Bilal-Seka, koja se, po direktivama PK SKOJ-a, vraća na kraće vrijeme s

⁶ Fadila Bilal-Seka odlazi u partizane 23. rujna, a Ivan Kožić-Nikola koncem prosinca 1942. Marija Radović-Meri uhapšena je studenoga 1942. i ubijena u logoru Lepoglava početkom 1945. Josip Kulušić ubijen je ispred svog stana 3. rujna 1942, a Josip Preskar, kao rukovodilac omladinskih udarnih grupa, 9. ožujka 1943. u Vlačkoj ulici 86.

oslobođenog teritorija u Zagreb. Ona radi na uspostavljanju prekinutih veza i povezuje, preko Branka Tušaka, srednjoškolce s Milutinom Baltićem. Prema izjavi Milutina Baltića, na uspostavljanju veza sa srednjoškolcima pomaže mu i Vera Hršak, a on ih povezuje s rajonskim rukovodstvom Partije. Najviše teškoća je tada bilo u obnavljanju veza sa skojevskom organizacijom na Sveučilištu, jer je tu došlo do velikih provala i hapšenja u studenom 1942. kada je razbijena većina aktiva a tek se manji dio uspio prebaciti u partizane.

I pored teškoća i užasnog terora represivnog aparata tzv. NDH, uz pomoć Mjesnog komiteta Partije i aktivnog djelovanja delegata PK SKOJ-a za Hrvatsku dolazi do osnivanja novjg sastava MK SKOJ-a za Zagreb.

MJESNI KOMITET SKOJ-a OD PROSINCA 1942. DO PROSINCA 1943.

Novi se Mjesni komitet SKOJ-a osniva na sastanku u Rendićevoj ulici 4, prosinca 1942. Njegov je sastav slijedeći: sekretar Mirko Peršen, članovi: Nikola Aleksa, Branko Tušak, Fumica Fedel i Stjepan Đureta. Pred novi se MK SKOJ-a tada, početkom 1943. godine, postavlja zadatak (po direktivi PK SKOJ-a za Hrvatsku) većeg omasovljenja i aktiviranja antifašističke omladine u organizaciji USAOH-a i USAOJ-a. To se u najtežim uvjetima stroge ilegalnosti (u okupiranom gradu) postizalo boljom povezanošću i jedinstvom mladih radnika, srednjoškolaca i studenata. Da bi se to postiglo, dolazi do novog načina organiziranja SKOJ-a i njegovog ilegalnog djelovanja. Pojedini se članovi MK SKOJ-a zadužuju za rad po rajonima gdje se povezuju sa članovima rajonskih komiteta Partije odgovornima za rad s omladinom. Taj se organizacioni princip i način rada održao praktički sve do travnja 1943. Izuzetak od takvog načina podjele rada i organizacije činili su pojedinci s posebnim zaduženjima za tehniku, vojna pitanja, udarne omladinske grupe i drugo.

Taj sastav MK SKOJ-a djelovao je od prosinca 1942. do travnja 1943. kada je prestao raditi zbog nastalih provala i hapšenja. Od ukupno pet članova MK SKOJ-a na slobodi ostaju samo dvoje (Fumica Fedel i Stjepan Đureta), a kad je uskoro u jednoj raciji uhapšen i Stjepan Đureta, na slobodi ostaje jedina Fumica Fedel.⁷

Kao jedini član MK SKOJ-a na slobodi, Fumica Fedel se već nakon dva dana od hapšenja sekretara MK SKOJ-a Mirka Peršena (8. ožujka 1943) povezuje s Milutinom Baltićem radi organiziranja novog MK SKOJ-a.

U međuvremenu se Milutin Baltić, delegat Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku, povezuje s radničkom i srednjoškolskom omladinom (student-sku omladinu drži na vezi Fumica Fedel), daje im upute za rad i priprema sastanak na kojem će se osnovati novi Mjesni komitet SKOJ-a za Zagreb.

Prema izjavi Fumice Fedel, taj se MK SKOJ-a formira u stanu majke Dine Zlatić (poznate istarske napredne porodice) u Zvonimirovoj ulici 21 (sada Ulica Socijalističke revolucije) travnja-1943. Njegov sastav čine: Ivica Habunek, sekretar, te članovi: Fumica Fedel, Božena Hršak-Katarina, Anđelka Mitrečić-Verica i Franjo Kunstić-Pero.

⁷ Prvi je uhapšen Nikola Aleksa u siječnju, Branko Tušak 5. ožujka, Mirko Peršen 8. ožujka, a nešto kasnije Stjepan Đureta, prilikom jedne racije. Svi 1943.

Prema do sada prikupljenoj građi i izjavama, taj je sastav (sa sekretarom Ivicom Habunekom) djelovao od travnja do kraja rujna 1943, odnosno do ubojstva sekretara Ivice Habuneka 19. rujna 1943. u blizini Traumatološke bolnice u Boškovićevoj ulici.

Nakon ubojstva sekretara MK SKOJ-a uhapšena je i Anđelka Mitrečić-Većerica. Kako se Fumica Fedel već 19. svibnja uspjela prebaciti na oslobođeni teritorij, od tog sastava MK SKOJ-a u Zagrebu su ostala samo dva člana: Božena Hršak-Katarina i Franjo Kunštić-Pero.

U takvoj se situaciji rad Povjerenstva PK SKOJ-a reorganizira, a rukovođenje zagrebačkim omladinskim organizacijama prenosi na Povjerenstvo PK SKOJ-a koje djeluje iz Moslavine. Delegat PK SKOJ-a Milutin Baltić definitivno napušta Zagreb mjeseca rujna 1943. i odlazi u Moslavinu.

PK SKOJ-a za Hrvatsku tada odlučuje da sa slobodnog teritorija uputi u Zagreb dvije omladinke, nepoznate u Zagrebu a iskusne u radu s omladinom, sa zadatkom da pomognu u aktiviranju i organizacionom sređivanju ilegalnog omladinskog pokreta u Zagrebu. Sa slobodnog teritorija na ilegalni rad u Zagreb dolaze Ruža Ervačinović iz Slavonskog Broda i Agneza Vostrel iz Virovitice. Tada se osniva novi Mjesni komitet SKOJ-a Zagreb u kojem su Franjo Kunštić sekretar, a Božena Hršak-Katarina, Ruža Ervačinović i Agneza Vostrel članovi.

Na osnovi prikupljenih dokumenata i izjava taj MK SKOJ-a djeluje samo dva mjeseca, listopada i studenog 1943. U studenom 1943. uhapšen je sekretar Mjesnog komiteta Franjo Kunštić-Pero (nakon kraćeg vremena otpremljen je u logor Stara Gradiška pa u Lepoglavu, odakle je u ožujku 1945. zamijenjen). Na ilegalnom radu u MK SKOJ-a tako ostaju tri omladinke.

MJESNI KOMITET SKOJ-a U 1944. GODINI

Nakon hapšenja Franje Kunštića-Pere u studenom 1943. dolazi do formiranja posljednjeg Mjesnog komiteta SKOJ-a za Zagreb prije oslobođenja. U njegovom su sastavu tri omladinke iz prethodnog M KSKOJ-a, i to: Božena Hršak-Katarina kao sekretar, te Ruža Ervačinović i Agneza Vostrel.

Ovaj posljednji po redu sastav uoči oslobođenja Zagreba djeluje od druge polovine studenog 1943. pa do travnja 1944. kada ustaškoj policiji pada u ruke sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a Božena Hršak-Katarina.

Iz dokumenata i izjava (IHRPH u Zagrebu) vidi se da je prva bila uhapšena Agneza Vostrel, 29. prosinca 1943. (oslobođena iz zatvora u Varaždinu dolaskom jedinica JNA), a zatim su još kratko vrijeme, pod vrlo teškim uvjetima u MK SKOJ-a radila ilegalno preostala dva člana. No, u proljeće 1944. uhapšena je Božena Hršak-Katarina, dok se Ruža Ervačinović uspijeva prebaciti na oslobođeni teritorij u veljači ili ožujku 1944.

Božena Hršak-Katarina, posljednji ratni sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a Zagreba, ubijena je, nakon zvjerskog mučenja u zgradi policije u Đorđićevoj ulici, 18. travnja 1944.

PK SKOJ-a za Hrvatsku, imajući u vidu novonastale prilike nakon provala i pada cijelog MK SKOJ-a Zagreba, donosi odluku da se ne obnavlja MK SKOJ-a i da se aktivnost omladine ubuduće veže uz odbore NOF-e i uz rad partijskih organizacija na terenu. Iz izvještaja PK SKOJ-a za Hrvatsku

od 24. ožujka 1944. jasno se vidi da se ta direktiva ima sprovesti odozdo, iz baze, i uz pomoć Partije.

Sačuvani izvještaji Norberta Vebera (koji je u Zagrebu boravio kao delegat Povjerenstva CK KPH) pokazuju da se u gradu tada formiraju odbori USAOH-a, a iz izvještaja u listopadu 1944. da je u Zagreb upućena Vera Cvetković sa zadatkom da radi na organiziranju omladine i SKOJ-a.

Međutim, po dolasku u Zagreb Vera Cvetković, nakon što se povezala s Veberom, radi kao instruktor u rajonskom komitetu Partije za zapadni dio grada (Pivovara, DTR, ZET), vjerojatno tamo gdje je bila i najpotrebnija. U tom dijelu grada ona radi na okupljanju omladine, sve do njenog vraćanja u PK SKOJ-a u siječnju 1945. kada odlazi na oslobođeni teritorij.

Provodeći direktive PK SKOJ-a za Hrvatsku, omladina Zagreba tada se povezuje ne samo preko Partije nego i drugim kanalima, i to preko odbora Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte.

Rad s omladinom tako se potpuno uključio u organizacije narodnooslobodilačkog pokreta, sve do oslobođenja Zagreba 8. svibnja 1945.

MJESNI KOMITET SKOJ-a U OSLOBOĐENOM GRADU

Prema izjavi Mike Špiljaka, tada sekretara PK SKOJ-a za Hrvatsku, pripreme za oslobođenje grada Zagreba počele su nekoliko mjeseci ranije. Tako je PK SKOJ-a za Hrvatsku, uz punu suglasnost CK KPH i MK Partije, pokrenuo inicijativu za osnivanje MK SKOJ-a Zagreba.

U prvi sastav MK SKOJ-a u oslobođenom Zagrebu ušli su: Jure Bilić, kao politički sekretar, Ico Simčić, kao organizacioni sekretar, a kao članovi: Vera Cvetković, Ljudevit Dežmar, Sofija Jović, Pero Lamza, Martin Lončar, Milica Opalo, Zlatko Sinobad, Nikola Šegota i, kraće vrijeme, Ivan Plašč.

Prema iznijetim podacima u ovom napisu, vidi se da je od početka okupacije zemlje pa do oslobođenja često mijenjan sastav i način rada Mjesnog komiteta SKOJ-a Zagreba, kako radi prilagođavanja ilegalnim uvjetima tako i zbog ogromnog terora i čestih hapšenja. U tim uvjetima promijenilo se deset sekretara MK SKOJ-a Zagreba.

Na osnovi dosadašnjih saznanja, kroz ilegalan MK SKOJ-a Zagreba od okupacije do oslobođenja grada prošlo je ukupno 36 članova; po socijalnom sastavu 21 radnik, 12 studenata i srednjoškolaca i 3 službenika.

Od ukupnog broja članova MK SKOJ-a Zagreba od travnja 1941. do travnja 1945. ubijeno je od ustaša u zatvorima, logorima i na zagrebačkim ulicama ili poginulo u partizanima 16, a preživjelo je 20 članova. Među ubijenima bilo je i pet sekretara MK SKOJ-a (od ukupno 10).

Iznijeti podaci, iako govore samo o ilegalnom sastavu MK SKOJ-a Zagreba u doba okupacije, sami po sebi pokazuju da je MK SKOJ-a zajedno s ostalim antifašističkim organizacijama, pod rukovodstvom PK SKOJ-a za Hrvatsku i MK KPH za Zagreb, vodio u okupiranom gradu neprekidnu revolucionarnu borbu. Stoga nije čudo što je iz grada Zagreba do kraja rata otišlo u NOV više desetaka tisuća mladića i djevojaka.

Na žalost, do sada nije ustanovljeno koliko je zagrebačkih omladinaca tokom rata poginulo u jedinicama NOV-a, niti je poznat točan broj ubijenih po zatvorima, logorima i u raznim odmazdama koje su se često vršile bez prozivke.

Milka Kufrin

IZUZETAN OMLADINSKI RUKOVODILAC

NEUMORNA AKTIVNOST SEKRETARA MK SKOJ-a
STJEPANA BENČEKoviČA U SRPNJU I KOLOVOZU 1941.

U generaciji mladih komunista koju je Tito odgajao u samo predvečerje revolucije, koja je svojom mladošću, stvaralačkom snagom, masovnim heroizmom i spremnošću na žrtve dala pečat čitavoj oslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije i zadivila svijet, jedan od izuzetnih omladinskih rukovodilaca je i Stjepan Benčeković. Rođen je u Horvatima, grupi zaselaka stisnutih između pruge i ceste na 18. kilometru od Zagreba, gdje se na malom seoskom posjedu živjelo bez nade u bolju sutrašnjicu.

Kao najstariji sin u porodici željezničara sa šestoro djece, već se u osnovnoj školi u Rakovom Potoku ističe inteligencijom, marljivošću, poštenjem, plemenitošću, težnjom za boljim životom za sve ljude. Već tada on sluša priče povratnika iz Rusije o dalekoj zemlji socijalizma gdje su seljaci dobili veleposjedničku zemlju i gdje je uspostavljena vlast radnika i seljaka. Nije slučajno da se u Zagrebu, na Srednjoj tehničkoj školi, odmah povezuje s grupom naprednih omladinaca i, prema sjećanju Nikole Kožula, već od 1937. godine pripada skojevskoj organizaciji i član je rukovodstva SKOJ-a na toj školi.

ANTIFAŠISTIČKI RAD NA SELU

Kontinuirani rad te organizacije, provođenje Titove linije masovnog rada s omladinom grada i sela, zajedničke aktivnosti radničke, studentske i srednjoškolske omladine, korišćenje svih mogućih legalnih formi rada i povezivanja s omladinom u borbi za njezine životne interese — bili su od presudne važnosti i najbolja škola za razvoj revolucionarne ličnosti Stjepana Benčekovića.

Kao đak putnik koji živi na selu, sa svojim drugovima Ivicom Ožegovićem i Lacijem Volfom, razrađuje taktiku rada s omladinom na selu. »Kako je u tvojim Horvatima?« — pitali su Štefa na skojevskom sastanku, sjeća se Zvonko Komarica, tadašnji član Školskog rukovodstva SKOJ-a. »Pop i učitelj su glavni!« — odgovorio je Benčeković. Kako početi rad s omladinom? Štef i njegovi drugovi najprije su osnovali grupu za geografiju i počeli tumačiti da je Zemlja okrugla, zatim kako nastaje pomrčina Sunca, itd. Donijeli su i atlas i tumačili: eto, to je svijet, tu je Evropa, Amerika, Sovjetski Savez. A kad govoriš o Sovjetskom Savezu, moraš reći da je to zemlja radnika i seljaka. I tako je u Horvatima osnovan općeobrazovni tečaj, na kojem je

seoska omladina učila zemljopis, povijest, matematiku. Osnovano ^e kulturno-prosvjetno društvo gdje su se čitale knjige »Kako se kalio čelik« od Ostrovskeg, »Mati« od Gorkog i druge.

Radi masovnog legalnog okupljanja omladine kao i starijih ljudi, pri ogranku »Seljačke sloge« osnovano je kulturno-umjetničko društvo koje je u svom sastavu imalo pjevački zbor, tamburašku i dramsku sekciju. Ono je održavalo priredbe i zabave ne samo u Horvatima nego i u drugim selima tadašnjeg samoborskog kotara. Na te je priredbe dolazilo mnogo mještana, naročito omladine. A sve se to koristilo za širenje ideja Komunističke partije i radničkog pokreta te se tako stvarao širok krug simpatizera KP čak i među pojedinim rukovodiocima Hrvatske seljačke stranke. Organizacija HSS-a postepeno je izgubila svaki utjecaj u narodu i prestala da djeluje, a kad su rukovodioci HSS-a iz Samobora i žandari pokušali razbiti organizaciju SKOJ-a u Horvatima, koja je djelovala pod rukovodstvom Stjepana Bencekovića, nisu za to dobili podršku od svojih mjesnih rukovodilaca. Tako su bili prisiljeni da u Horvatima raspuste ogranak HSS-a i »Zaštite«.

Prema sjećanju Zvonka Komarice, to je bio »Bencekovićev patent za rad sa seoskom omladinom... Bio je dobar đak, dobar drug, skroman, pošten, bez poze i pretvaranja, pravi čovjek s nogama na zemlji.« Benceković pripada generaciji skojevaca Srednje tehničke škole od kojih je većina pobijena na policiji već za vrijeme prvih hapšenja u Zagrebu, ili je izginula u prvim partizanskim odredima — Zagrebačko-sesvetskom ili odredu »Matija Gubec« na Žumberku. A oni koji su uspjeli otići u partizane i preživjeti postali su visoki vojni i politički rukovodioci u toku NOB-e i poslijeratne izgradnje. Prema sjećanju Ljubice Jančić-Bube, tadašnjeg člana PK SKOJ-a Hrvatske, bili su to borbeni i aktivni skojevci, a njihova organizacija SKOJ-a među najjačima u zagrebačkim školama; većina đaka bili su simpatizeri.

Iz takve sredine, sjeća se Ljubica Jančić, Stjepan Benceković postao je početkom 1941. godine član Mjesnog komiteta SKOJ-a Zagreb i član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a Hrvatske zadužen za rad s omladinom na selu.

POVEZIVANJE AKTIVISTA SKOJ-a

Benceković neumorno radi na okupljanju omladine i formiranju skojevskih grupa u kotarima Samobor, Jastrebarsko, Velika Gorica, Dugo Selo i Zaprešić. Odlazi u Gorski kotar i druga mjesta. Učestvuje u organiziranju diverzantskih akcija, pisanju antifašističkih parola, trganju plakata koji su najavljivali pobjedu fašističke Njemačke, u pripremi i organiziranju Prvog zagrebačko-sesvetskog odreda i odreda »Matija Gubec« na Žumberku. Organizira skrivanje člana MK SKOJ-a Lea Rukavine (u Okiću i Horvatima), za kojim je u Zagrebu izdana prva potjernica sa slikom.

Drug Marko Belinić, kao član Mjesnog komiteta KPH Zagreb, imao je 1941. godine Stjepana Bencekovića na izravnoj vezi. Benceković ga je povezao s Mirkom Bedekom iz Hrvatskog Leskovca, s Ivicom Lopajićem iz Cvetkovića kraj Jaske, i preko njega, s Donjom Kupčinom kao i s Horvatima, Okićem, Podsusedom, Rakitjem, a bio mu je i veza sa Žumberkom pri formiranju odreda »Matija Gubec«. Benceković je bio uključen i u pripremu akcije na logor Kerestinec i zadužen za organizaciju prihvata tih drugova poslije

bijega iz logora. Pošto je oslobađanje zatvorenika iz Kerestince požurivao predstavnik Kominterne, proboj iz logora izvršen je prije nego su sve okolne partijske organizacije i komunisti bili obaviješteni o datumu izlaska i tako bjegunci nisu bili prihvaćeni kako se planiralo. Zajedno s Markom Belinićem radio je Benceković na formiranju partijskih organizacija, tj. primanju u u KP najaktivnijih i najsvjesnijih članova SKOJ-a na području Zagreb-vanjski. To je omogućilo formiranje Okružnog komiteta KP za okrug Zagreb (formiran 31. listopada 1941.).

Od kolikog je značenja bio taj rad za razvoj NOB-e na Žumberku i Pokuplju, u nepokrednoj okolici Zagreba, može se ocijeniti samo onda ako se ima na umu da su baš ta mjesta dala prve borce narodnooslobodilačke vojske iz tih krajeva, da je povezanost partijskih organizacija Pisarovine, Jaske, Samobora, Žumberka bila presudna za spajanje KP i boraca ovih krajeva s borcima sa Korduna (koje je Glavni štab i CK KPH uputio na Žumberak u travnju 1941. da pomognu razvoj ustanka u ovim krajevima), zatim za prve vojne i političke uspjehe partizana, za stvaranje terenskih pješačkih kanala kojima su radnici, đaci, studenti i građani Zagreba odlazili u partizane na Žumberak i Pokuplje. Sela Rakitje i Novaki, Hrvatski Leskovac, Horvati, Okić bili su punktovi za prikupljanje i otpremu Zagrepčana u partizane.

Poslije akcije na Kerestinec i smjenjivanja tadašnjeg sekretara MK SKOJ-a Zagreb Joce Đakovića, Stjepan Benceković postaje sekretar MK SKOJ-a i član MK KPH Zagreb. I u to vrijeme najtežih progona i likvidacije članova KP i SKOJ-a od strane policije i ustaških vlasti, Stjepan Benceković neumorno i požrtvovno radi na povezivanju i obnovi organizacija SKOJ-a i KP.

Prema sjećanjima Rade Vlkova i Vicka Raspora, tadašnjih članova PK SKOJ-a Hrvatske, Stjepan Benceković »uhapšen je zajedno s Jožom Vlahovićem i Radom Vlkovim 22. kolovoza 1941. Ustaški agent Majerhold prepoznao je Jožu Vlahovića, a druge agente poslao za Vlkovim i Bencekovićem kad su se oni rastali od Vlahovića na uglu Draškovićeve i Vlačke ulice. Benceković i Vlkov bježali su prema Medveščaku, ali je Benceković ranjen u bubreg i uhapšen.«

SMRT OD GLADI U SAMICI LOGORA

U bolnici u Draškovićevoj ulici vidio ga je otac i samo s vrata uspio mu dobaciti nekoliko maramica. Bio je pod stražom nekoliko ustaša. Majka I— koja je uvijek strepila i korila sina što neprestano odlazi na razne sastanke i pitala šta će reći kad dođu žandari, a koju je on brižno učio da kaže kako ništa ne zna jer je nepismena — primila je u bolnici krvavu košulju sina sa dvije rupe od metka nisko prema pojasu.

Javio se poslije toga iz ćelije zatvora na Savskoj cesti malom ceduljicom drugarici Milici Opalo[^]i Milki Kufrin, članovima MK SKOJ-a, preko trešnjevačkog skojevca koji je na zatvoru popravljao krov.

Drug Ante Milković, član MK KPH Zagreb, vidio ga je u Jasenovcu na krovu ciglane. Drugarica Ljubica-Buba Jančić, član PK SKOJ-a, sreća ga je na stepenicama na ulazu u kulu u Staroj Gradiški kad su ustaše useljavali

grupu žena, a muškarce iseljavali iz te kule. U trenutku kad nije bilo blizu ustaša, pitao ju je imaju li hrane. Pošto su one tek došle u logor, imale su nešto hrane i tako mu je ona dodala u ruke nekoliko konzervi. Ljubica-Buba Jančić i drugi logoraši znaju da je polovinom ožujka 1942. godine Benceković strpan u samicu površine 2,5 x 3 metra sa još 20 komunista, među njima s Marijanom Krajačićem i Mirkom Bukovcem, članom CK KPH. Zvjerski su umoreni gladu i žeđu u toku mjeseca travnja 1942. Posljednji od njih umro je u svibnju poslije 61 dana gladovanja. Nad njima, komunistima — Hrvatima, ustaše su na poseban način iskalili svoj bijes i mržnju osvećujući se što nisu mogli zaustaviti rasplamsavanje ustanka i narodnooslobodilačke borbe u srcu Hrvatske — u Zagrebu i njegovoj okolini — i sve masovnije uključivanje hrvatskog naroda, pod vodstvom Komunističke partije, u borbu protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu ustaša i četnika.

Bencekovićeви drugovi, članovi KP i SKOJ-a Vinko Lovrić, Tomo i Ignac Pipić, Karlo Babić, Anđela Poljak-Žokalj, Zorica Babić i drugi, sjećaju ga se kao divnog druga i čovjeka koji se odlikovao razumijevanjem za potrebe, brige i život svakog svog druga i susjeda i bio uvijek spreman pomoći i ohrabriti. I nikad ne zaboravljaju da ih je on poveo na put revolucionarne borbe i da je dao prve i najčvršće temelje svemu onome što je njihovo selo Horvati dalo i značilo u toku narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.

Emil Ivane

HEROJSKA SMRT STJEPANA MALEKA-LATE

ODREĐEN ZA SEKRETARA MK SKOJ-a KOLOVOZ-RUJAN 1941.

U teškim danim uoči ustanka, odmah poslije okupacije, zagrebački komunisti biraju Stjepana Maleka-Latu u rukovodstvo. Postaje član Mjesnog komiteta SKOJ-a, član Drugog rajonskog komiteta KP i član Drugog kotarskog odbora Narodne pomoći. Iako u ilegalnosti i najvećoj opasnosti, on je svuda gdje treba bodriti, pomagati, ukazati i dokazati. On je ljeti 1941. godine zapalio stog sijena namijenjen njemačkoj vojsci. I kao da je htio tom velebnom bakljom izreći sve ono što je želio i htio. A znamo što je to: mržnja prema okupatoru i želja za slobodom.

Nakon hapšenja Stjepana Bencekovića (22. kolovoza 1941.) MK KPH Zagreb nastoji ponovo uspostaviti rad MK SKOJ-a. Za sekretara određuje Stjepana Maleka-Latu. Na žalost, zbog hapšenja, nije uspio oformiti novi MK SKOJ-a.

Mladi radnik Lata — tako su ga svi njegovi znanci zvali — kretao se Zagrebom od Maksimira do Vrapča, žurio je kao da će mu vrijeme oduzeti želju i htijenje da što više ljudi, omladine prikupi, organizira, jer, eto, »revolucija je na dnevnom redu« — znao bi često govoriti.

Policija ga je tražila, a on je hitao da ukrade svaki tren, kao da je predosjećao svoj tragičan kraj. A on je bio tu... Naletio je na zasjedu koja je bila namijenjena Blažu Mesariću. Bilo je to polovicom rujna 1941. Dogodilo se to u Trnju, u kući Kruge 28.

Ustaški agenti napali su ga i iznenada svladali. Agenti više nisu pitali za legitimaciju. To im se već nekoliko puta osvetilo, jer često se dešavalo da čovjek umjesto legitimacije izvadi revolver i počne pucati.

Jednostavno te iznenada napadnu i svladaju, ili čak odmah pucaju i ustrijele čovjeka na ulici. Latu su svladali. Bio je vedar dan. Ljudi su se odmah okupili. Lato se počeo otimati. Ali nije ništa mogao. Počeo je da izvikuje parole: — Živjela KP Jugoslavije! Dolje fašistički krvnici!...

Agenti su ga udarali šakama u lice i dršcima revolvera po glavi. Padao je, posrtao, dizao se i opet padao, ali nije prestao izvikivati parole. Krv mu se cijedila niz obraze, kapala po reverima kaputa. Okupilo se mnogo ljudi. Lata je izvikivao parole zato da se okupe ljudi. Htio je izvršiti posljednji podvig za Pokret. Znao je da je s njime svršeno i mislio je da treba učiniti još nešto. Zato je bez prekida uzvikivao ...

Ustaški agenti ugurali su ga u automobil koji je čekao. Njegovi posljednji pozdravi revoluciji, parole pobune, dojmile su se naroda koji je gledao

nestanak borca kako ih poziva na otpor i u borbu. Mnogi svjedoci tog događaja sigurno su ubrzali svoju odluku na koju će stranu da krenu.

Tukli su ga i mučili iz dana u dan. I dok je u njemu ostalo i malo fizičke snage, ustaški agenti su gajili nadu da će Lata odati svoje suborce. Ali su se prevarili. I kad u njemu nestade te snage, pokretni sud u Zagrebu osudio ga je na smrt. Strijeljan je u Zagrebu 18. veljače 1942.

Latu još i danas čujemo. Slušamo ga i čut ćemo ga u njegovoj pjesmi »Seljaku«, koju je komponirao i sa zborom uvježbao Natko Devčić. I kao da i sam u tom zboru pjeva posljednju strofu:

... Stoljeća crna ropstva i muke
podnosi bijedni sav seljački rod;
nikakva sila, ničije ruke
neće zapriječiti njegov rad i hod.
Naprijed ...

OBNAVLJANJE PREKINUTOG RADA

FORMIRANJE MJESNOG KOMITETA SKOJ-a POTKRAJ 1941.

U drugoj polovini 1941. godine skojevska rukovodstva, a među njima i Mjesni komitet SKOJ-a za grad Zagreb, doživljavali su vrlo često kadrovske promjene u svojim sastavima. Razloga za sve te brojne promjene bilo je više. Da navedem samo neke od njih: nekoliko članova Mjesnog komiteta bilo je uhapšeno; neki su poginuli na čelu udarnih grupa u poznatim akcijama (napad na ustašku vojniciu kod Botaničkog vrta; paljenje stadiona; paljenje skladišta sijena u Kustošiji; napad na njemačke avijatičare i drugim akcijama), dok su drugi zbog provala morali otići izvan Zagreba u prve partizanske odrede, ili pak u svoj rodni kraj gdje su se priključili partizanskim jedinicama. Od desetak i više drugova i drugarica radnika, studenata i srednjoškolaca, koji su prošli kroz Mjesni komitet SKOJ-a kao njegovi članovi od dolaska okupatora i ustaša, tj. od mjeseca travnja do početka studenog 1941, danas su živi samo četvoro (Milka Kufrin, Milica Opalo, Mojmir Martin i Milutin Baltić).

NOVO RUKOVODSTVO SKOJ-a ZAGREBA

U studenom 1941. Mjesni komitet SKOJ-a praktički je prestao djelovati kao rukovodstvo skojevske organizacije. Prekinute su bile veze s nižim skojevim rukovodstvima (kvartovskim, srednjoškolskim i studentskim).

U takvoj situaciji Mjesni komitet KPJ, u dogovoru s Pokrajinskim komitetom SKOJ-a, odlučuje da se što hitnije formira novo rukovodstvo SKOJ-a, tj. Mjesni komitet. U vezi s tim zadatkom u Zagreb dolazi i sekretar Pokrajinskog komiteta SKOJ-a drug Drago Sasso-Teslić i član PK Josip Manolić.

Nakon izvršenih konzultacija i upoznavanja s organizacionim stanjem* pristupilo se izboru drugova i drugarica koji bi došli u obzir za članove novog MK SKOJ-a. Rečeno je da bi to trebali biti mladi članovi KPJ i članovi SKOJ-a, koji u dosadašnjoj aktivnosti nisu kompromitirani, a da pokazuju spremnost da što je dulje moguće ilegalno rade.

Razgovori s nama, koji smo bili predviđeni da budemo u novom MK SKOJ-a, nisu bili dugi. Jednostavno nam je bilo saopćeno da je to odluka MK KPJ u dogovoru s predstavnicima PK SKOJ-a. Tako je oko 20. prosinca održan prvi sastanak na kojem smo se mi, novi članovi MK SKOJ-a, prvi puta vidjeli i upoznali. U novi MK SKOJ-a ušli su Mauricije Magašić, koji je bio

zadužen za omladinu u zapadnom dijelu grada i za uspostavljanje veze sa srednjoškolcima, Josip Kulušić zadužen za rad sa studentskom omladinom i Ivica Kranželić kao sekretar, uz ostalo zadužen i za radničku omladinu u centru i istočnom dijelu grada. Negdje u veljači u MK ušla je drugarica Slava Privrat, a u proljeće 1942. i drug Ivan Palčec, inače sekretar SKOJ-a na Željeznici. Taj sastav MK SKOJ-a djelovao je negdje do početka lipnja.

Zadatak tog novog MK SKOJ-a bio je višestruk. Među najvažnije spadao je svakako zadatak da se što prije uspostavi veza s kvartovskim, srednjoškolskim i studentskim rukovodstvima skojevskih organizacija. Naime, poznato je da se u vrijeme formiranja ovog MK nije imala prava slika stanja u skojevskoj organizaciji na organizacionom planu, iako aktivnost među omladinom nijednog časa nije prestala. Nadalje, trebalo je organizirati i oživjeti izdavačku djelatnost, odnosno tehniku, a također dobiti i potpuniji uvid u omladinske udarne grupe koje je trebalo i reorganizirati. Taj zadatak preuzeo je na sebe Josip Manolić, razumije se uz pomoć svih članova MK, a pogotovo pri odabiranju omladinaca i omladinki za članove udarnih grupa.

PROŠIRIVANJE OBNOVLJENIH VEZA

U relativno kratkom roku, a pogotovo ako se imaju u vidu teški ilegalni uvjeti za rad, novi Komitet uspio se povezati sa znatnim brojem organizacija i pojedinaca na svim područjima i uz pomoć rajonskih komiteta partije, a u poduzećima preko partijskih ćelija. Tako su obnovljena i popunjena kvartovska rukovodstva SKOJ-a, kao i na Željeznici, a također srednjoškolska i studentska.

Obnovljen je rad tehnike — štamparije, za koju smo na više mjesta, uz pomoć članova SKOJ-a i drugih omladinaca, nabavili potrebne količine slova i ostalog materijala, tako da smo bili u stanju preuzeti od MK KPJ štamparije izvještaja Glavnog štaba Hrvatske, koji je masovno dijeljen po Zagrebu, a nešto je bilo poslano i izvan grada. Štamparijom je rukovodio mladi grafički radnik Josip Husenik.

Iako je novoformirani MK SKOJ-a bio malobrojan, njegova aktivnost među omladinom grada Zagreba vrlo se brzo osjetila. Osim što su gotovo svakodnevno održavani kontakti s kvartovskim, srednjoškolskim i fakultetskim rukovodstvima SKOJ-a, ostvarena je potpunija koordinacija u brojnim aktivnostima i konkretnim akcijama udarnih grupa. A i sam MK SKOJ-a bio je inicijator i organizator određenih diverzija. Posebno treba istaći onu poznatu diverziju u auto-komandi na Selskoj cesti. Otpremano je sve više omladine u partizanske jedinice, a stvorena je široka mreža za prikupljanje raznog materijala za partizane, kao što su oružje, odjeća, lijekovi i drugo.

Kao dokaz organizacionog i političkog sređenja omladinske organizacije u gradu i njezine aktivnosti, MK SKOJ-a bio je već početkom travnja 1942. u stanju poslati prvi pismeni izvještaj PK SKOJ-a za Hrvatsku, u kojem je prikazano organizaciono i političko stanje u zagrebačkoj skojevskoj organizaciji.

U izvještaju se, između ostalog, navodi da je od prosinca do kraja ožujka obnovljeno ili nanovo formirano osam kvartovskih rukovodstava. Na srednjim školama (osim rukovodstva za sve srednje škole) organizacija je podije-

ljena na pet skupova, a među studentima postojala je organizacija na osam fakulteta. Na sva tri sektora (radnički, srednjoškolski i studentski) bilo je u proljeće 1942. godine preko hiljadu članova SKOJ-a, koji su imali vrlo velik i širok utjecaj na mladu generaciju u Zagrebu, koja je za vrijeme cijelog toka narodnooslobodilačke borbe bila snažan oslonac Partije u izvršavanju borbenih zadataka u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Josip Manolić

USPJEŠNA AKTIVNOST POSLIJE VELIKE PROVALE

RAD ORGANIZACIJE SKOJ-a OD KRAJA 1941. DO LISTOPADA 1942.

U listopadu 1941. uhapšen je sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a Joco Đaković i još nekoliko članova MK. Ostali članovi MK bili su »provaljeni«, pa su zato poslani na ilegalni rad izvan Zagreba. Slabim držanjem na policiji, pod strahovitim mučenjem, Joco Đaković je provalio sve što je znao o skojevskoj organizaciji. Likvidirani su Mjesni komitet, rajonska rukovodstva i mnogi sekretari i članovi skojevskih aktiva. Do formiranja novog MK SKOJ-a veze s preostalim organizacijama držao je Pokrajinski komitet SKOJ-a.

NOVI MJESNI KOMITET U PROSINCU 1941.

U prosincu 1941. uz pomoć partijske organizacije i PK SKOJ-a formiran je novi Mjesni komitet od kadra kojeg je dao MK KPH. U taj Komitet ušli su Ivica Kranželić, postolarski radnik, kao sekretar, Josip Kulušić, student, Moro Magašić, agronom, a u travnju 1942. kooptirana je Slava Privrat, činovnica. Kasnije, u ljeto 1942, kooptiran je Ivan Palčec, radnik sa željeznice. Magašić je nakon kratkog vremena otišao na oslobođeni teritorij. U ljeto 1942. kooptirani su u isti Komitet još Emil Ivanc-Fazan i Fadila Bilal, srednjoškolka.

Novi Mjesni komitet SKOJ-a najprije je imao zadatak da formira rajonske komitete, da poveže aktive SKOJ-a i pojedince koji su ostali bez veze uslijed hapšenja rajonskih rukovodstava i sekretara aktiva, da pojača i popuni sveučilišno i srednjoškolsko rukovodstvo. Te zadatke je Komitet uspješno izvršio u toku tri mjeseca. U veljači 1942. opet je proradila tehnika (štamparija za umnožavanje vijesti radio-stanica Slobodna Jugoslavija, Moskva i London, kao i drugog materijala).

Porastao je naš utjecaj na studentsku i srednjoškolsku omladinu. Postankom NDH dio omladine, koji je vjerovao i želio nacionalnu slobodu, uvjerio se da se radi o okupaciji i komadanju hrvatskih krajeva (Dalmacija, Lika, Međimurje itd. bili su prepušteni fašističkim državama). Oni nisu odobravali zvjerstva ustaša i okupatora, koja su činili nad srpskim narodom, Židovima i naprednim hrvatskim elementima. Međutim, uz naš povećani utjecaj, porastao je i utjecaj mačkovaca, naročito u redovima imućnijih slojeva đaka i studenata. U stvari, radilo se o politici koja je pogodovala tim elementima — o stavu iščekivanja i mirovanja. Među radničkom omladinom mače-

kovci nisu imali nikakav utjecaj, a niti ustaše. Može se govoriti o pojedincima koji su se srozali na policijske agente i denuncijante.

Na Sveučilištu bilo je omladinaca koji su bili jugoslavenski orijentirani i pokušavali su stvoriti organizaciju zvanu JURO — Jugoslavenska revolucionarna omladina. Mi smo se pokušali s njima povezati. Uspjelo nam je doći s pojedincima u kontakt, ali oni nisu bili spremni za bilo kakvu akciju protiv okupatora. Mi smo od njih tražili da izdaju letak u kome će osuditi ustaški režim, izdaju izbjegličke vlade i pozvati omladinu u borbu protiv okupatora. Kod toga smo im nudili da ćemo im štampati i letke, ukoliko za to nemaju mogućnosti sami. Obećali su nam da će dati uskoro odgovor, međutim na tome se završilo. Oni nisu do kraja rata dali odgovor, niti su uspjeli da prošire svoj utjecaj na fakultetima.

PRILAGOĐAVANJE TEŠKIM UVJETIMA

U tome periodu, od konca 1941. do početka 1942, prilagođavamo oblike rada teškim ilegalnim uvjetima. Više nema masovnih formi rada: izleti, utakmice, veći sastanci na otvorenom polju i slično, koji su se još u početku okupacije koristili. Sada se prelazi na formiranje što manjih aktiva i cijepanju velikih jedinica aktivista u grupe od 3—5 omladinaca, a održavanje povezanosti s masama omladine vrši se mnogobrojnim pojedinačnim vezama. Svaki skojevac bio je zadužen da održava veze s nekoliko omladinaca, da im dostavlja štampu, radio vijesti, letke, da od njih skuplja Narodnu pomoć, sanitetski materijal, oružje itd. To prilagođavanje rada teškim ilegalnim uvjetima išlo je dosta teško. Ponegdje su nam čitavi aktivni padali baš zbog tendencije da se mora održati sastanak većeg broja omladinaca.

Stvaranje odbora Mlade generacije išlo je vrlo sporo i teško. Kod jednog dijela aktivista prevladalo je mišljenje, da su oni nepotrebni, jer i tako u njima neće raditi nitko drugi nego skojevci. U nekim kvartovima gdje su ti odbori bili i stvoreni, u njih su ušli isključivo skojevci.

Poslije hapšenja sekretara MK SKOJ-a Ivica Kranželića postavljen je za sekretara Emil Ivane, metalski radnik. On je vršio tu dužnost vrlo kratko vrijeme, oko dva mjeseca, od konca lipnja do kolovoza 1942.

U kolovozu 1942. Ivane je poslan na rad izvan Zagreba u Slavoniju, jer je bio kompromitiran. Za sekretara MK SKOJ-a postavljena je Fadila Bilal, koja je na toj dužnosti ostala do kraja rujna 1942.

Trećeg rujna 1942. ubijen je od ustaške policije Josip Kulušić pred stanom svojih roditelja.

REORGANIZACIJA UDARNIH GRUPA

U istom razdoblju učvršćivanja skojevske organizacije, tj. od kraja 1941. do početka 1942, izvršena je i reorganizacija borbenih udarnih grupa. Do tada su postojale veće grupe zvane brigade od 4 do 5 omladinaca. U praktičnom djelovanju i taj se broj pokazao prevelik za vršenje akcija, uslijed čega smo prišli stvaranju manjih grupa, zvanih trojke, po 3 omladinca. Trojke su sačinjavali najborbeniji i najbolji omladinci. Svaka trojka imala je svoga ko-

mandira. Zatim, tri trojke su se spajale i imale svoga komandira. Kada je neki omladinac primljen u trojku prestao je sa svakim radom u skojevskoj organizaciji. To je bila mjera predostrožnosti, kako se u slučaju provale hapšenje ne bi širilo iz jedne organizacije u drugu. Unatoč tome, provale su ponegdje izbijale. Iako je bilo zabranjeno da se održavaju veze s ostalim omladincima koji su bili u aktivu SKOJ-a, ona se ipak krišom održavala, jer su omladinci koji su bili primljeni u trojke obično bili najaktivniji i poznati u aktivu, pa je njihovo potpuno »izvlačenje« iz ranijih veza često bilo nemoguće. Većih »padova«, tj. hapšenja, imali smo kod srednjoškolske omladine u ljeto 1942.

Trojke su bile naoružane pištoljem i bombama. Za kompromitirane članove bilo je obavezno da nose oružje uvijek sa sobom, dok su omladinci koji su legalno živjeli i bili zaposleni ili su studirali nosili oružje samo u akciji.

Od akcija izvršenih u to vrijeme treba spomenuti napad na ustaškog povjerenika Smiljanca sa željeznice, zatim likvidiranje ustaškog agenta Serčića na Ciglenici, pa razoružavanje jednog policajca u Brozovoj ulici. Neuspjela je bila akcija na Bivala, šefa UNS-a (Ustaške nadzorne službe) i još neke.

Osnovna slabost u akcijama bilo je neiskustvo u ilegalnom radu, a pored toga slabo ili nikakvo znanje iz vojnih vještina.

Poslije moga odlaska iz Zagreba rukovođenje udarnim grupama preuzela je Marija Radović.

Nisam u ovom izlaganju spominjao broj organizacija, rukovodstva i raspodjelu, jer je to vidljivo iz izvještaja kojeg sam početkom lipnja 1942. poslao Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Hrvatsku, nego navodim samo dio o organizaciji MK SKOJ-a.

Dio izvještaja i sjećanja, iz arhive IHRPH, MG-10/III, 27.

Ivan Palčec

IZ AKTIVA SKOJ-a NA ŽELJEZNICI DO MJESNOG KOMITETA

ČLAN MK SKOJ-a OD TRAVNJA DO KOLOVOZA 1942.

... Skojevka organizacija Željezničke obrtne škole i Željezničke radionice JDŽ od rujna 1941, pa do siječnja 1942. nije bila vezana za Mjesni komitet SKOJ-a Zagreba, nego za partijsku organizaciju na željeznici, stoga što je skojevsko rukovodstvo grada bilo djelomično razbijeno i veze pokidane. Od rujna 1941. viša veza nam je bio Ivan Očak-Ico. On nam je osiguravao i ilegalnu štampu, koju smo primali od Ratka Nikina koji je radio u tokarnici. S Očakom nikada nisam održavao vezu u Željezničkoj radionici, nego uvijek na ulici ili u nekom stanu. On je održavao povremeno sastanke, na kojima su bili prisutni, osim mene, i sekretari grupa. Inače je održavao vezu preko mene. S njim je veza prekinuta u studenom 1941. Ne sjećam se da li je bio uhapšen ili je otišao u partizane.

SKOJEVSKA ORGANIZACIJA U ŽELJEZNIČKOJ RADIONICI

U prosincu 1941. i siječnju 1942. viša veza nam je bio Vlado Cvija. U to vrijeme preuzeo sam na svoju vezu skojevsku organizaciju iz ložionice s njihovim sekretarom Stjepanom Vlahekom s pet skojevaca čija imena nisam znao. Vlado Cvija održao je nekoliko sastanaka sa mnom i Vlahekom u električarskoj radionici na kolodvoru u Zagrebu. Kasnije je održavao vezu samo sa mnom.

Koncem siječnja 1942. Vlado Cvija me je povezo s Ivicom Kranželićem, sekretarom Mjesnog komiteta SKOJ-a za Zagreb. Od tada je skojevka organizacija željeznice vezana za skojevsko rukovodstvo grada Zagreba.

Dva skojevca, Fošnarić i Marko Komar (Slavkov brat) prebačeni su u jesen 1941. na rad u gradsku skojevsku organizaciju. Fošnarić je bio povezan s organizacijom na Trešnjevki (Ciglenica), a Marko Komar s organizacijom u Centru. Fošnarić je bio dva puta uhapšen. Prvi put u studenom 1941, ali je nakon mjesec drma pušten. Nastavio je ilegalnim radom, zatim je primljen u KP.. Uhapšen je opet kao partijsko-politički radnik u Zagrebu u ožujku 1945. i strijeljan. Marko Komar uhapšen je s Marijanom Kumparom, Vjekoslavom Nadom, jednom omladinkom i jednim omladincem. Svi su strijeljani krajem 1941. godine. Stjepan Nesek bio je zadužen za održavanje veza sa skojevskom organizacijom u Kustošiji, ali je bio organizaciono povezan sa skojevskom organizacijom na željeznici.

Spomenut ću jednu svoju neslužbenu ilegalnu vezu. Naime, Rudi Prpić, u čijem je stanu otkrivena ilegalna štamparija CK KPH, obolio je od upale zglobova, pa se pod krivim imenom liječio u bolnici. Budući da je prijetila opasnost da bude identificiran, napustio je bolnicu, iako se još nije izliječio. Smješten je u jedan stan kod tekstilne tvornice Gaon. Njegovao sam ga zajedno s Lazićem, članom Partije, koji je uhapšen i strijeljan koncem 1941. godine. Lazić je radio u Željezničkoj radionici u alatnici. Donosili smo mu hranu, lijekove i ostale potrepštine za život. Ubrzo se oporavio, pa je početkom prosinca 1941. prebačen u Liku u partizanske jedinice. Zatim je tokom prosinca 1941. i siječnja 1942. nekoliko puta dolazio kao kurir u Zagreb i odsjedao u mom stanu. Stoga sam u to vrijeme imao odlične veze s terenom koje su, uz moju pomoć, koristili neki članovi Partije i slali razni materijal partizanima. Među ostalim je Paula Humek uputila skije i još neki materijal. Tada je moj stan opet postao stjecište komunista.

GRUPA ZA PREBACIVANJE U PARTIZANE

Početkom veljače 1942. formirali smo jednu grupu drugova radi prebacivanja u partizane. Ubrzo smo to i ostvarili. Naime, u Primorsko-goranski partizanski odred otpremljena je grupa skojevaca: Milovan Mužević, Zvonimir Šneler, Boris Majer, Josip Domjan i omladinac Miloš Mišon (njega smo prebacili u partizane, jer mu je kao Srbinu prijetila opasnost od ustaša i u jedinici je uskoro primljen u SKOJ). Osim Borisa Majera, koji je krajem rata bio pomoćnik komesara Tridesetdruge divizije Desetog korpusa, svi navedeni drugovi izginuli su tokom vremena u borbama.

Budući da nisam imao odobrenje za slanje ljudi u partizane bio sam kritiziran od Ivice Kranželića, jer su navodno drugovi bili potrebni u Zagrebu. Činjenica je da smo mi skojevci iz Željezničke radionice imali svoju vlastitu vezu za odlazak u partizane (samo u Primorsko-goranski narodno-oslobodilački partizanski odred). Veza nam je bio jedan drug koji je radio u hotelu Esplanade u Zagrebu. Pomoću njega otišli su svi oni omladinci u partizane koji su bili na mojoj vezi do 20. kolovoza 1942.

U zimskom razdoblju 1941/42. u Željezničkoj radionici primili smo za članove SKOJ-a: Vilima Blaškovića, Mirka Jeća, Emerika Krištofića, Repka i još nekoliko omladinaca čijih se imena više ne sjećam.

ČLAN MJESNOG KOMITETA I SEKRETAR ISTOČNOG RAJONA SKOJ-a

U travnju 1942. postao sam član Mjesnog komiteta SKOJ-a Zagreb. Članovi MK SKOJ-a u to su vrijeme bili: Ivica Kranželić (sekretar), Meri Radović, Josip Kulušić-Dugi, Slava Privrat, Emil Ivane, Fadila Bilal i ja. Koncem lipnja 1942. primljen sam u Partiju.

Kasnije sam bio i sekretar Istočnog komiteta SKOJ-a u Zagrebu, pa sam osim skojevaca sa željeznice na svojoj vezi imao i sekretare rajonskih komiteta SKOJ-a Trnje, Centar, Peščenica, Medveščak i sekretara jedne skojevske grupe (nju je sačinjavalo šest skojevaca, na žalost, ne sjećam se imena njezinog sekretara). Napominjem, da je skojevska organizacija u Zagrebu u to

vrijeme bila podijeljena na dva dijela — na Istočni i Zapadni komitet SKOJ-a. U stvari, Istočni komitet SKOJ-a kao tijelo nije postojao, jer se nisam sastajao odjednom sa sekretarima rajonskih komiteta. Veze s njima održavao sam pojedinačno i prenosio im zadatke Mjesnog komiteta SKOJ-a. Rokavec i Jurica Posavec su bili sekretari rajonskog komiteta SKOJ-a Trnje. Na žalost, ne sjećam se imena ostalih sekretara rajonskih komiteta. Istočni komitet bio je nadležan za rad skojevskih organizacija istočno od granice Savska cesta — Frankopanska ulica — Ilica — Trg Republike (ranije Jelačićev trg) — Ribnjak — Medveščak. Obuhvaćao je samo radničku omladinu s naznačenog teritorija.

U rajonskom komitetu Centar koji je bio na mojoj vezi u Ilici bila su povezana dva skojevca: Vlado Posavec i Vladimir Radošević, automehaničarski učenici. Oni su radili u Autokomandi na Trešnjevki (Selska cesta). Tu je bilo i veliko skladište benzina, a čuvali su ga njemački vojnici. Njih dvojica bili su spremni da izvrše diverziju, tj. da zapale skladište benzina. Odmah sam o tome obavijestio Ivicu Kranželića, koji je organizaciju diverzije i omladince preuzeo u svoje ruke. Akcija je uspješno izvršena 14. lipnja 1942. Posavec i Radošević su odmah po izvršenoj akciji trebali biti prebačeni u partizane, ali trenutačno nije bilo veze, pa su se skrivali u Zagrebu. Posavec je sedam dana spavao kod mene. Zatim je prebačen u jedan stan između Ilice i Zapadnog kolodvora. U drugoj polovici lipnja uspostavljena je veza, pa su njih dvojica trebali biti prebačeni u partizane. Na žalost, u Zagrebu su uhapšeni. Nakon što su u zatvoru proveli oko tri mjeseca, koncem rujna 1942. otišli su zamjenom u partizane.

Edo Kancir prešao je na rad u tehniku MK SKOJ-a, ali je i dalje održavao vezu sa Željezničkom radionicom. Stjepan Nesek postaje sekretar grupe skojevaca u Željezničkoj radionici. Emerik Krištofić i Drago Vrček, sa još jednim drugom, prebačeni su u udarne grupe SKOJ-a u Zagrebu.

U svibnju 1942. Zvonko Vrabcac i još dva skojevca (njihovih se imena ne sjećam) prebačeni su u partizane, u Primorsko-goranski odred. Vrabcac je, kao član KK SKOJ-a za Novi, poginuo u borbi protiv Talijana 13. studenog 1942. u Šmriki kod Kraljevice. Početkom kolovoza otišli su u partizane, također u Primorsko-goranski odred, Anton Petrišić i Ivica Zataranić.

U toku 1942, 1943. i 1944. odlaze u partizane Stjepan Nesek 1944, Stipe Majerović 1943, Vilim Blašković 1942, poginuo u Bosni 1943, Repak, otišao u partizane 1942. sa svojim stricem glumcem Salkom Repakom. Taj put su prošli i neki drugi omladinci, ali se ne sjećam njihovih imena.

HAPŠENJA I LOGORI

Kroz zatvore i logore prošli su u toku NOB Marijan Peuc, drugi put uhapšen u ožujku 1945, i strijeljan prije oslobođenja Zagreba, Emil Ružić uhapšen pred kraj rata, a dočekao oslobođenje Zagreba u ustaškom zatvoru, Emerik Krištofić i Drago Vrček uhapšeni 1943. godine, bili su u logoru Stara Gradiška, a Krištofić kasnije i u Jasenovcu.

U lipnju 1942. uhapšen je Ivica Kranželić, sekretar MK SKOJ-a. Od tada sam održavao vezu s Emilom Ivancom. Za čitavo vrijeme mog rada u MK SKOJ-a viša partijska veza bio je Lutvo Ahmetović, sekretar MK KPH Zag-

reb, zatim i član PK SKOJ-a Joža Manolić. Njih dvojica prisustvovali su gotovo svim sastancima MK SKOJ-a.

Želim naglasiti da spomenuti drugovi, koji su pali u ruke policije, nisu nikoga prokazali...

(...)

Devetnaestog kolovoza 1942. uhapšen je Edo Kancir, a dan kasnije i ja. Uhapšeni smo nezavisno jedan od drugoga. Mene je denuncirao Franjo Kurelac, bivši partizanski kurir (pobjegao iz Primorsko-goranskog odreda). Naime, on se predao u Zagrebu ustaškoj policiji i služio joj. Kod dolaska policije ja sam iz stana pobjegao kroz prozor i bježao pred agentima koji su pucali za mnom. Uхватili su me u tvornici Penkala u Branimirovoj ulici, gdje sam se bio sakrio. Kao aktivist imao sam pištolj. Međutim, nisam ga mogao upotrijebiti, jer sam dan ranije dao svu municiju za izvršenje jedne akcije, pa sam ga praznog sakrio u stanu. Policija ga nije pronašla. Moja majka ga je uzela i pobjegla iz stana kad su ustaše mene hvatali. Poslije nekoliko dana upućena je u partizane. Iz NOR-a vratila se 1945. godine kao komesar Vojne bolnice Šestog slavonskog korpusa. U ustaškom zatvoru u Zagrebu bio sam mjesec dana. Često su me preslušavali. Konkretnih dokaza o mom ilegalnom radu nisu imali, jer Kurelac nije ništa znao o mom radu.

Edo Kancir, budući da je bio pušten iz zatvora, otišao je krajem 1942. godine u Narodnooslobodilačku vojsku i poginuo 1944. kao oficir Jugoslavenske armije na srijemskom frontu.

Koncem rujna 1942. upućen sam u logor Stara Gradiška...

Ivan-Nikola Kožić

REVOLUCIONARNA DUŠA OMLADINSKOG POKRETA

NEKA OBILJEŽJA DJELOVANJA RADNIČKE OMLADINE ZAGREBA

O revolucionarnom omladinskom pokretu Zagreba od 1941. do 1945. godine napisano je već više publicističkih i znanstvenih radova. Čitajući pojedine monografije i članke, te slušajući usmena izlaganja sudionika, stekao sam dojam da se iza herojskih podviga pojedinaca i grupa, iza podataka o brojčanom i organizacionom sastavu, nije u potpunosti uspjelo prikazati njegovu revolucionarnu dušu i atmosferu, po kojoj se omladinski revolucionarni pokret posebno isticao. Napisao sam i sam dva-tri priloga, koji, kada ih danas čitam, ostavljaju na mene dosta blijed dojam.

Revolucionarna duša omladinskog pokreta, njegova svestranost u formama okupljanja, stvaralačka inicijativa, koja je krasila pojedince i organizaciju kao cjelinu, ne može se izraziti brojkama i podvizima pojedinaca i grupa. Statistike ni približno ne iskazuju njegovu svestranost i pokretačku moć, koja je taj pokret učinila zaista revolucionarnim i nepobjedivim, a SKOJ njegovom avangardom.

SVESTRANA I MASOVNA PODRŠKA

Prvu i temeljnu revolucionarnu vrlinu činila je svestrana i masovna podrška, koju je omladinski pokret uživao u najširim slojevima omladine i naroda. Bez te podrške omladinske baze i naroda ostali bi i najhrabriji pojedinci usamljeni i bili bi lagan plijen surovog i dobro organiziranog fašističkog policijskog aparata.

Za Gestapo i ustašku policiju UNS ne bi se moglo reći da nisu znali svoj posao. Ta policija bila je vrijedna strahopoštovanja. Pa ipak, ni ta čuvena fašistička policija, sa svim svojim arsenalom mučilišta, prijekim sudovima, smrtnim presudama i vojnim uspjesima, kojima se fašistička propaganda znalački koristila, nikad nije uspjela zatrti organizirano djelovanje omladinskog pokreta i SKOJ-a.

U periodu 1941—42. godine policija je uspjela razbiti nekoliko sastava Mjesnog komiteta SKOJ-a. U tom razdoblju, zbog hapšenja i ubistava na ulicama, te odlaska u partizane, izmijenilo se više sastava MK SKOJ-a. Prethodne sastave odmah su zamijenili drugi, mlađi, redovno omladinke i omladinci koji su izrasli iz baze pokreta. Po svojim djelima, odvažnošću i sposobnošću ti mlađi kadrovi ni po čemu nisu zaostajali za svojim, po revolucionarnom iskustvu, starijim drugovima.

Kontinuitet organiziranog rukovodstva činio je omladinski revolucionarni pokret nepobjedivim. Kada se danas pitam, koji su to sve faktori što su omladinski pokret činili uvijek živim i usprkos teroru iz dana u dan sve masovnijim, i to u vrijeme kada je fašistička soldateska nizala pobjedu za pobjedom, teško nalazim zadovoljavajuće odgovore.

Uz tradicionalan patriotski i nacionalni ponos, koji je ujedinjavao sve društvene slojeve, kod radničke omladine je klasni motiv bio jedan od značajnih faktora njenog sudjelovanja i masovne pripadnosti pokretu. Kada naglašavam masovnu antifašističku opredijeljenost i klasne motive radničke omladine u prihvaćanju linije Partije, onda ne mislim samo na broj aktivista i organizaciono obuhvaćenih simpatizera, nego na veliku i masovnu podršku omladine i naroda, koja se izražavala u različitim oblicima aktivnog i pasivnog otpora.

U sjećanju mi je akcija iz 1942. godine, povodom godišnjice napada na SSSR, kada je samo na Peščenici i Kanalu pedesetak omladinaca u po bijela dana dijelilo prolaznicima proglas Partije. Ako zamo da je u tom dijelu grada bio jedan od najvećih ustaških garnizona (zgrada Veterinarskog fakulteta), da je grad bio pun ustaške vojske, policije i agenata, a da nam je u toj akciji uhapšen samo jedan omladinac, onda ta akcija sama po sebi ilustrira antifašističko raspoloženje i simpatije Zagrepčana, hrvatskog naroda i omladine. Sudionici ove revolucionarne akcije bili su i oni građani-prolaznici, koji na upite policajaca »nisu vidjeli« one koji su dijelili i rasturali letke!

STALNA KADROVSKA OBNOVA SKOJ-a

Masovna antifašistička baza omogućavala je omladinskom pokretu i SKOJ-u kontinuiranu kadrovsku obnovu. Kadrovska izgradnja ne bi bila moguća da u organizacijama SKOJ-a i SMG-a (Savez mlade generacije) nije postojao i određeni politički stil rada, koji je vodio računa o svakom aktivisti i simpatizeru.

Osnovno načelo bilo je da svaki aktivist mora imati neko konkretno zaduženje, koje on osobno mora obaviti. Pojedinačna zaduženja, od davanja i prikupljanja Crvene pomoći, raspačavanja ilegalne štampe, obavljanja raznih kurirskih dužnosti, kao i drugi slični zadaci, bili su temeljni oblik provjeravanja spremnosti i odanosti pokretu, te provjera organizaciono-političkih sposobnosti svakog novog i »starog« aktivista.

Taj revolucionarni stil rada pokušat ću objasniti na primjeru skojevske grupe iz Donjih Svetica. Tu grupu osnovali smo u jesen 1941. godine. Njeno jezgro bili su: Ivan Kožić, strojobraverski naučnik, Ernest Mezga, trgovački pomoćnik, Tomica Orešnik, radnik, Milan Rajčević, limarski naučnik i Franjo Boj, trgovački pomoćnik. Prvi zadatak nam je bio da proširimo broj aktivista kroz SMG-e. Pojedinačno smo zaduživali svakog člana grupe SKOJ-a s kojim će omladincima iz svoje ulice raditi. Nije bilo sastanka a da se nisu analizirali rezultati u predobivanju novih aktivista. U toku nekoliko mjeseci, na ovaj ili onaj način, aktivno su u pokret bili uključeni Nedeljko Bukovac, radnik, Jovica Popović, radnik, Vilko Golub, trgovački pomoćnik, Zvonko Mi-

šak, učenik, kao i neki drugi. Pod utjecajem naše skojevske grupe aktivirali su se u pokretu i omladinci koji su 1941/42. godinu bili još djeca, a kada su 1943/44. godine počeli učiti zanat, većina se uključila u NOP. Tu moram spomenuti Danijela Kirca, koji je 1944. godine kao delegat voda poginuo u Pisarevini i Vjenceslava Gršetića.

Naša politička aktivnost nije se iscrpljivala samo u radu s omladinom. U pokret smo uključivali i starije naše sugrađane, od njih smo pretežno prikupljali Narodnu pomoć.

U našim ulicama građani su znali da smo mi komunisti i da se bavimo ilegalnom aktivnošću, pa iako je u tim ulicama bilo i aktivnih ustaša i simpatizera okupatora, ipak nas nitko nije prijavio ustaškoj policiji. S tim u vezi želim nešto reći o »konspiraciji« u ilegalnom radu.

Stroga konspirativnost bila je neophodna i neprikosnovena za veze po vertikalni. Za djelovanje skojevskih aktivista u bazi, na mjestu rada, života i svuda tamo gdje smo dolazili u kontakte s ljudima, naše djelovanje bilo je otvoreno i jasno. Konfrontacija s neprijateljskom propagandom nije mogla biti »mutava«, već otvorena i jasna.

SKOJ, kao avangardu omladinskog pokreta, krasila je svestrana inicijativa. Naš revolucionarni rad nije se temeljio isključivo na direktivama i zadacima viših foruma. Veze s višim forumima znale su biti prekinute, ali rad u skojevskim grupama nikada nije zamro. Nisu to bile neke spektakularne akcije, ali su stalno upozoravale da postoji organizirani otpor. Jedna od naših akcija, na primjer, bila je sipanje pijeska u osovine željezničkih vagona, koji su stajali a industrijskom kolosijeku što se nalazio između Heinzelove ulice i Donjih Svetica. Akciju smo izvodili obično tako da bismo najprije na livadi uz kolosijek igrali nogomet, a onda tobože za loptom odlazili pod vagon. Lopta je trebala poslužiti za eventualni izgovor. Ako bi netko pitao šta radimo pod vagonom, odgovor bi bio — tražili smo loptu.

Moji susjedi često su me vidali s torbom i biciklom. Vjerujem da su znali kako razvozim nešto što nije dozvoljeno. Bio sam zadužen za partijsku tehniku. Materijal koji sam dobivao od više veze ja sam najprije donio kući i tu raspodijelio za područne aktiviste. Taj sam materijal odjednom nosio najviše na dvije veze, pa sam zbog toga cijelo poslije podne dolazio kući i ponovno odlazio, kao da sam poštar.

AKTIVIRATI SEBE I DRUGOGA

Svaki sastanak skojevske grupe ili pojedinačni razgovori uvijek su u središtu pažnje imali kao glavnu temu — kako aktivirati sebe i drugoga. Dobar organizator uspio je tek onda, ako je na nekom konkretnom zadatku angažirao veći broj drugih omladinaca. Kao metalski naučnik imao sam dosta specijalnih zaduženja. Jednom prilikom dobio sam oko dvadesetak ručnih bombi, za koje je trebalo izraditi osigurače. Kako sam i sâm mislio da je to veoma opasno, smatrao sam da će biti najpogodnije da to izradim poslije radnog vremena.

Radio sam to na tokarskoj klupi, na kojoj je radio Antun Metesi, inače komunist i španjolski borac. Kako sam istog dana morao sam bombe predati višoj vezi, nisam imao vremena da nakon obavljenog posla očistim mašinu. Metesi, kao odličan radnik, uvijek nas je učio da čuvamo i njeujemo

strojeve, pa je bio jako revoltiran kada je zatekao svoj stroj neočišćen. Odmah je pozvao sve naučnike i pitao tko je to radio na njegovoj tokarskoj klupi. Kada je saznao da sam to bio ja, tražio je da mu kažem što sam to radio i kamo mi se tako jako žurilo da nisam očistio mašinu. Kako pred cijelom radionicom nisam mogao reći pravi razlog, on me je dobro izgrdio, a poslije u »četiri oka« tražio da mu kažem pravu istinu. Kad je čuo što sam radio, rekao mi je: »Slab si ti komunist kada kraj toliko tokara u radionici to radiš sam.« Drugu partiju bombi koju sam dobio s istim zadatkom Metesi je podijelio na svakog tokara i posao je bio gotov za vrijeme radnog vremena.

Kasnije smo na isti način popravljali stare pištolje, izrađivali ključeve za ilegalne stanove itd. Događalo se da su me kasnije pojedinci i sami tražili imam li nešto što bi oni mogli raditi.

Platforma političkog djelovanja SKOJ-a i SMG-a zasnivala se na širokoj koncepciji antifašističkog narodnooslobodilačkog pokreta. Osim zadatka da proširujemo krug aktivista i simpatizera, SKOJ i SMG imali su zadatak da onemoguće okupljanje omladine u »Ustaškoj mladeži« i klero-fašističkoj organizaciji »Hrvatski junak«. Mislim da je u tome naša aktivnost, što se tiče radničke omladine, u potpunosti uspjela. Znam da ni u jednoj zagrebačkoj šegrstkoj školi nije postojala nikakva organizirana forma ustaškog okupljanja mladih radnika.

Kada su ustaše došli na vlast, ustaški ministar Budak održao je masovni sastanak naučnika u Radničkom domu. Budak je svojim demagoškim govorom nastojao kod prisutnih izazvati pljesak i odobravanje, a doživio je žamor i negodovanje. Svoj je govor morao završiti prijetnjama, kako će se on lično pobrinuti da se komunistički korijeni usađeni u radničkoj omladini istrijebe.

ORGANIZACIONE FORME TREBA PODREDITI CILJEVIMA

Savez mlade generacije (SMG) kao patriotska i antifašistička fronta okupljanja mladih, nije kod radničke omladine prihvaćen kako smo očekivali. Potkraj ljeta 1942. godine formirao sam aktiv SMG od dvadesetak omladinaca iz doma »Hrvatski radiša«. Sastanak smo održali po danu u voćnjaku na »Milerovom brijegu«. Nakon dva-tri tjedna rukovodilac tog aktiva mi je rekao da se njegovi omladinci bune što su člaovi SMG a ne SKOJ-a. Oni, a moram priznati da sam i ja tako mislio, nisu htjeli da budu neki »drugorazredni« borci. Da bih stvar brzo riješio, na drugom sam ih sastanku sve primio u SKOJ. Zbog toga sam bio kritiziran kao sektaš koji ne razumije dovoljno antifašističku platformu naše borbe. Kada danas razmišljam o tome zašto u redovima radničke omladine SMG nije bio naročito prihvaćen, čini mi se da je osnovni razlog bio u tome što i samo ime SMG nije bilo dovoljno akciono. Po svom imenu SMG nije odgovorio na pitanje: zašto Savez, protiv čega i zašto se bori, itd. Naziv Ujedinjeni savez antifašističke generacije (USAOG) bio je adekvatniji, jer je već u svom imenu nosio alccioni program borbe. Za radničku omladinu cilj njene borbe bio je, osim antifašističkog, i klasni interes.

Kada danas ocjenjujem svoj postupak na »Milerovom brijegu« onda mislim da ipak nisam pogriješio. Da sam zbog neke »linije« ostao uporan na

formi SMG-a onda bi to bio dogmatizam i sektaštvo druge vrste. Za revolucionarni pokret nije važna forma već sadržaj. Organizacione forme treba podrediti ciljevima. Tu organizacionu elastičnost smatram jednom od naročitih vrlina SKOJ-a. U SKOJ-u se nije robovalo organizacionim šemama. U SKOJ-u smo svi bili rukovođeni devizom da je svaki oblik okupljanja dobar ako preko njega jača NOP.

ČLAN MK SKOJ-a

Početak 1942. godine s nama je uspostavio vezu drug Ivica Kranželić, sekretar MK SKOJ-a Zagreba. Kao provjereni aktivisti odmah smo dobili odgovornija zaduženja. Jedna krojačka radnica, jedan postolarski radnik i ja bili smo početno jezgro Rajonskog komiteta SKOJ-a Maksimir. Iako sam bio član RK SKOJ-a, ja sam i dalje pripadao svojoj matičnoj skojevskoj grupi, gdje sam dobivao zadatke kao i svaki drugi član grupe.

U jesen 1942. godine bio sam kooptiran u MK SKOJ-a Zagreb. Na prvi sastanak doveo me je drug Josip Manolić, s kojim sam, poslije Kranželića, održavao stalnu vezu. Prisustvovao sam na svega dvije-tri sjednice MK SKOJ-a, tako da nisam imao prilike bolje upoznati sve članove MK. Znam da je sekretar MK SKOJ-a bila drugarica Fadila Bilal (Seka). U komitetu je bila još jedna drugarica zadužena za studentsku omladinu. Član komiteta bio je i jedan drug sa željeznice, a jedan član komiteta bio je zadužen za udarne grupe. Na sjednice MK SKOJ-a dolazio je i drug Joža Manolić u ime PK SKOJ-a za Hrvatsku, a u ime MK KPH za grad Zagreb drug Janko Zrinščak.

U ovom svom napisu zacijelo sam nehotice zaboravio neke drugove i drugarice koji su zavrijedili da ih se ovdje spomene, ali vrijeme je izbrisalo neka sjećanja.

Od drugova s kojima sam radio nikada neću zaboraviti one koji su svoj mladi život dali u našoj borbi i revoluciji. Dok sam živ neću zaboraviti plemenitu i dobroćudnu dušu Milana Rajčevića, koji je 1943. godine poginuo u Žumberku, ili veselog i odvažnog Nedeljka Bukovca, koji je kao zamjenik komandira čete poginuo u Bosni u borbi protiv njemačke »vražje divizije«. Iz mog sjećanja neće se nikada izbrisati ni imena drugova kakvi su bili Franjo Boj i Danijel Kirac.

SIRINA SKOJEVSKIH AKCIJA

SJECANJE NA RAD SREDNJOŠKOLSKOG I MJESNOG RUKOVODSTVA SKOJ-a

Bilo je to dosta davno, u okupiranom Zagrebu, koji je u to vrijeme bio centar ustaštva i najcrnje fašističke reakcije. Moja generacija je tada imala od 15 do 20 godina. Bili smo đaci, studenti, naučnici ili mladi radnici. Učili smo, radili i borili se protiv užasne tiranije i sile, a za slobodan i vedar život svijju.

SASTAV SREDNJOŠKOLSKOG RUKOVODSTVA SKOJ-a

Poslije velikih provala u srednjoškolskoj skojevskoj organizaciji, kada je uhapšeno gotovo cijelo srednjoškolsko rukovodstvo s Lukom Špaljem, učenicom VIII razreda Prve muške realne gimnazije, na čelu, negdje potkraj listopada 1941. formirano je novo rukovodstvo u sastavu: Fadila Bilal, zvana Seka, učenici VIII razreda Druge ženske realne gimnazije (sekretar), Zorka Fak, učenica VIII razreda Prve ženske realne gimnazije, Alija Jahić, učenik IV razreda Srednje tehničke škole, i Puba Cerjan, učenik IV razreda Učiteljske škole. To novo rukovodstvo SKOJ-a, koje je formirao Drago Sasso-Teslić, tadašnji sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku, vrlo je brzo dopunjeno. I Rudi Zadravec, učenik VIII razreda Treće muške realne gimnazije, postao je njegov član. Mislim da je i Bruno Monetti, privatni đak, također kooptiran u to rukovodstvo.

Kako je bilo više od 20 srednjih škola u kojima smo imali skojevsku organizaciju, formirani su takozvani »Skupovi«, to jest rukovodstva koja su odgovarala za rad i organizaciju SKOJ-a i Saveza mlade generacije u nekoliko srednjih škola. Tako je postojao Skup za Prvu, Četvrtu i Petu mušku realnu gimnaziju, Skup koji je obuhvaćao Srednju tehničku, Obrtnu i Učiteljsku školu, Skup za Drugu i Treću žensku realnu gimnaziju, Drugu trgovačku akademiju i jevrejsku gimnaziju, Skup za Drugu i Treću mušku realnu gimnaziju, Drugu klasičnu gimnaziju, Prvu trgovačku akademiju i Građevinsku školu te, na kraju, Skup za Prvu žensku realnu gimnaziju, Opatičku gimnaziju. Stručnu učiteljsku školu, Školu za sestre pomoćnice i Domaćinsku školu.

Koliko se sjećam, od skojevskih aktivista u Skupovima škola od kraja 1941. do sredine 1942. godine bili su vrlo istaknuti Mišo Škrgatić, Drago Oelubović i Slavko Komarica iz Srednje tehničke škole; Nata Brujić, Božo

Lukatela-Antolić, Gita Svjetličić, Slavica Jarh, Mila Gerzej i Dubravka Kapić iz Trgovačke akademije; Zorka Đermanović iz Učiteljske škole; Mira Paut, Nevenka Šoljan, Sonja Fabijanić i Slavica Kopčić iz Druge ženske gimnazije; Mila Pavlić, Olga Radmanović, Dubravka Gredelj, Nedeljka Jović i Sonja Jazbinšek iz Treće ženske gimnazije; Ivan Grgurić i Nemanja Manojlović iz Druge muške realne gimnazije, Andre Lušičić, Milodar Radošević, Boleslav Karničnik, Veljko Mudrinić, Fedor Rajić, Nikodem Gudač i Branko Poldrugač iz Treće muške realne gimnazije; neki Đoko — violinist iz Klasične gimnazije (sjećam se da smo s njim stalno vodili polemike o aktivnosti SKOJ-a; uvijek se bunio što se skojevska organizacija toliko izlaže i kompromitira raznim akcijama koje smo mi u to vrijeme vodili); Zla^J Bedeković, Jasna Krstić i Anka Ljubić iz Prve ženske realne gimnazije; Ljerka Jurašinović iz Opatičke gimnazije; Mirjana Gvozdanović, učenica VIII razreda gimnazije, koja je bila prebjegla iz Splita, itd. Bilo ih je još mnogo čijih imena se ne sjećam, a teška mi je i pomisao da ostane nezabilježeno sve ono što je za našu generaciju, za svakog od nas u ono vrijeme značilo čitav naš život.

SEKRETAR SKOJ-a NA SREDNJIŠKOLAMA

Kao sekretar srednjoškolskog rukovodstva SKOJ-a, osim s rukovodiocima Skupova održavala sam gotovo svakodnevnu vezu s Josipom Kulušićem-Dugim, studentom filozofije. Negdje u veljači ili ožujku 1942. postala sam član Mjesnog komiteta SKOJ-a Zagreb, članovi tog Komiteta u to vrijeme bili su Ivica Kranželić, radnik (sekretar), Meri Radović, student šumarstva, Josip Kulušić-Dugi, student filozofije, Emil Ivane, radnik s Ciglenice, Fadila Bilal, učenica VIII razreda Druge ženske realne gimnazije, a poslije nekoliko mjeseci i Ivan Palčec, radnik iz Željezničke radionice. Kako sam ja neposredno rukovodila srednjoškolskom skojevskom organizacijom, o djelovanju SKOJ-a na drugim područjima — među radničkom omladinom, u studentskoj organizaciji i u kvartovskim organizacijama, znala sam samo toliko koliko se o tome govorilo na sastancima Komiteta. Znam da je postojala organizacija SKOJ-a u Željezničkoj radionici, u njemačkoj Auto-komandi, na Ciglenici, na Trešnjevci, u Kustošiji, u Vrapču, Podsusedu, da su postojala kvartovska rukovodstva SKOJ-a i da je bila dosta jaka skojevska organizacija gotovo na svim fakultetima.

Za rad SKOJ-a među radničkom omladinom bio je zadužen Emil Ivane, kasnije i Ivan Palčec, a Meri Radović i Josip Kulušić za rad sa studentskom omladinom. Ivan Palčec je, koliko se sjećam, uhapšen. Kao član Komiteta gotovo svakodnevnu vezu održavala sam s Jožom Manolićem-Crnim, Ivicom Kranželićem i Josipom Kulušićem, a povremeno i s Meri Radović. Zajednički sastanci čitavog Komiteta bili su rjeđi, jer je stalno postojala opasnost od provale. Znam da smo imali neku ilegalnu vezu s Ustaškom nadzornom službom (UNS-om), jer su me Josip Kulušić i Joža Manolić redovito obavještavali o držanju pojedinih uhapšenih drugova. I ja sam bila prokazana kao rukovodilac srednjoškolskog rukovodstva SKOJ-a, ali samo pod imenom Seka, jer osim Alije Jahića, člana srednjoškolskog rukovodstva SKOJ-a, nitko nije znao moje pravo ime i prezime. Alija Jahić je, otprilike u svibnju 1942, otišao iz Zagreba u Hercegovinu i tamo je uhapšen, vraćen u Ustašku nadzornu

službu u Zagreb i tu je, napokon, otkrio i moje ime. Tada sam morala prijeći sasvim u ilegalnost, a vrlo brzo, to jest 23. rujna 1942, i napustiti Zagreb.

U proljeće 1942. godine dopunjeno je srednjoškolsko rukovodstvo novim članovima. Bili su to Mila Pavlič, Sonja Fabijanić i Anka Ljubić. Anka Ljubić je u kolovozu 1942. s Ivanom Grgurićem pošla na zadatak da uzmu oružje u stanu nekog ustaše i tom prilikom su uhvaćeni na djelu i mučki ubijeni. Znam da su se hrabro držali pred neprijateljem i nikoga nisu odali. Sonja Fabijanić je uhapšena u svome stanu poslije mog odlaska u partizane. To sam saznala tek u prosincu, kada sam ponovo došla u Zagreb s Milutinom Baltićem, članom PK SKOJ-a za Hrvatsku, da uspostavimo prekinute veze i obnovimo skojevsko rukovodstvo. Tada sam uspjela povezati Baltića s Gitom Svjetličić iz Trgovačke akademije, koja je rukovodila SKOJ-em u toj školi. Ne sjećam se drugih veza, ali znam da su mnogi skojevci bili već u partizanima ili pohapšeni, pa je bilo vrlo teško doći do preostalih veza.

SEKRETAR MJESNOG KOMITETA SKOJ-a U RUJNU 1942.

Od članova Mjesnog komiteta SKOJ-a, poslije pogibije Josipa Kulušića 3. rujna 1942. uhapšen je i Ivica Kranželić, sekretar Mjesnog komiteta, pa sam ja postavljena za sekretara. Budući da sam već tada bila strogi ilegalac i kako mi je bilo gotovo nemoguće kretanje po gradu, ubrzo sam otišla na novu dužnost u Moslavinu. Franjo Zajšek, student medicine, zvani Bepo, član studentskog rukovodstva SKOJ-a i zadužen za skojevsku štampariju, bio je također ilegalac i zajedno smo dobili vezu preko Meri Radović. Oko 14 sati 23. rujna 1942. krenuli smo Heinzelovom ulicom, pa Kanalom, u partizane. Tu su počeli noćni marševi, a odmori u toku dana u seoskim štagljevima i skojevski sastanci koje smo usput držali. Sjećam se puta preko Lonjskog polja, zadržavanja u logom u šumi kod Siska, drugova Čuka (Vinka Jeđuta), Svijetlog, Posavca, Dušana Čalića-Culeta, Dušanke Čalić[^] Danka i drugih. U pismu što mi ga je pri polasku uručila Meri Radović bila je moja karakteristika i prijedlog da me Povjereništvo PK KP Hrvatske postavi za sekretara OK SKOJ-a Bjelovar. Međutim, zadržana sam u Moslavini na dužnosti sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a Čazma, a Franjo Zajšek je otišao za bjelovarski okrug.

Eto, to je sve čega sam se uspjela sjetiti u pogledu organizacije SKOJ-a u razdoblju od listopada 1941. do rujna 1942.

Zadržat ću se potanje na skojevskoj organizaciji u srednjim školama, u što sam imala neposredan uvid. Osim srednjoškolskog rukovodstva i rukovodstva takozvanih Skupova škola, svaka je škola imala svoje rukovodstvo i aktive po razredima. U nekim je školama skojevska organizacija bila izrazito masovna, što je dobrim dijelom ovisilo i o tradiciji, o radu SKOJ-a prije samog rata i u prvim danima rata. Tako je u Prvoj i Trećoj muškoj realnoj gimnaziji, Prvoj ženskoj realnoj gimnaziji i Srećnoj tehničkoj školi skojevski i uopće omladinski antifašistički pokret u to vrijeme bio najmasovniji. Bilo je opet škola u kojima smo imali samo jedan aktiv i nešto simpatizera i članova SMG-a u pojedinim razredima. Takve su bile Opatička i Klasična gimnazija.

Stalan osnovni zadatak bio je da okupimo što veći broj omladine, da stvorimo svugdje svoja uporišta, svoje skojevske jezgre. Bio nam je važan svaki omladinac, i skojevac je prije svega cijenjen po tome koliko je uspio biti »masovik«. Organizaciji Ustaške mladeži, koja je postojala na svakoj školi, trebalo je odgovoriti otporom, bojkotom, a to je bio zadatak SKOJ-a i antifašističke omladine koja se okupljala oko SKOJ-a. A bilo je straha od ustaškog terora, bilo je parola da treba čekati, da još nije vrijeme, itd. A upravo druga polovica 1941. godine i 1942. godina bile su godine organiziranja Ustaške mladeži, Zaštite radničke mladeži, Narodne zaštite, godine mobilizacije za ustašku i domobransku vojsku, i omladina je morala da se opredjeljuje.

(...)

MOĆNO ORUŽJE PROPAGANDE

Propaganda je bila vrlo moćno oružje u radu s omladinom. Redovito smo dobivali brošure, letke, omladinske listove, radio-vijesti i raznu drugu naprednu literaturu. Imali smo i svoju štampariju u stanu Franje Zajška, gdje su prešampavani razni bilteni, »Glas Hrvatskog zagorja«, pjesmarice, parole, leci, čak i »Osnovi lenjinizma«. (...)

Propagandni materijal i štampu dijelili smo skojevcima, a ovi su organizirali čitalačke grupe i obavještavali o svemu i ostale članove Saveza mlade generacije. Stalno i uporno agitirali smo da se što više omladine javlja za odlazak u partizane. U tome nam je posebno mnogo koristila ilegalna štampa, putem koje smo redovito obavještavali o vojnim i političkim uspjesima partizana. Održavani su posebni sastanci u završnim razredima srednjih škola, jer je tada trebalo da se ide u neprijateljsku vojsku ili — u partizane. Sjećam se jednog takvog razgovora u Trećoj muškoj realnoj gimnaziji kada je nekoliko mladića na tom sastanku odlučilo da ode, i poslije otišlo, u partizane.

Prikupljanje Crvene pomoći najšire je obuhvatilo omladinu srednjih škola. Naročito je bila dobro organizirana prehrana ilegalaca u Zagrebu. Skojevci su, iako u općoj oskudici s hranom, donosili namirnice, pa čak i tople obroke. Sakupljala se i novčana pomoć. Znam da smo sakupljali čak i nakit: davali smo prstenje, narukvice, satove, lančiće s vrata, čak i najdraže uspomene.

U Zagrebu je u to vrijeme postojala organizacija »Crveni križ«, u kojoj su ilegalno djelovali neki naši skojevci, kao na primjer Milodar Radošević, Andre Lušičić i još neki. Oni su krišom izvlačili neke odjevne predmete i preko veze slali ih za Crvenu pomoć.

U đачkoj menzi u Medulićevoj ulici radila je jedna skojevska grupa. Članovi te grupe bili su Sofija Pavičić, učenica Prve ženske realne gimnazije, Vlado Pavlović-Farbica, učenik Prve muške realne gimnazije, Vlado Štrucelj i Dušanka, čalić. U menzi je bio uveden ustaški režim — pozdrav, molitva, djevojke odvojene od dječaka. Hrana je bila veoma slaba i skojevska grupa je organizirala proteste zbog loše prehrane.

ANTIFAŠISTIČKE AKCIJE OMLADINE

U toku 1942. godine omladinska je organizacija provodila razne propagandne i udarne akcije. One su imale dvojak smisao: da se neprijatelju dade do znanja kakvo je raspoloženje u gradu i da se podrže i ohrabre sve antifašističke snage u gradu. Što je najvažnije, te su akcije razvijale borbenu duhu kod omladine i spremnost na veće akcije, pa i za odlazak u partizane.

Najmasovnije su bile akcije pisanja antifašističkih parola. Preko noći čitav kvart bi osvanuo ispisan parolama po zidovima i po asfaltu. Vinjete s petokrakim zvijezdama i sa srpom i čekićem lijepljene su na automobile, na tramvaje, na prozore i na vrata, čak i na ljude u gužvama. Takve sitne akcije okupljale su i aktivirale velik broj omladine, a kod neprijatelja stvarale uvjerenje da je komunistički pokret u Zagrebu još masovniji i snažniji nego što je bio.

Većeg opsega bila je akcija dijeljenja prvomajskih letaka uoči 1. maja 1942. U toj akciji sudjelovala je cijela skojevska organizacija u gradu, od Mjesnog komiteta do posljednjeg skojevca. Sudjelovali su i radnici i studenti i srednjoškolci. Studentskom akcijom rukovodili su Josip Kulušić i Meri Radović, srednjoškolskom Fadila Bilal, radničkom omladinom u istočnom dijelu grada Ivica Kranželić, na Državnoj željeznici Ivan Palčec, a u zapadnom dijelu grada Emil Ivane. Cijelom akcijom je rukovodio Joža Manolić, organizacioni sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku. Akcija je počela predvečer i za pola sata čitav je grad bio preplavljen letcima. U toj akciji nitko nije bio uhapšen. Te iste noći grupe provjerenih skojevaca (u svakoj grupi po jedan mladić i jedna djevojka) u kvartu oko Trga »N« ispisale su crvenom bojom velike prvomajske parole. Takve parole smo pisali i po asfaltu.

Sjećam se da je za Pavelićev rođendan zapaljen benzin u barakama Auto-komande, a akciju su izvela dva skojevca, naučnici te benzinske stanice.

Impozantna i politički vrlo efikasna u to vrijeme mislim da je bila i akcija raspačavanja letaka u povodu godišnjice napada na Sovjetski Savez 22. lipnja 1942. Radilo se o malom letku, ali vrlo sitno štampanom i nabijenom sadržajem. Raspačavanje je provedeno gotovo u sumrak, i to po cijelom gradu, preko svih organizacija koje smo imali u Zagrebu. Tom akcijom je rukovodio Mjesni komitet KP Zagreb, a sudjelovala je i čitava skojevska organizacija. Svatko je imao svoj zadatak. U roku od nekoliko minuta cijeli je grad bio preplavljen letcima. Mnogi građanin ga je našao u džepu, pred vratima stana, u kancelariji, na ulici i svagdje. U Željezničkoj koloniji neki skojevci, među njima i student Franjo Zajšek (drugih se ne sjećam), bacali su letke jureći na motorima i biciklima. U jurnjavi se čak i pucalo. Međutim, niti jedan skojevac nije bio uhapšen.

U to vrijeme organizirane su i posebne udarne trojke od najhrabrijih skojevaca. Zadatak im je bio da ometaju neprijatelja u svakoj akciji. Pronalazili su oružje, skidali ga s neprijatelja, ubijali agente, vršili akte sabotaže i uvijek bili spremni da ginu. Tim udarnim trojkama rukovodio je Joža Manolić.

Pišem ove retke, a u meni se sve buni što ipak sve ostaje blijedo pa i zaboravljeno, ostaje svedeno na suhe podatke bez krvi i mesa, bez onog žara i zanosa koji je nosio tu našu mladost, a koja je htjela da stvori društvo bez straha, društvo oslobođeno svih predrasuda, bez eksploatacije, kozmopolitsko, bogato i sretno društvo za sve ljude.

Iz zbornika sjećanja »*Zagreb 1941—1945*«, izd. »Spektar«, Zagreb, 1972.

Milutin Baltić

RAD I PROMJENE MJESNOG KOMITETA SKOJ-a

CESTA HAPŠENJA I IZMJENE ČLANOVA MK

U ožujku 1941. proširen je Mjesni komitet SKOJ-a omladincima iz redova radničke omladine. Tada su ušli kao novi članovi Milica Opalo i Vinko Megla, a poslije okupacije Ivica Sabljak i još jedna grupa drugova. Neki od nas bili su odmah nakon okupacije angažirani po zadacima Partije na terenu. Poslije naših akcija, te hapšenja, pa i provala koje su uslijedile, neki su članovi MK SKOJ-a uhapšeni, pa je prirodno što je on bio potpuno obnovljen. Mislim da u toj grupi novih članova Mjesnog komiteta bili Milka Kufrin i Štef Benceković. U prvim mjesecima okupacije oni su činili jezgru koja je u tim teškim okolnostima rukovodila skojevskom organizacijom u Zagrebu i nizom akcija što su se u to vrijeme provodile.

PAD PRVOG MJESNOG KOMITETA SKOJ-a ZA OKUPACIJE

Poslije okupacije Mjesni komitet SKOJ-a pretrpio je prvi ozbiljniji udar nakon akcije na Kerestinec. Neki članovi MK, kao što je Tibor Zelinka, koji je ujedno bio i član PK SKOJ-a, odmah su na povratku sa te akcije na Kerestinec uhapšeni i strijeljani. Poslije izvjesnog vremena uhapšen je Joco Đaković, sekretar MK SKOJ-a. Na policiji se slabo držao i pokazao je veći broj drugova u skojevskoj i partijskoj organizaciji. Stanovit broj drugova je poslije žestokog sukoba s policijom uspio pobjeći iz zatvora i otići u partizane, kao što je to bio slučaj s Mojmirom Martinom. Zatim su Milka Kufrin i Milica Opalo otišle na slobodni teritorij, a ostali drugovi su pohapšeni i strijeljani. Uz pomoć agenta Majerholda policija je uhapsila Jožu Vlahovića i, poslije mučenja strijeljala ga. U to vrijeme uhapšena je bila i Buba Jančić.

U grupu koja je 1941. godine, poslije okupacije, ušla u MK SKOJ-a treba uključiti i Lea Rukavinu, koji je pognuo u Žumberku.

Poslije hapšenja Bencekovića i njegova upućivanja u logor Jasenovac i Staru Gradišku određen je za sekretara MK SKOJ-a Ivica Kranželić, koji je tu dužnost vršio od prosinca 1941. do srpnja 1942. Nakon akcije paljenja benzina u vojnom skladištu na Črnomercu 12. ili 13. lipnja 1942. bio je uhapšen, pa je funkciju sekretara preuzeo Emil Ivane, a nakon njegova odlaska u partizane Fadila Bilal-Redžić.

U listopadu 1942. saopćeno mi je da moram ići u Zagreb za rukovodioca Povjerenstva PK SKOJ-a za Zagreb i sjevernu Hrvatsku. Ujedno sam doznao da u Zagreb treba sa mnom ići Pero Dozet na dužnost sekretara Mjesnog komiteta Partije, jer je dotadašnji sekretar Lutvo Ahmetović već bio otišao u partizane. S njim smo se sreli u mjestu Budačkom na Kordunu, gdje je tada bilo sjedište CK KPH i Glavnog štaba Hrvatske. Također sam saznao za odlazak jedne drugarice s kojom se nisam poznavao i s kojom sam se sreo tek na ulasku u Zagreb. Bila je to Lepa Perović.

NA ZADATKU RUKOVODIOCA SKOJ-a U ZAGREBU

Krajem listopada 1942. došao sam s Pericom Dozetom preko Kupčine i Pisarovine u selo Lukavac kod Gorice, gdje smo trebali pričekati da nam iz Zagreba pošalju legitimacije za kretanje po gradu. Nakon tjedan dana boravka kod tadašnje veze u Lukavcu, nekog druga koji je imao gostionicu, postali smo nestrpljivi. Nismo više znali što da radimo, pa se Perica Dozet, kome je Ahmetović dao rezervnu vezu s njegovom drugaricom, koja je bila ostala u Zagrebu, uputio u Zagreb i uspostavio vezu s Mjesnim komitetom Partije i Ivom Marinkovićem, koji je rukovodio Povjerenstvom CK KPH za Zagreb i sjevernu Hrvatsku. Odmah je poslan jedan drug iz Povjerenstva PK SKOJ-a k meni, donio mi legitimaciju i propusnicu, pa smo krenuli biciklima preko Gorice, Savskog mosta, preko nasipa Save do Seseva. Tamo je bio poznati punkt u jednoj poljskoj ciglani. Obitelj koja je držala tu ciglanu radila je za NOP, a većina ukućana bili su članovi Partije. Dalje je put išao do Dubrave, do jednog punkta u gostionici kod Dobričanina ili Dobričevića (ne znam točno), gdje sam se sastao s Lepom Perović i s njom zajedno ušao u Zagreb. U Zagrebu smo imali zakazanu vezu u Petrovoj ulici s drugom Marinkovićem. Drug Boris Bakrač poveo je drugaricu Perović, a mene je Marinković odveo u neki stan na Medveščaku, gdje sam se preobukao i pripremio za boravak u gradu.

Ivo Marinković me odmah povezao s gradskom partijskom organizacijom i Mjesnim komitetom, s kojim sam kasnije radio na ponovnom formiranju Mjesnog komiteta SKOJ-a, jer je prijašnji bio razbijen. Naime, Fadila Bilal-Redžić, koja je bila sekretar MK SKOJ-a, otišla je na slobodni teritorij u Moslavinu poslije provala i hapšenja u Zagrebu. Član MK Ivan Kožić, kao i još neki njegovi članovi, također su otišli u partizane, a neki su bili uhapšeni. Sve veze s osnovnim organizacijama na terenu, u školama i teritorijalnim organizacijama i tvornicama bile su pokidane.

U ponovnom uspostavljanju kontakata sa skojevskim organizacijama veliku ulogu su odigrale partijske organizacije koje su prikupljale i imale veze s omladinskim i skojevskim organizacijama, kao i neki skojevski aktivisti koji su aktivno radili u školama i na Sveučilištu. Od MK KPH dobili smo prijedlog za članove MK SKOJ-a. Za sekretara bio je određen Mirko Peršen, a za ostale članove Branko Tušak, Fumica Fedel-Sedmak, Nikola Aleksa i Stjepan Đureta. Velik dio posla oko povezivanja osnovnih organizacija SKOJ-a s Mjesnim komitetom obavili su skojevski aktivisti za srednje škole. Gotovo sav dio posla obavila je Vera Hršak, koja je tada radila u srednjoškolskom rukovodstvu, i koju smo mi poslije uzeli za kurira između Povjerenstva PK SKOJ-a i CK KPH, dok je vezu sa Sveučilištem obavljala Tonka

Borić. Ona je radila u tom rukovodstvu zajedno s drugaricom Meri Radović, koja je kasnije uhapšena i strijeljana. Taj prvi dio organizacionog posla završili smo u roku od mjesec dana.

Drugi dio posla bio je organizaciono konsolidiranje rada Povjerenstva PK SKOJ-a. Otprije je u Povjerenstvu bio Drago Peruško, zvani Janko, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Zagreb. Povjerenstvo je popunjeno drugaricom Fadilom Bilal-Redžić. Po dolasku u Moslavinu vršila je dužnost sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a.

(...)

NOVI MJESNI KOMITETI SKOJ-a

U to vrijeme u Zagrebu rad skojevske organizacije ponovno oživljava. Nakon hapšenja i provala otpočelo je organizaciono sređivanje. NOP je među zagrebačkom omladinom stalno dobivao na širini i zamahu. Glavno pitanje koje se u to vrijeme nametnulo bilo je mobilizacija i masovno slanje omladine u partizane. Na tome se mnogo radilo, što su pokazali i rezultati u proljeće 1943. godine, kada su velike grupe zagrebačke omladine počele odlaziti u partizane. U siječnju, veljači i ožujku 1943. radnička omladina s područja Zagreba i Vrapča odlazila je masovno na Žumberak u XIII proletersku brigadu. U proljeće i ljeto 1943. godine velik dio omladine odlazio je u Moslavinu i Slavoniju.

Mjesno rukovodstvo SKOJ-a u Zagrebu formirano u studenom 1942. radilo je do prve polovice travnja 1943, kada je ponovno došlo do provala i hapšenja. Bio je uhapšen Mirko Peršen, a nešto kasnije i Stjepan Đureta, tako da je Mjesni komitet bio potpuno razbijen. Na slobodi je ostala samo Fumica Fedel-Sedmak. Kasnije se saznalo da su neki od njih, pošto su pušteni na slobodu, otišli u partizane.

Nakon izvjesnog vremena formiran je novi Mjesni komitet SKOJ-a u koji su ušli: Ivica Habunek, kao sekretar, Fumica Fedel-Sedmak, Franjo Kunstić-Pero, Božena Hršak-Katarina i Anđela Mitrečić-Verica (poslije rata udana Dokmanović). To rukovodstvo radilo je također tek nekoliko mjeseci, do pogibije Habuneka u Boškovićevoj ulici. 19. rujna 1943. Policija mu je pucala u leđa i on je poslije nekoliko sati umro u Traumatološkoj bolnici u Draškovićevoj ulici. Tada je bila uhapšena i omladinka Anđela Mitrečić, koja je u Mjesnom komitetu bila zadužena za rad sa srednjoškolskom omladinom. Upućena je u logor, a neposredno prije oslobođenja zemlje bila je zamijenjena. U Zagrebu je policija lansirala verziju prema kojoj je Habunek zabunom ubijen dok su agenti tražili »Ratka«. Međutim, 1944. godine u Moslavini je uhvaćen jedan ustaški agent koji je na saslušanju izjavio da Habunek nije slučajno ubijen, da su oni znali u koga su pucali, te da su to učinili zato što je ilegalac i naoružan, pa ga nisu lako mogli uhapsiti. Iz izjava tog agenta otkrio sam i druge stvari. Živio sam u uvjerenju da policiji nije poznato da sam ja u Zagrebu, a taj agent je otkrio da su za mene znali. Tako je moja iluzija da se za mene ne zna odjednom raspršena, ali, na sreću, tada sam već bio ponovno u partizanima.

TRAGIČNA SUDBINA SEKRETARICE MK SKOJ-a BOŽENE HRŠAK

Poslije razbijanja tog Mjesnog komiteta SKOJ-a formirali smo novi — treći po redu za vrijeme mog boravka u Zagrebu. Od prethodnog su na slobodi ostali Franjo Kunstić i Božena Hršak, jer je još ranije Fumica Fedel-Sedmak otišla u partizane. Sekretar MK bio je Franjo Kunstić-Pero. Međutim, mi smo već u jesen 1943. godine uputili u Zagreb iz Slavonije za članove MK Ružu Ervačinović, člana OK SKOJ-a Slavonski Brod, i Agnezu Vostrel-Amanović, koja je u to vrijeme bila član Okružnog komiteta SKOJ-a za Viroviticu. Neposredno po njihovom dolasku u Zagreb uhapšen je Kunstić, pa je dužnost sekretara preuzela Božena Hršak. Nešto kasnije uhapšene su Agneza i Božena. Agneza je pred kraj rata zamijenjena. Ruža Ervačinović, kao jedini član MK koji je ostao na slobodi, napustila je Zagreb (vjerojatno u proljeće 1944. godine). Poslije tih hapšenja i odlaskom spomenute drugarice iz Zagreba, Mjesni komitet SKOJ-a bio je opet razbijen.

Uskoro nakon hapšenja Božene Hršak primili smo informaciju da se ona bacila kroz prozor, da je, navodno, dobila nervni slom, jer da je bio uhapšen također jedan član MK KPH za koga je rečeno da je njezin drug i da je, poslije suočenja s njim na policiji doživjela krizu. Uzela je navodno pisaći stroj i otkucala sve što je znala te da se poslije toga bacila kroz prozor. To je bacilo ljagu na tu drugaricu kao slabića i čovjeka koji je sve pokazao policiji. Kasnije smo utvrdili da to nije točno jer ju je na sudskoj medicini njezina druga sestra, koja je bila medicinarica, vidjela mrtvu s metkom u leđima, što je dokazivalo da ju je policija ubila. Kasnije smo rekonstruirali slučaj i utvrdili da taj uhapšeni član MK KPH nije bio njezin drug, nego je to policija izmislila. Njezin drug bio je jedan od braće Rukavina, koji je bio u partizanima i umro u bolnici u Splitu. To je bila predratna ljubav. Dakle, sve je bilo iskonstruirano. Policija je preko pojedinih provokatora, kao što je bio Suša, počela sve uspješnije otkrivati pojedine aktiviste, a nama je lansirala razne verzije preko kojih smo sve teže mogli otkrivati na koji način su provale nastale.

Potkraj rujna 1943. otišao sam iz Zagreba. Povjerenstvo PK SKOJ-a bilo je stacionirano više na području Moslavine i Posavine odakle je održavan kontakt sa zagrebačkom organizacijom. Težište rada Povjerenstva tokom ljeta bilo je usmjereno na terenske organizacije u okruzima sjeverne Hrvatske. Tu smo, naime, radili na formiranju partizanskih odreda, pri čemu je omladina odigrala veliku ulogu. Bio je to velik uspon u stvaranju omladinskih organizacija, skojevskih aktiva i partizanskih odreda. To se odražavalo i na stvaranje narodnooslobodilačkih odbora, partijskih i drugih masovnih organizacija na terenu.

(...)

SNAŽNA PODRŠKA ZAGREBAČKE OMLADINE NOP-u

Ono što je bilo karakteristično za opću situaciju u okolici Zagreba, karakteristično je, iako u specifičnim uvjetima, i za sam Zagreb. Već sam istakao da je NOP i prije, a naročito u proljeće 1943. godine, imao snažnu podršku među zagrebačkom omladinom, radnicima i građanima. To je pokazao i masovni odlazak u partizane. Sjećam se da smo od proljeća 1943, pored ra-

njih masovnijih odlazaka na Žumberak, gotovo svaki dan slali oko stotinu ljudi iz Zagreba, što omladine, što radnika i ostalih, u partizanske jedinice u Moslavinu, pa zatim dalje u Slavoniju. Oni su raznim kanalima prema Žitnjaku ili Markuševcu napuštali Zagreb. Sabirno mjesto bila je Ivanja Rijeka. Zatim su preko relejnih veza, koje su vodili narodnooslobodilački odbori na terenu, išli u Moslavinu i popunjavali tamošnje jedinice. Pretežan dio omladine iz Zagreba ušao je u sastav XVI omladinske slavonske brigade »Joža Vlahović«.

To je ono što je karakteristično za raspoloženje omladine u to vrijeme. Pavelićeva vlast više nije imala utjecaja čak ni u užim centrima koje je do tada potpuno kontrolirala. Nije mogla više kontrolirati političku situaciju i osiguravati mobilizaciju, koja je za nju bila i te kako presudna. Dolazi do masovnog raspadanja domobranske vojske, koja je bila na silu skrpljena. To nije mogla spriječiti niti Mačekova politika sa svojim parolama o čekanju, niti špekulacije s domobranskom vojskom koju se željelo spasiti za Mačkove kombinacije u neposrednoj borbi protiv partizana, a posebno za završnu igru potkraj rata. Međutim, ona se više nije mogla održati, jer je hrvatski narod bio svjestan činjenice da je domobranska vojska najobičniji instrument za održavanje fašističke okupacije i Pavelićeve strahovlade. Dolazi do potpunog kraha Mačkove i Pavelićeve politike.

Tada je Pavelić donio odluku o totalnoj mobilizaciji omladine. Pozivali su svu omladinu, a posebno su radili na mobilizaciji školske omladine. Izdan je dekret da se svi studenti jave u vojsku, da idu u Stockerau na vojnu izobrazbu, ili da idu u Pavelićev tjelesni zdrug.

Mi smo tada uputili proglas omladini sjeverne Hrvatske i Zagreba da masovno odlazi u partizane. Radnička i srednjoškolska omladina je u velikom broju odlazila u partizane. Međutim, jedan manji dio studentske omladine otišao je u Stockerau. Čak ih je bilo i iz naših organizacija koju su iz oportunitizma otišli tamo, a poslije su ih partizani zarobljavali. Neki su pokušali preko raznih veza da se upišu u poluvojničke službe, kako bi se izvukli da ne idu u rat protiv partizana.

Proglas koji smo izdali u ime omladinskog rukovodstva za sjevernu Hrvatsku i uputili omladini imao je vrlo snažan efekt. Dijeljen je u Zagrebu i okolici. Njegovi primjerci sačuvani su u našoj dokumentaciji.

U jesen 1944. godine poslali smo u Zagreb Veru Cvetković, kao instruktora PK SKOJ-a, na rad u mjesnu organizaciju da bismo obnovili Mjesni komitet, jer su, inače, objektivni uvjeti za rad među omladinom u gradu bili dobri. Nesreća je bila u tome što smo za čitavo vrijeme imali velik broj hapšenja i provala u organizaciji, pa se više postavljao organizacijski nego politički problem. Vera Cvetković je djelovala izvjesno vrijeme, pa se u siječnju 1945. vratila u PK SKOJ-a u Topusko.

Ulomak sjećanja iz zbornika »Zagreb 1941—1945.«, izd. »Spektar«, Zagreb, 1972.

SVESTRANO ANGAŽIRANJE U BORBI

RAD NA SVEUČILIŠTU I U MJESNOM KOMITETU SKOJ-a 1942—1943.

Uoči okupacije živjela sam u Domu studentica. Studirala sam matematiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U Domu studentica bila sam u odboru koji se borio za autonomiju Etoma. Zbog toga smo imali poteškoća sa sveučilišnim vlastima koje su bile protiv naših nastojanja. Godine 1941, neposredno prije fašističke agresije, naš je Dom trebao poslužiti za neke vojne potrebe i mi smo bile preseljene u Dom studenata u Runjaninovu ulicu. Tamo sam i čula za napad na Jugoslaviju i vijest o bombardiranju Beograda.

Poslije okupacije studentice su vraćene u svoj Dom. Mene nisu htjeli primiti. Predstavnici ustaške vlasti rekli su mi da je jedan od razloga mog neprimanja taj što nisam »Bugačica«. Nije mi bilo jasno što se krije iza tog termina. Pretpostavljam, da su mi time stavili do znanja da imam svoje stavove i da neću prihvatiti njihove ideje.

AKCIJA S ANTIFAŠISTIČKIM PISMIMA

Do početka okupacije uvijek sam se kretala u naprednim studentskim krugovima. Bila sam privržena naprednom radničkom pokretu i osjećala sam se komunistom, iako do tada nisam bila primljena u SKOJ. Uskoro mi se ostvarila ta želja. Ljubica Jančić-Buba primila me u SKOJ. Lidija Šoljan i Nada Ljubišić bile su studentice matematike i još od ranije su djelovale u skojevskoj organizaciji. Budući da sam postala skojevka uključila sam se s njima u ilegalni rad. Odmah smo otpočele intenzivnim radom koji je kulminirao u rujnu 1941. Organizirane akcije bile su jedan od najvažnijih zadataka koji smo u to vrijeme izvršavali. Pripadala sam skojevskim borbennim grupama.

Te skojevske grupe svake su se večeri preformirale u nove kombinacije, sastavljene od dvoje do troje skojevaca. Zadaci su nam bili: dijeljenje letaka, ilegalnog materijala (ne samo među studentima nego i građanima), pisanje parola po zgradama, neprekidno trganje svih ustaških plakata (naročito onih s Pavelićevom slikom), prikupljanje oružja i municije, sanitetskog materijala, odjevnih predmeta (za formirane partizanske grupe) itd. U svim tim akcijama lično sam sudjelovala.

Sjećam se jedne kada smo početkom rujna 1941. trebale podijeliti srednjoškolkama adresirana pisma poslije govora ustaškog ministra Budaka u kome im je savjetovao da je za njih kuhača, a ne studij. Na taj govor skojevsko rukovodstvo i skojevske organizacije reagirale su pismima koja su bila upućena svim omladinkama. Ta pisma trebale smo mi podijeliti. Na njima su bile ispisane adrese. To je iziskivalo ogroman napor. Međutim, skojevske organizacije su ga s oduševljenjem obavile. Omladinke su bile pod snažnim utiskom što su na pismima bile ispisane njihove adrese. Shvatile su da ih na njihovoj životnoj raskrsnici u intelektualnom razvitku do zrele ličnosti podržavaju antifašističke snage.

Nada Ljubišić i ja dobile smo zadatak da dodemo pred traumatološku kliniku gdje smo trebale dobiti stanoviti broj pisama za raspodjelu od »Zločka« Dobričevića (vjerojatno danas radi kao inženjer u »Radi Končaru«). Sastanak je bio zakazan u 9 sati. On je stigao, ali još nije imao materijal, pa smo se vratile u li sati. Tada nam je uručio po deset kuverta s ispisanim adresama. Učinilo nam se dosta neozbiljno i neoprezno što nam je pisma, prebrojavajući ih, predao na ulici usred dana. Na sreću, sve je dobro prošlo. Kada smo pogledale adrese vidjele smo da nam nisu određene ulice u jednom rajonu nego gotovo po čitavom gradu. Ta činjenica nas je postavila pred vrlo težak zadatak. Brzo smo stvorile plan. Sjećam se da su neke veže bile zatvorene jer je bila nedjelja. Budući da nismo mogle ući u neke kuće, otvarale smo koverta i tekst pisama smo bez adresa polagale pod otirače u kućama koje su bile otvorene, a za koje smo znale da u njima ima srednjoškolki. Daleko veći broj pisama položile smo na točne adrese. Akcija je potpuno uspjela na zadovoljstvo sviju.

Istog dana trebalo je podijeliti takve kuverte srednjoškolkama gimnazije časnih sestara na Savskoj cesti 77. Mislim da je otuda i poteklo upozorenje policiji na tu akciju, koja je zaista dugo trajala, jer su drugovi koji su bili na kontroli izvršenja te akcije bih pohapšeni. Tada su uhvaćeni Vicko Raspor, Mihvoj Gluhak, Marijan Dobričević-»Zločko« i još nekoliko drugova.

Moja kontrola bila je na trgu »N« (sada Trg žrtava fašizma). Mi smo pored nje prošli, što je bio znak da smo zadatak izvršile. Na žalost, drugovi iz kontrole bili su uhapšeni. Pretpostavljam da im se to desilo zbog toga što je akcija dugo trajala i što ju je trebalo sprovesti usred dana.

SKOJEVSKA GRUPA NA FILOZOFSKOM FAKULTETU

Uskoro smo formirali skojevsku grupu na Filozofskom fakultetu, jer je studij matematike u to vrijeme bio u njegovom sastavu. Povezali smo se i s novodošlim studentima. Među njima su bile Branka Belančić, Marija Vukadinović, Maca Simić, Dušanka Mileusnić i neke druge čijih se imena više ne sjećam. One su kao skojevke bile na prvoj godini Fakulteta i s njima smo sačinjavale skojevsku grupu kojom je rukovodio Josip Kulušić-Dugi. Poslije izvjesnog vremena grupa se razdvojila. U Domu studentica također smo imale skojevsku grupu koja je organizirala stanovanje za ilegalce. Zatim je nabavljala karte za hranu, koja je bila već racionirana, i tako smo rješavali pitanje ishrane dijela ilegalaca. Te skojevke u Domu skrivale su nam pojedine materijale. Bile su to Anka Antolović, Mira Derenčinović-Santek i druge,

ali sam, na žalost, zaboravila njihova imena. Ja sam bila zadužena za održavanje veze s njima.

Vjerojatno još prije napada nacističke Njemačke na Sovjetski Savez prakticirala se forma okupljanja omladinki koje još nisu bile skojevke, ali su bile antifašistkinje, na organizirani tečaj za šivanje u prizemlju jedne zgrade u Masarykovej ulici. Tečajem za šivanje rukovodila je Anka Bujaš. Razumljivo je da je to bio jedan od oblika da bi se pred kvislinškom vlašću legaliziralo njihovo okupljanje, a u stvari, mi smo politički djelovale na te djevojke, podizale im antifašističku svijest i pripremale ih za prijem u SKOJ.

Imale smo organiziran i tečaj prve pomoći. Njega je vodila Janja Urženjak na Trešnjevki. Na tečaj nas je išlo mnogo, jer smo znale da će nam on mnogo koristiti u NOB. Pored ostalih, njega su redovito posjećivale Nada Ljubišić, Lidija Šoljan, Zofka Radošević i još mnoge drugarice. Po završetku tog tečaja uskoro je formiran još jedan kojim je rukovodila omladinka Jasna Krstić.

Tečajevi su bili, kao što je već naglašeno, forma za okupljanje mladih antifašistkinja srednjoškolki i sveučilištarki, jer smo ih postepeno uvlačile i u druge aktivnosti kao, na primjer, dijeljenje štampe, sakupljanje Narodne pomoći, pa čak i oružja. Kasnije su bile uključivane i druge vrste rada. Djelujući na svoje najbliže dolazilo se tako i do stanova za ilegalce.

U prosincu 1941. bila sam sekretar skojevske grupe. Sastanke smo održavale u Jukićevoj i Palmotićevoj ulici, zatim u stanu Branke Belančić iznad Petrove ulice i na drugim mjestima.

Pripadala sam i borbenoj grupi u kojoj su još bili Mile Rukavina-Branko i Anđela Šrajber.

U STUDENTSKOM RUKOVODSTVU I U MK SKOJ-a

U drugoj polovici 1942. godine bila sam u studentskom rukovodstvu SKOJ-a. Održavala sam vezu sa skojevskim rukovodstvima svih fakulteta, imala s njima sastanke, prenosila im zadatke skojevskog rukovodstva Sveučilišta, koje su morah provesti u određenom vremenskom razdoblju, i predavala im letke i štampu, napominjući im šta imaju uraditi s tim materijalom.

U jesen iste godine imala sam stalnu vezu s Domom slijepih. U njemu su, pored ostalih, bili studenti Šarić i Tonković, a s njima me je povezala Marija Vukadinović. Tu je bilo još drugova koji su naročitim zadovoljstvom surađivali s nama u ilegalnom radu. Donijele smo im šapirograf kojim su oni umnožavali razne materijale i vijesti što smo ih slušale preko radio-stanica. Sve smo to po vezama predavali na raspodjelu. Osim toga, oni su međusobno sakupljali Narodnu pomoć. Sjećam se da smo čak i ilegalce skrivali u tom Domu. S tim drugovima kasnije sam povezala Mirka Peršena.

Tonka Špan, koja je bila stariji komunist i vjerojatno je imala značajniju ulogu u ilegalnom radu, upoznala me je s Mirkom Peršenom, novim sekretarom MK SKOJ-a, koji me je povezivao sa skojevskim aktivima u Zagrebu. Ne sjećam se točno kad sam postala član MK SKOJ-a. Možda je to bilo u prosincu 1942. U veljači 1943. primljena sam u Partiju. MK SKOJ-a su sači-

njavali: Mirko Peršen (sekretar), Nikola Aleksa, Stjepan Đureta, Branko Tušak i ja. U komitetu sam bila zadužena za organizaciju SKOJ-a na Sveučilištu.

Na Sveučilištu smo prikupili skojevske grupe i antifašističku omladinu. Formirali smo skojevsku rukovodstva po fakultetima, a od njih i Sveučilišno rukovodstvo. Održavala sam vezu sa skojevskim rukovodstvima na svim fakultetima. Za rad skojevske organizacije na Medicinskom fakultetu bili su mi odgovorni Anđela Šrajber i Mile Rukavina; na Ekonomskom Rudolf Kurelić i Mira Kubica-Derenčinović; na Tehničkom i Veterinarskom fakultetu također smo imali rukovodstva, a odgovorna je bila Nada Ljubišić. Bilo je još drugarica i drugova koji su bili u rukovodstvima, ali sam ja imala neposrednu vezu samo s ovima koje sam spomenula.

U proljeće 1943. godine s Veterinarskog i Tehničkog fakulteta uputili smo veću grupu studenata u partizane. Rukovodstvima SKOJ-a na fakultetima prenosila sam zadatke MK SKOJ-a i dogovarali smo se kako ih treba izvršavati. Ti su zadaci, uglavnom, bili: objašnjavanje političke situacije, organizaciono učvršćivanje i razvijanje skojevskih grupa, okupljanje mladih antifašista, tumačenje ciljeva NOB-e, dijeljenje letaka, sakupljanje Narodne pomoći i oružja, organiziranje odlaska u partizane.

U tim teškim ratnim uvjetima pridavan je velik značaj ideološkom radu. Na sastancima se proučavala »Historija SKP(b)«, politička ekonomija, razvitak društva, »Osnove lenjinizma«, »Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma« itd. — dakle sve ono što nam je od literature u ono vrijeme bilo pristupačno i moguće. Uočavalo se veliko zanimanje za taj rad, pa je ideološki i politički nivo omladine bio relativno dobar.

Branko Tušak je u MK SKOJ-a, pored zaduženja za skojevsku organizaciju u srednjim školama, dobio i zadatak da organizira prebacivanje omladine u partizane. To je bio jedan od najvažnijih zadataka kojim se u to vrijeme bavio MK SKOJ-a, jer smo time onemogućili i mobilizaciju omladine za ustaške i domobranske jedinice. Sjećam se da je tada mnogo omladinaca pošlo u partizane.

Oduševljenje koje je omladina ispoljavala u svojoj djelatnosti za NOP svakako je posljedica upornog rada skojevske organizacije i antifašističkog raspoloženja većine stanovništva Zagreba, koje se naprosto nudilo da radi za Pokret, iako je svaki pojedinac znao da može biti zatvoren, mučen i strijeljan ako bude otkriven od strane UNS-a i Gestapa.

»ODSJEČENA« OD VIŠE VEZE

U siječnju 1943. bilo je uhapšeno nekoliko članova skojevske tehnike. S njima je pao i Nikola Aleksa, član MK SKOJ-a i rukovodilac tehnike. Početkom ožujka iste godine palo je u ruke policije nekoliko omladinaca koji su bili zaduženi oko prebacivanja u partizane, a s njima i Branko Tušak. Osmog ožujka uhapšen je i Mirko Peršen, sekretar u MK SKOJ-a. Budući da sam s njim stalno imala vezu, odmah sam osjetila da je on pao. Poznavala sam i njegovu suprugu Vlastu i doznala da je i ona uhapšena. Njegovim padom ostala sam »odsječena«. Ja sam, međutim, i dalje disciplinirano izvršavala svoje obaveze održavajući naniže sve svoje veze.

Razmišljala sam što da radim. Slijedeći dan morala sam nešto poduzeti. Stanovala sam kod moje prijateljice iz gimnazijskih dana Anđelke Turčinović-Dodić. Znala sam da radi za NOP, jer sam je ja uvela u ilegalni rad preko Marije Šoljan i Duke Hrženjaka. Bila je namještenik ustaškog Ministarstva poljoprivrede. Smatrala sam inače svojom obavezom da sve svoje prijatelje i znance od ranije povežem s ilegalnim organizacijama. Rekla sam joj u kakvoj sam situaciji i zatražila od nje da me poveže sa svojom vezom, da joj prethodno kaže da je studentski sektor ostao odcijepljen. Već drugi dan dovela mi je svoju vezu Ivana Darovića, koji me je vrlo brzo povezao s Milutinom Baltićem, članom PK SKOJ-a za Hrvatsku. Studentski sektor ostao je bez svoje više veze samo dva dana. Međutim, svi ostali sektori ostali su bez veze sa MK SKOJ-a.

Postepeno je Baltić uspostavio veze sa svim sektorima. Bilo je jasno da je pao i Stjepan Đureta koji je u MK SKOJ-a bio zadužen za sektor radničke omladine. Pošto sam ja od MK SKOJ-a ostala jedina na slobodi, Baltić me povezao s radničkim i srednjoškolskim sektorom, a vjerojatno i s tehnikom. Tako sam ja, uz njegovu pomoć, davala uputstva za rad svim tim sektorima do formiranja novog MK SKOJ-a. S njim sam se sastajala skoro svaki dan da se ne bi prekinuo kontinuitet rada cjelokupne skojevske organizacije u Zagrebu.

Milutin Baltić je radio na formiranju novog MK SKOJ-a. Uskoro je primljen za člana MK Ivica Habunek i određen da bude njegov sekretar.

U NOVOM MK SKOJ-a S IVICOM HABUNEKOM

Formiranje MK SKOJ-a na čelu s Habunekom izvršeno je vjerojatno u travnju 1943. Baltić nas je okupio u stanu majke Dine Zlatić. Nisam sigurna da li je to bilo u Zvonimirovoj ulici. Taj sastanak mi je ostao posebno u sjećanju, jer mi je Baltić skrenuo pažnju da se moram bolje odijevati kako me policija ne bi uočila. Međutim, za moje bolje odijevanje nisu postojale realne mogućnosti. Nikakvu pomoć nisam primala, a studirati nisam smjela. U jednoj obitelji davala sam đacima instrukcije iz matematike. Za uzvrat ta me je obitelj hranila. Anđela Šrajber mi je dala jedan svoj baloner, a sjećam se da sam kasnije u njemu poslala i u partizane.

Mislim da su postavljeni zadaci, koje MK treba realizirati u svom radu, bili u priličnoj mjeri identični onima koje je uspješno izvršavao i raniji komitet. Ja sam pored svog starog zaduženja, rad sa studentskom omladinom, bila još odgovorna za sektor srednjoškolske omladine. Te svoje nove obaveze provodila sam preko omladinke Anđele Mitrečić. Osim Ivica Habuneka ne sjećam se koji su bili ostali članovi MK, iako i dandanas pamtim njihove likove.

Odlazila sam zbog raznih zadataka na sastanke s nekim drugovima, ali se ne sjećam njihovih imena. S jednim sam se trebala sastati kod Petrove crkve. Budući nije došao na zakazano mjesto u određeno vrijeme, malo sam sačekala, a jer se nije pojavljivao, uputila sam se na dogovoreni sastanak k Baltiću u sadašnju Ulicu 8. maja. Za ilegalni rad postojala je direktiva da se ne smije mnogo čekati drugove ako na zakazani sastanak nisu došli na vrijeme zbog opreza i mjera sigurnosti. Hodajući bezazleno, da ne pobuđujem nikakvu sumnju kod policijskih agenata, naišla sam na leš. Po

odjeći koju je taj mrtvi čovjek imao na sebi prepoznala sam druga koji je trebao doći k meni na sastanak. Odmah sam pretpostavila da su ga agenti, kao ilegalca, prepoznali i ubili na ulici. Sva uzbuđena ispričala sam Baltiću sve što se dogodilo. Poslije izvjesnog vremena on mi je pričao detalje kako je taj drug stradao (u Petrinjskoj ili Đorđićevoj ulici).

Budući da sam se s Baltićem često sastajala, morala sam u tu svrhu pronalaziti stanove. Pronašla sam garsonijeru u kojoj su stanovale dvije studentkinje, agronomka Jana Ilijanić iz Krašića i Melanija Margetić, student ekonomije (obje nisu više među živima). Garsonijera je bila stavljena na raspolaganje Baltiću za njegove mnogobrojne sastanke.

Krajem ožujka 1943. morala sam prijeći u potpunu ilegalnost. Naime, 25. ožujka zatvorena je Anđelka Turčinović-Dodić kod koje sam stanovala. Ona nije imala stan, nego podstanarsku sobu u Palmotićevoj ulici. Toga dana bila je u gostima kod umjetnika Butozana koji je bio prokazan. UNS ih je uhapsio. Butozan je kasnije ubijen. Pošto nije došla kući do početka policijskog sata, pretpostavila sam da je najvjerojatnije pala u ruke policije. Cijelu noć strepila sam da li će policija doći uhapsiti i mene. Na sreću, nije se pojavila. U sobi je bilo dosta kompromitirajućeg materijala.

Ujutro, čim je završio policijski sat, istrčala sam na ulicu. Već tada sam bila uvjerena da Anđelka neće ništa govoriti o svom ilegalnom radu niti o svojim vezama. O tom događaju izvijestila sam Baltića. MK Partije mi je preko Đurđice (nisam znala njenu funkciju) pronašao stan kod udovice Paule Mahnič. Mislim da je bilo dosta neoprezno kod nje smjestiti ilegalca, jer je ta obitelj bila kompromitirana. Kćer te žene bila je u partizanima, jedan sin joj se nalazio u talijanskoj internaciji, a mlađi sin Marjan bio je u proljeće ili u jesen 1942. godine strijeljan s grupom skojevaca srednjoškolaca. Taj stan se nalazio u ulici Trnjanski sprud br. 3 (kod sadašnjeg Mosta slobode). Tu sam stanovala od 26. ožujka do 18. svibnja 1943.

U stvari, dolazila sam samo svaku večer na spavanje, jer sam preko dana izvršavala svoje obaveze. Dnevno bi ponekad imala četiri do pet sastanaka u raznim dijelovima grada (Mirogoj, Maksimir, Černomerec, na Savi ili Trešnjevci). Na sastancima sam prenosila zadatke koje mi je poslije pada MK SKOJ-a davao Baltić. Morala sam i inače ići na njih zbog održavanja veza. Poslije formiranja novog MK zadatke mi je davao Ivica Habunek. Na Trnjanski sprud bih uvečer, sva iscrpljena, išla pješke, jer mi je bilo zabranjeno da koristim saobraćajna sredstva zbog okolnosti koje sam navela.

Budući da sam bila već dosta kompromitirana, dalji boravak u gradu bio je za mene sve opasniji. Zbog toga mi je odobreno da pođem u partizane. Pošto sam predala sve veze, studentsko rukovodstvo preuzela je Nada Ljubišić, zatim Božena Hršak. Tako sam devetnaestog svibnja 1943. zaista i otišla u partizane.

IZNENADNO HAPŠENJE UOČI ODLASKA U PARTIZANE

Uoči mog odlaska, pošto sam se već psihički za taj čin sasvim pripremila, desio se neočekivani događaj u kojem umalo nisam stradala, pa ću o njemu nešto reći. Uvečer sam, kao i obično, došla na spavanje kod Paule

Mahriič. Prije početka policijskog sata došao je neki drug koga ja do tada nikad nisam vidjela. Mislim da ga je Paula oslovljavala imenom Matej. Shvatile sam da se poznaju od ranije. Zamolio ju je da ga pusti prespavati, pošto mu je UNS u tragu i da je malo prije skočio kroz prozor i pobjegao. Bez dvoumljenja ona je pristala na to. Paula je bila Slovenka iz Gorice. Ona se, kao i mnogi Slovenci, doselila u Zagreb poslije prvog svjetskog rata kada su Slovensko primorje i Istra pripali Talijanima. Taj drug koji je došao tu večer također je bio Slovenac. Tako smo nas dva ilegalca tu večer bili s Paulom u sobi. Dugo smo pričali o raznim pitanjima i stekli međusobno povjerenje. Kazala sam da ja sutra odlazim u partizane. On je pričao o nekim svojim doživljajima iz ilegalnog rada.

Ujutro, vrlo rano, probudilo nas je lupanje na vratima. Pretpostavili smo da se radi o policiji. Brzo sam ustala pa sam pomaknula malo u stranu spuštenu platnenu roletu na prozoru i ustanovila da je pred kućom ustaška policija. Opazila sam njihov automobil za prijevoz uhapšenika i još jedan kamion. Smeli smo se, ali nismo paničarili. Kuća je bila prizemnica i iz nje se nije moglo pobjeći. Najprije smo odlučili da se ne javljamo. Pošto su neprekidno lupali o vrata, ustala je Paula i upitala: »Tko je?« »Da li tu stanuje Anđela Mahnič?« — čuo se glas policajca. Anđela je, naime, bila Paulina kćerka i nalazila se u partizanima već od jeseni 1942. godine. Na to je Paula odgovorila da stanuje, ali da nije kod kuće. Zatim je na kategorički zahtjev policajca otvorila vrata.

Paula je bila divan čovjek i drug. Prema nama odnosila se s puno takta, pažnje i materinske ljubavi. Bila je veliki humanist. Volila je svoju obitelj, koju su joj fašisti brutalno razbili. Patila je zbog toga, ali tom svojom patnjom nije htjela opterećivati drugoga. Fašistički teror nije ni jednog časa pokolebao njenu rodoljubivost, već ju je, naprotiv, potencirao. Znala je da je čeka zatvor, logor i smrt ako u njenom stanu pronađu ilegalce, ali se toga nije bojala. Eto, takav je bio jedan od nebrojnih likova žena i ljudi u Zagrebu za vrijeme fašističke okupacije.

Pošto su sve pretražili u kuhinji rekli su joj da moraju pregledati sobu. Ulazeći u nju jedan od agenata je uzviknuo: »Ah, tu si, ptico!« To se odnosilo na ilegalca Mateja. Skočili su na njega i povelili ga u kuhinju da se spremi, pa da ga povedu. Najvjerojatnije je da su ga ipak pratili, da vide gdje će se skloniti, znajući da tako otkrivaju nova lica koja rade za NOP. Dvojica od njih ostala su u sobi i upitali me: »A tko ste vi?« Paula ništa o meni nije znala, iako sam kod nje stanovala puna dva mjeseca. Nikada me nije upitala ni za ime. Odmah sam uvjerljivo i hladnokrvno rekla da sam sinoć došla k teti, pa pošto se je približavao policijski sat kazala mi je da je nezgodno da se sama po mraku vraćam u Palmotićevo 52. gdje, tobože, stanujem.

Paula je bila prisutna kada sam im ja »objasnila« razlog svog prisustva. Šutnjom je potvrdila moje riječi i činilo se kao da su oni to povjerovali.

STREPNJE NA POLICIJI

Doveli su nas sve u Đorđićevu ulicu rano ujutro. Mateja su odmah odvojili od nas. Mene su također ubacili u neku još nepospremljenu kancelariju. Košare su bile prepune raznih papira. Nesvjesno sam metnula ruku u džep i iz njega izvadila četiri fotografije Dragutina Satlera, studenta. On je, naime,

ranije bio komunist, ali je postao provokator. Do fotografija smo došli na Tehničkom fakultetu preko Vande Komparić. Ona je radila u tajništvu, a ilegalno je radila za NOP. U studentskim dokumentima pronašla je njegovu sliku, pa nam ju je dala da je umnožimo. Ja sam te slike trebala predati nekim drugovima da ga lakše prepoznaju i kazne smrću zbog izdaje. Vjerojatno su ga trebali likvidirati drugovi s Medicinskog fakulteta. Bilo je utvrđeno da je on često dolazio na sadašnji Trg maršala Tita i stajao na uglu Klaićeve ulice te policiji prokazivao sve drugove skojevce, antifašiste i simpatizere Partije. Potpuno sam zaboravila na te slike, pa sam bila sretna što sam ih na vrijeme otkrila. Poderala sam ih brzo i ubacila u košaru među papire. Bila sam svjesna rizika što to radim, jer nisam mogla znati da li me netko promatra. Ali čim sam ih ubacila u košaru već sam imala mogućnost negiranja da su te slike bile kod mene.

(...)

Poslije, po prilici, sat vremena doveli su me u prostoriju u kojoj je bila ostala Paula. Vjerojatno su je ispitivah i odveli. Budući je nisam tu zatekla zapitala sam gdje je moja teta. Htjela sam ostati dosljedna svojoj prvoj izjavi. Rekli su da su je odveli, a da će se to i meni desiti ako ne budem govorila istinu. Ponovo su me upitali što sam ja tamo radila. Od riječi do riječi ponovila sam sve ono što sam kazala agentima u stanu Paule Mahnič. Na tu moju izjavu uopće nisu reagirali. Ona je ušla u zapisnik. Ostavljali su utisak kao da mi vjeruju. Pitali su još šta radim u Zagrebu. Odgovorila sam da studiram, da sam siromašna, ali da davanjem instrukcija đacima dolazim do materijalnih izvora potrebnih za život. Kada sam im kazala da stanujem u Palmotićevoj 52. osjetila sam da pretpostavljaju da sam imala neke veze s Anđelkom Turčinović. Inzistirali su da im kažem od kuda je poznajem. »Pa još od djetinjstva. Skupa smo završile i gimnaziju« — uvjerljivo sam im dobacila. U međuvremenu su se moj isljednik i zloglasni Kamber nešto došaptavali, pa mi je rečeno kako je ona sve priznala, da je ona komunistkinja i da je mene uvukla u ilegalni rad. Kategorički sam tvrdila da to nije točno. Na Prvoj oblasnoj konferenciji AFŽ-a za Istru srpnja 1944. sreća sam Anđelku i doznala da su i k njoj dolazili i da su joj govorili kako sam ja sve priznala, da sam komunistkinja i da sam ju ja uvukla u ilegalni rad, ali da je i ona energično reagirala da to nije točno.

IPAK PUSTENA I NA VRIJEME U PARTIZANE

Hapšenje me je nervno potreslo, pa sam željela da sa mnom svrše što prije. Isljednik je po mom zapisniku nešto rukom pisao i rekao mi da više nikada kasno ne idem k teti. Iznadila sam se kada sam shvatila da sam puštena na slobodu. Pažljivo sam hodala i provjeravao da li me tko prati. Preskakivala sam iz tramvaja u tramvaj i zaključila da me nitko ne slijedi. Tog dana imala sam zakazani sastanak, mislim u 11 sati, s Milutinom Baltićem kod Botaničkog vrta. Sve sam mu ispričala šta se dogodilo. Upozorila sam ga da će ta kuća u kojoj sam satnovala sigurno u buduće biti pod prismotrom, pošto je Paula Mahnič izjavila da pisaća mašina pripada jednoj djevojci i da će ona doći po nju. To sam kazala zbog toga da se poduzmu mjere kako nitko od naših ne bi išao tamo da ne bi pao u zasjedu policije.

Drugarica Đurđa, koja me je dovela u atj stan, vjerojatno je bila član Rajonskog ili Mjesnog komiteta. Stradala je 1944. godine.

Poslije sastanka s Baltićem imala sam sastanak s mojom vezom za polazak u partizane. Bila je to Vesna Mandić-Benković. Kazala mi je da u 19 sati moram doći na tramvajsku stanicu prije Maksimira radi odlaska u partizane, a da će ispred mene ići jedan drug obučen u domobransku uniformu te da ga moram slijediti na rastojanju od deset metara. Kretali smo se s desne strane aerodroma »Borongaj« uz potok prema vrbiku. Osjetila sam da netko ide za mnom, pa sam našem kontroloru na biciklu skrenula pažnju na to. Rekao mi je da je sve u redu. Tada sam shvatila da taj »netko« također ide u partizane na određenom rastojanju od mene. Kada sam stigla u vrbik, vidjela sam da nas ima preko sedamdeset. Vjerojatno su se tu okupili dolazeći s raznih strana. Prozvali su nas. Tako sam doznala da se tu pored Vicka Raspora i Milivoja Gluhaka nalaze i drugi moji znanci. Istu večer smo produžili prema Slavoniji. U grupi je bila i pok. Kata Govorušić. Putem sam se razboljela i imala sam visoku temperaturu. U Slavoniji sam određena na dužnost člana Kotarskog komiteta SKOJ-a Pakrac. Odatle sam u kolovozu krenula za Istru, u kojoj sam bila na raznim dužnostima.

Poslije rata sam doznala da je Paula Mahnič ubijena u logoru.

Mirko Peršen

OD SIMPATIZERA DO SEKRETARA KOMITETA

SEKRETAR MK SKOJ-a OD PROSINCA 1942. DO OŽUJKA 1943.

(...) U toku 1942. godine zagrebačka skojevska organizacija doživljavala je velike uspone, a i padove s obzirom na to da je bio sve veći pritisak Paveličeva policijskog aparata, koji je potpomagao i instruirao Gestapo. Zahvaljujući nekim provokatorima i denuncijantima, Ustaška nadzorna služba (UNS) uspjela je tada provaliti skojevsku organizaciju Zagreba. Znam da je u toku ljeta zbog provala skojevska organizacija bila jednim dijelom razbijena, jer je veći dio članstva MK SKOJ-a bio pohapšen, ili je morao napustiti svoje dužnosti i otići na teren izvan Zagreba. Zbog toga su bile prekinute mnoge veze s nižim organizacijama SKOJ-a, aktivima i ostalim organizacijama Saveza mlade generacije i Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske.

PONOVNO FORMIRANJE MK SKOJ-a

Partija je donijela odluku da ponovo formira MK SKOJ-a i da oživi, reorganizira i aktivira rad skojevskih organizacija i omladine, prvenstveno polazeći od toga da se prikupe one skojevske i omladinske snage koje su trenutno ostale bez veze. Tada je bila direktiva da se iz redova aktivnih mladih drugova i drugarica u pojedinim rajonima izvrši izbor za formiranje novog MK SKOJ-a. U tome se, vjerojatno, prvenstveno polazilo od pokazane aktivnosti svakog pojedinca. Jednog dana rečeno mi je, mislim potkraj studenoga ili početkom prosinca 1942. godine, da ću morati preuzeti nove zadatke.

To se odigralo neposredno pošto sam primljen u Partiju i odmah poslije mog prebacivanja na šesti teren Drugog rajona. Sjećam se da sam na šestom terenu ostao kraće vrijeme, možda samo nekoliko tjedana. Rečeno mi je da ću biti u MK SKOJ-a. S obzirom na taj zadatak povezan sam bio s višom vezom za skojevsku organizaciju.

Bio je to, kako sam kasnije doznao, Milutin Baltić. On me povezao s još nekim drugovima i drugaricama za koje je rečeno da su također određeni da rade kao članovi MK SKOJ-a. Istovremeno sam u tom novom MK SKOJ-a određen i zadužen da budem sekretar. Zbog toga sam dobio još jednu vezu, jer sam po toj liniji trebao imati partijsku višu vezu. Bio je to jedan drug iz MK Partije. Imena mu se ne sjećam, ali smo se po nekom nadimku

međusobno oslovljavali. Tako sam ja kao sekretar MK SKOJ-a imao dvije više veze. Od Milutina Baltica, s kojim sam se redovito sastajao, primao sam direktive i zadatke. On mi je pomagao, to više što ranije nisam bio u skojevskoj organizaciji. Sjećam se da je Baltić dolazio na sastanke koje smo mi kao MK SKOJ-a održavali. Našoj organizaciji trebalo je priključiti i neke drugove ili neke organizacije SKOJ-a koji su do tada bili nepovezani ili su ostali nepovezani a on ih je dobio drugim kanalima. Dotične je drugove Baltić povezivao sa mnom, a ja sam ih dalje, u okviru MK, povezivao s određenim članovima komiteta. Također sam stalno održavao veze s drugom iz MK Partije, kojem sam podnosio izvještaje, a i primao zadatke od njega i povezivao određene drugove, prema tome kako je organizacija bila postavljena.

SASTAV NOVOG MJESNOG KOMITETA

U MK SKOJ-a pored mene su se nalazili Nikola Aleksa, Stjepan Đureta, Branko Tušak i Fumica Sedmak. Prema tome, sa mnom je MK imao pet članova. Od spomenutih drugova otprije sam poznao dvojicu. Jedan od njih bio je Stjepan Đureta, kojemu sam bio viša veza dok sam radio na drugom terenu Drugog rajona. Po zanimanju je bio drvodjelac i radio je u jednoj radionici na Savskoj cesti. Postao je član kružoka i pripremao se za prijem u Partiju. Kasnije, kad sam prebačen na nove zadatke, razdvojili smo se, dok se ubrzo nismo našli zajedno u MK SKOJ-a. Od ranije sam poznao i Nikolu Aleksa, koji je ilegalno radio na nekim drugim terenima i rajonima pa je odatle prebačen u MK SKOJ-a. Nas dvojica povremeno smo se susretali na nekim zajedničkim zadacima. Drugarica Fumica Fedel-Sedmak održavala je veze s nekim organizacijama na Sveučilištu.

Jedan od prvih zadataka MK SKOJ-a bio je da se što prije i čvršće organiziramo, da uspostavimo sve veze i da povežemo sve aktivne i organizacije SKOJ-a i omladine koji još nisu bili povezani. Izvršavajući taj zadatak, dobivao sam mnogo mladih ljudi na vezu. Predavane su mi čitave organizacije, a to znači rukovodioci skojevskih aktiva ili skojevske i omladinske organizacije u nekim zagrebačkim školama i gimnazijama kao i poneke omladinske radničke i ostale organizacije. Raštrkanost organizacija osjećala se i na Sveučilištu. S pojedinih fakulteta dobivao sam na vezu drugove s kojima sam izvjesno vrijeme održavao vezu, a zatim ih predavao drugima, prema tome kako smo u Komitetu izvršili raspodjelu zaduženja.

Tako sam u to vrijeme povezivao Tonku Špan-Borić (uskoro smo je prebacili u partizane), Anđelku Mitrečić, Zdenka Vernića, Anđelku Šrajber, Rudolfa Kurelića, Nevenku Šoljan, Marijana Lanca i druge za koje ne znam kako su se zvali. Poznao sam ih po nadimcima kao Plico, Plavi, Mala i tome slično. Posebno treba navesti grupu skojevaca u Zavodu za slijepe na Radničkoj cesti. Među njima poznao sam Stanka Šarića i Franju Tonkovića, koji su s ostalim slijepim omladincima u tom zavodu vrlo aktivno djelovali. Oni su kucali matrice i osobito bili vrlo korisni u umnožavanju i prenošenju ilegalnog materijala. Radili su s velikim oduševljenjem i vrlo uspješno izvršavali različite zadatke. Nekoliko puta dolazio sam na sastanke kod njih.

TRI SEKTORA RADA

Prema prvom rasporedu u Komitetu zadužili smo se za tri osnovna sektora: radničku, srednjoškolsku i studentsku omladinu. Za svaki sektor formirali smo rukovodstvo i pojedini drugovi iz MK bili su zaduženi za pojedina rukovodstva. Fumica Sedmak imala je organizaciju SKOJ-a na Sveučilištu, Đureta se brinuo o organizaciji među radničkom omladinom, a za srednjoškolsku omladinu Branko Tušak. Nikola Aleksa bio je zadužen za tehniku. U okviru skojevske organizacije posjedovali smo pisaće strojeve, šapirografe i ostali materijal za štampanje. Imali smo zadatak da štampano pojedine materijale, na primjer članke Lole Ribara ili Rate Dugonjića. Sjećam se i naslova jednog članka — »Šta je to Savez mlade generacije«. Zatim, dobivali smo letke, prekucavali ih na matrice, umnožavali ih, itd. Imali smo organiziranu malu štampariju za koju smo prikupljali materijal. Nalazila se u Solovljevoj ulici. U tehnici je radio omladinac Ladislav Grujičić i neki drugi. Koristili smo se i nekim ustaškim ustanovama u kojima su radili skojevci, na primjer u Petrinjskoj ulici u Ministarstvu građevina gdje je djelovao skojevac kojega su zvali Tehničar. Aleksa je imao zadužene tehničare u pojedinim rukovodstvima koji su također bili zaduženi za tehniku. To se, naravno, dalje granalo u aktive i organizacije. On je održavao te veze, a ja sam s njime iazmatrao zadatke i pitanja što su se odnosili na rad tehnike.

Kad smo na Sveučilištu prikupili skojevske grupe i ostalu antifašističku omladinu, odmah smo prišli formiranju skojevskih rukovodstava po fakultetima, a od svih formirali Sveučilišno rukovodstvo. Isto smo učinili po srednjim školama. Sa svakim rukovodstvom održavao je veze i odlazio na njihove sastanke član MK SKOJ-a zadužen za taj sektor. Veze s članovima MK održavao sam stalno i odlazio na neke sastanke tih rukovodstava.

RAD NA PREBACIVANJU OMLADINE U PARTIZANE

U Komitetu smo imali i zaduženje za vojna pitanja, organizaciju prebacivanja omladine u partizane. Naime, u tom razdoblju jedan od prvenstvenih zadataka bio je da se spriječi regrutacija i mobilizacija za ustaške i domobranske jedinice i da se što većem broju omladinaca omogući odlazak u partizane. U tome je postignut velik uspjeh, jer smo mnogo srednjoškolaca, studenata i mladih radnika upravo tada poslali u partizanske jedinice. U MK SKOJ-a za taj sektor bio je zadužen Branko Tušak. On je bio povezan s drugovima iz MK Partije i iz pojedinih rajona pa je različitim kanalima slao omladince iz grada.

Tako je u MK SKOJ-a bila provedena organizacija i podjela posla. Prvi osnovni zadatak MK bio je da ponovo okupi i poveže sve skojevske organizacije i omladinske snage u Zagrebu i da se novim snažnim valom sve to pokrene i aktivira. Mislim da smo u tome u relativno kratkom razdoblju potpuno uspjeli. Vrlo smo brzo ponovo okupili omladinu, sredili organizaciju i raspodijelili zadatke, ne samo u MK nego na svim područjima.

Tako su stvorene mogućnosti da preko tih organizacija i na osnovi zadataka provjeravamo omladince i omladinke. U skojevske organizacije primali smo one najaktivnije i provjerene na zadacima. Neprekidno smo okup-

ljali mlade antifašiste, tumačili im ciljeve oslobodilačke borbe, dijelili letke, skupljali pomoć, organizirali odlazak u partizane.

Veliki dinamizam i aktivnost mogu se zahvaliti činjenici što je otprije postojalo opće antifašističko raspoloženje. Karakteristično je za Zagreb da je u njemu postojala vrlo široka, masovna antifašistička baza kao rezultat dugogodišnjeg utjecaja KP na stanovništvo, osobito 1941. i 1942. godine kad su ustaše počele svoju strahovladu. Partijskoj, skojevskoj i masovnim antifašističkim organizacijama nije bio problem u odzivu, jer su ljudi željeli i nudili se da rade za NOP, davali su sve što su imali i koliko su mogli, iako je i najmanja aktivnost bila kažnjavana zatvorom, mučenjem, logorima i smrću. Ali bez obzira na najstrašniji teror, stanovništvo je u golemoj većini pripadalo NOP-u, surađivalo i pomagalo.

Tako smo i mi čvrsto držali inicijativu i iz redova omladine regrutirali najborbenije omladince za udarne grupe, kojih je u Zagrebu bilo mnogo. One su se stalno obnavljale, jer su to bile najborbenije i udarne snage Partije, određene da izvršavaju specifične zadatke, bilo da se radilo o sabotazama ili likvidiranju provokatora, ustaških funkcionara ili agenata. Za udarne grupe najviše su se tražili omladinci, pa smo u MK SKOJ-a imali poseban zadatak da se o tome brinemo. Omladinci koji su se javljali i bili provjereni posebnim su se putovima i kanalima predavali na veze drugovima iz MK koji su ih preuzimali i dalje s njima radili.

Na sastancima Mjesnog komiteta obično smo na dnevnom redu imali političku situaciju i organizaciona pitanja. Znači da smo pretresali stanje i raspoloženje u gradu i dogovarali se kako da provedemo zadatke. Ujedno smo izvještavali o izvršenim zadacima i dogovarali se o novima.

OMASOVLJENJE I POVEZIVANJE AKTIVISTA PO RAJONIMA

Početak 1943. godine postavljen je zadatak da se SKOJ još više omasovi i aktivira. Osim toga, trebalo je postići veće jedinstvo omladine razvijanjem Ujedinjenog saveza antifašističke omladine ne po sektorima srednjoškolske, radničke i studentske omladine, nego da se čitava skojevska i omladinska organizacija podijeli na rajone. Naš zadatak bio je da to provedemo, a namjera da se postigne bolja povezanost i jedinstvenost mladih radnika, srednjoškolaca i studenata, kako bi se na taj način olakšalo ideološko uzdizanje radničke omladine utjecajem srednjoškolske i studentske, dok bi s druge strane radnička omladina svojim stavovima i spremnošću da ide u najžešće akcije i bitke djelovala na borbenost i revolucionarnost srednjoškolaca i studenata.

Zbog toga smo reorganizirali veći dio rukovodstva. U stvari, sve naše organizacije i aktive po školama morali smo prebaciti i organizirati po rajonima pa tu stvarati aktive i organizacije omladine i formirati rajonska skojevska i omladinska rukovodstva. Tada se nametnula i potreba dvostrukog povezivanja rukovodilaca rajonskih komiteta. Prvo, na MK SKOJ-a i na pojedine rajone. Međutim, neki članovi MK zadržali su svoje posebne zadatke, bilo da se radilo o borbenim grupama ili kanalima za odlazak u partizane i tehničari. Drugo, rukovodioci rajonskih rukovodstava morali su biti povezani s pojedinim članovima rajonskih komiteta Partije koji su u tim komitetima bili zaduženi za skojevsku i omladinsku organizaciju.

Zbog toga sam u toku siječnja i veljače 1943. bio povezan s drugovima iz rajonskih komiteta Partije i njih povezivao sa članovima MK SKOJ-a. Među njima se sjećam Borivoja Petreševića, Komadine, zatim »Šustera«, »Maloga« i još nekih.

Ta reorganizacija bila je prilično opsežan zadatak, ali je ipak brzo obavljena. Zadaci nisu bili manji nego su se, naprotiv, povećavali, tako da je to razdoblje do početka ožujka 1943. bilo vrlo intenzivno. Moram istaknuti da sam već od dana kad sam postao član Partije radio kao ilegalni partijski profesionalac u Zagrebu, jer nisam studirao ni radio. Zbog toga sam za svoje uzdržavanje dobivao od Partije određenu svotu novca u kunama.

HAPŠENJE ČLANOVA MJESNOG KOMITETA 1943.

Takav rad nije se odvijao bez teškoća. U siječnju 1943. pali su u ruke ustaškog redarstva neki članovi skojevske tehnike, a s njima i Nikola Aleksa. Nešto kasnije izvedeni su pred sud i odvedeni u Lepoglavu. Prvih dana ožujka uhapšeni su neki omladinci koji su radili na prebacivanju u partizane. Zajedno s njima pao je i Branko Tušak. Nekoliko dana kasnije, 8. ožujka, bio sam i ja uhapšen. Do mog hapšenja nije došlo zbog rada u SKOJ-u ni zbog prethodnih hapšenja navedenih grupa i drugova. U ruke Ustaške nadzorne službe (UNS) pao sam i bio provaljen zbog svog ilegalnog rada od ranije, kad sam radio u antifašističkim odborima na terenima Drugog rajona. U toj djelatnosti upoznao sam širok krug ljudi, a mnogi su poznavali i mene i moju drugaricu, koja je također aktivno ilegalno radila, ali odvojeno sa svojim vezama.

Tako je ona 8. ožujka 1943. zajedno s Antom Despotom, koji je tada djelovao po vojnoj liniji, upala u zasjedu u Draškovićevoj ulici gdje su imali dogovoreni sastanak s drugom koji je nekoliko dana ranije bio uhapšen. U isto vrijeme bili su uhapšeni još neki drugovi, od kojih su pojedinci poznavali moj prijašnji rad i tako su neposredno nakon hapšenja Vlaste i Ante Despota agenti upali u stan u Masarikovoj ulici, dok sam bio kod kuće i uhapsili me. Tek kasnije, prije svega zbog provale omladinca Zlatka Suše, poznatog u ilegalnosti kao šubaraš, terećen sam za rad u organizaciji SKOJ-a. Naime, Zlatko Suša radio je u našoj organizaciji kao veza za prebacivanje u partizane. Poznavali smo se iz nekih susreta, a bio je povezan s Brankom Tušakom. U zatvoru je provalio svoje veze, a kad sam uhapšen, bio sam ubačen u istu ćeliju (na Trgu žrtava fašizma) u kojoj se on nalazio. Jasno, prepoznao me je i ubrzo otkrio svoje veze i sa mnom.

Nešto kasnije bio je uhapšen i Stjepan Đureta. Kako mi je ispričao poslije rata, bio je slučajno uhvaćen u raciji. Zadržali su ga neko vrijeme u UNS-u jer im je bio sumnjiv, ali kako nisu imali nikakvih konkretnih dokaza, prebacili su ga u vojni zatvor, jer su ga tražili kao vojnog obveznika.

Tako je u stvari od članova MK SKOJ-a kojemu sam bio sekretar ostala na slobodi samo Fumica Fedel-Sedmak.

Ulomak sjećanja iz zbornika »Zagreb 1941—1945« izd. »Spektar«, Zagreb, 1972.

Branko Tušak

U RAJONSKOM I MJESNOM KOMITETU SKOJ-a

RAD MJESNOG KOMITETA 1942. I 1943.

Okupacija me zatekla kao učenika u privredi u Zagrebu. Prve kontakte s NOP-om uspostavio sam preko svoga školskog druga Duke Zvonimira, koji mi je davao ilegalnu literaturu koja mi je sve više otvarala vidike i puteve prema NOB-u i njenom organizatoru Komunističkoj partiji Jugoslavije.

Uskoro sam počeo utjecati na omladince antifašiste i pridobivati ih kao simpatizere NOP-a. Svaki put kada bih drugu Duki Zvonimiru vraćao literaturu, referirao sam mu o svom radu među omladincima. Sjećam se da je to bilo u vrijeme napada Njemačke na Sovjeski Savez. Razumljivo je da smo koristili tu novu agresiju i povećali broj naših pristalica, uglavnom prijašnjih znanaca.

Poslije mjesec dana okupio sam i četiri omladinca koji su bili spremni da se i oružjem suprotstave ustašama i Nijemcima. S njima smo održavali stalnu vezu. Raspolagali smo tada sa četiri vojničke puške, 150 metaka, dvije kragujevačke bombe i s nekoliko pištolja koji baš nisu bili za akcije.

Poslije izvjesnog vremena okupio sam još jednu grupu, koja se u to vrijeme zvala »čitalačka«. Dobivao sam materijal, u ono vrijeme ilegalan, koji smo čitali i proučavali ga.

POVEZANOST SA SKOJ-em

Zbog nekih organizacionih mjera ili potreba Duka Zvonimir me je povezo s drugim školskim drugom Emilom Ivancom-Fazanom. S njim sam se povremeno sastajao u Pivovari, gdje mi je on davao potrebne upute kako i na koji način treba konspirativno da okupljam omladince i starije ljude. Drug Emil i njegove kolege donosili su mi naizmjenice ilegalnu štampu, a ja sam do listopada 1941. već bio okupio oko dvadesetak simpatizera povezanih uz Narodnu pomoć, kao i ona četiri omladinca da, kada bude potrebno, stupe u oružanu borbu. Takvim radom i nekim novim poznanstvima stekao sam povjerenje, pa me je »Fazan« povezo s organizacijom SKOJ-a. Duka mi je rekao da se trenutno nalazim pod kontrolom organizacije SKOJ-a. Zbog toga mi je dao potrebne materijale koji su govorili o SKOJ-u i radu skojevskih organizacija (dužnosti i forme ilegalnog rada). Između ostalog, ta se aktivnost svodila na sakupljanje Narodne pomoći, objašnjavanje potrebe NOB-a, upo-

znavanje o SKOJ-u itd. Bilo je to takozvano propagandno djelovanje bez akcija.

U studenom 1941. bio sam obaviješten da sam primljen u SKOJ. Uskoro sam upoznao neke omladince s bivšeg područja Ciglenica (Selska i Zagorska ubca). Potkraj siječnja ili početkom veljače 1942. pod neposrednim rukovodstvom »Fazana« organizirali smo tzv. rukovodstvo za gornji dio Ilice. U tom rukovodstvu bile su Ana Rajh, namještenica tvornice Franck, i drugarica Nada Peternac iz Ciglenice. Ta naša organizacija okupila je više grupa, kao i jednu koju sam organizirao na području spomenutih drugarica. Veza s višim rukovodstvom skojevske organizacije bio nam je »Fazan«.

U tom rukovodstvu djelovali smo na ovaj način: Narodna pomoć vodila se posebno. Točno smo ispisivali koliko čega je sakupljeno, a posebno smo vodili skojevsku članarinu. Sve smo to, prema ondašnjim organizacionim formama, predavali »Fazanu«. Već tada su bile organizirane neke akcije bacanja letaka. U tu svrhu bili su određeni omladinci, ulice, dan i sat za izvršenje akcija, kao i vrijeme kada one moraju biti završene. Takvih akcija smo izvršili nekoliko.

Istovremeno su bile pripremane udarne grupe za oružane akcije (likvidacija provokatora i svih onih elemenata što su ugrožavali našu organizaciju i živote naših drugova). Uvijek je bilo omladinaca skojevaca koji su bili spremni za takve oružane akcije, mi smo iz svojih grupa odabirali omladince koji bi im pomagali da uspješno izvrše svoje zadatke. U tom razdoblju, razumljivo, udarne grupe nisu bile čvrsto organizirane, a ni opskrba štampom nije bila uvijek kontinuirana.

Organizator udarnih grupa bio je Neven Kirac iz skojevske grupe »Franck«, koji je kasnije, zbog složenih i kompliciranih zadataka, pao u ruke ustaške policije i ubrzo bio strijeljan nakon hrabrog, gotovo herojskog držanja.

Za nošenje štampe jedna je od formi bila da su se uvijek mijenjali drugovi (mada su neki od njih meni bili od ranije poznati) kako ne bi došlo do većeg međusobnog poznavanja i njihovih zaduženja. Tako se radilo da policija ne bi mogla ubaciti provokatore.

Sve je to trajalo, otprilike, do lipnja 1942. Ta se organizacija svojim razvojem konačno pretopila u skojevsku organizaciju za cijeli zapadni dio grada. U nju su ušli svi drugovi iz Trešnjevke i teško bih mogao nabrojiti sve one koje sam tada upoznao. Rukovodstvo SKOJ-a za zapadni dio grada imalo je u početku tri člana. I nadalje je veze s višim rukovodstvom SKOJ-a održavao »Fazan«.

U RUKOVODSTVU SKOJ-a ZA ZAPADNI DIO GRADA

Sjećam se da je u tom rukovodstvu za zapadni dio grada bilo nas nekoliko. I danas od tog rukovodstva s vremena na vrijeme vidam u Zagrebu dvije drugarice, ali im nikada nisam saznao pravo ime. One su u to rukovodstvo bile uključene iz Ciglenice, a dva druga s Trešnjevke.

U to vrijeme već smo imali člana koji je obavljao dužnost blagajnika, a drugi je bio odgovoran za donošenje štampe, za organiziranje udarnih grupa i odašiljanje omladinaca u partizane. Djelovali smo dosta homogeno i bez naročitih gubitaka. Samo je Fazan morao napustiti Zagreb, jer ga je

policija tražila. Umjesto njega prihvatila nas je drugarica »Seka« (kasnije sam saznao da je njeno pravo ime Fadila Bilal). Bila je vrlo aktivna i izvanredno sposobna za kontaktiranje s ljudima. Ona nas je upoznala s borbom na višem, intelektualnom nivou. Izlagala je spontano, vedro i svježe. Zbog toga mi je sve to još uvijek u svježem sjećanju. Tada smo u našem rukovodstvu pod predsjedanjem Fadile organizirali udarne grupe koje su stalno djelovale i bile tretirane kao neka vojna formacija. Iz konspirativnih razloga nikada nisam doznao imena drugova iz udarnih grupa.

U vrlo aktivnom radu sastajala se i čitava organizacija, pa se čitalo, raspravljalo o marksizmu i upoznavalo s klasnom borbom. To je potrajalo sve do odlaska »Sekt« u partizane, vjerojatno u kolovozu ili rujnu 1942. Pred svoj odlazak dovela nam je jednog druga da umjesto nje radi s nama. Sastanak je održan u Ilici, u nekom kitničarskom salonu.

Ali uskoro se uspostavilo da taj drug, kojega smo mi nazivali »Borezan«, nema nikakve veze s višim skojevskim forumom. Bio je to žalostan prekid veze naše skojevske organizacije s višim rukovodstvom. No ta nas činjenica nije zbunila. I dalje smo marljivo sakupljali Narodnu pomoć i u materijalu i u novcu, a također i skojevsku članarinu. Pokušali smo uspostaviti vezu s višim rukovodstvom, kako bismo dobili upute za akcije, ali nam to nije uspjelo.

Primijetivši jednom nekoga druga, kojega lično nisam poznao, ali sam ga vidao u društvu s Fazanom, prišao sam mu pretpostavljajući da ćemo preko njega uspostaviti vezu (stanovao je na Selskoj cesti). Objasnio sam mu da smo ostali bez veze, da je prijašnja naša veza »Fazan« otišao u partizane, a nedavno i druga (Seka-Fadila) i da je naša djelatnost, što se tiče akcija, potpuno zamrla. Taj drug me slušao, ali je bio vrlo oprezan. Rekao mi je da se moramo sastati još dva puta, da bismo temeljitije porazgovarali. Poslije oslobođenja saznao sam da je to bio Ivica Javornik-Ratko. Uskoro me je povezao sa sekretarom III rajonske partijske ćelije VI rajona. Imao je pseudonim »Brko«. (Kasnije sam u logoru od njegova dva brata doznao da niu je prezime Težak. Izvršio je samoubojstvo prilikom hapšenja.) Putem te organizacije informirao sam nadležne drugove o radu naše skojevske grupe i predavao novac i ostalu materijalnu pomoć što smo je sakupljali preko Narodne pomoći. Ta partijska ćelija djelovala je vrlo borbeno, pa je organizirala i pojedine oružane akcije. Ta mi je organizacija često slala ilegalce na stan i hranu dok ne bi uspostavili vezu za odlazak u partizane. Bilo je nekoliko takvih drugova. Uspješno smo to izvodili. Sklanjali smo ih na Šestinski Dol, malo podalje od grada, na neke, tobože, zemljane radove čišćenja šumskog područja, kao najamne radnike. Tako smo ih zaštitili.

Poslije nekog vremena došla je u moj stan drugarica Seka-Fadila. Uvijek skromna, oprezno je otpočela konvencionalnim razgovorom. Rekla je da je došla obaviti neke stvari u skojevskoj organizaciji koje je ostavila nesredene ne svojom krivicom, da drug s kojim me povezala nije imao vezu s višim skojevskim rukovodstvom, da se ta veza izgubila nehотиčno i da će ona učiniti sve da poveže sve skojevske organizacije kako bi mogle jedinstveno djelovati. Naravno, povjerovao sam joj (iako se u mene zavukla izvjesna skeptičnost).

ČLAN NOVOG MJESNOG KOMITETA

Nakon tjedan dana upoznala me s jednim drugom za kojeg sam kasnije doznao da se zove Milutin Baltić. On me upoznao s Mirko Peršenom, Nikolom Aleksom, Stjepanom Đuretom i Fumicom Fedel-Sedmak. Uskoro smo se sastali u Rendićevoj ulici br. 4, da bismo osnovali Mjesni komitet SKOJ-a. Prvi zadaci MK SKOJ-a bili su da uspostavlja veze i povezuje aktive i organizacije SKOJ-a u Zagrebu. Podijeljena su i zaduženja za tri osnovna sektora: srednjoškolsku, studentsku i radničku omladinu, kao i za ostale djelatnosti organizacije (štampa, tehnika, slanje omladinaca u partizane).

Sekretar MK SKOJ-a bio je Mirko Peršen. Određeni su drugovi koji će štampati određene materijale, i oni koji će raditi na sakupljanju Narodne pomoći i izvan skojevske organizacije, itd. Ja sam bio zadužen za srednjoškolsku omladinu. Formirao sam i komitet (rukovodstvo) za srednje škole u kojem je bio i moj dobar prijatelj Stanko Magdalenić, izvjesno vrijeme kao sekretar. Njegova djelatnost je bila vrlo uspješna. Uz ostalo, srednjoškolski komitet imao je zadatak da preko skojevskih grupa sakuplja Narodnu pomoć, da izdvaja ugrožene drugove i upućuje ih u partizane, da dijeli štampu, organizira akcije bacanja letaka, a kasnije je organizirao i udarne grupe. Raspodjelom sektora u MK rukovodstvo skojevske organizacije zapadnog dijela grada nije više bilo kompletno za radničku omladinu, za koju je u MK SKOJ-a bio zadužen Stjepan Đureta. Sjećam se i jednog vrlo poštovnog omladinca iz spomenutog dijela grada, Franje Kunštića, koji je najprije bio član, a zatim i sekretar MK SKOJ-a. •

U MK SKOJ-a velika se pažnja posvećivala organizaciji snabdijevanja ilegalnom štampom, za što je postojala posebna veza s nekim drugom, za kojeg nismo znali ni tko je ni što je. To je u ilegalnim uvjetima rada bilo sasvim razumljivo. Sjećam se da su se drugovi koji su donosili štampu uvijek mijenjali. Na vezi za primanje štampe za MK meni su se izmijenila tri druga. Njihova imena nikada nisam doznao, budući da ih od tada više nikada nisam sreo.

Organizacija dijeljenja ilegalne štampe odvijala se ovako: odabrao sam tri druga, jednog iz skojevskog rukovodstva za Sveučilište, drugog iz rukovodstva za srednje škole, a trećeg iz skojevskog rukovodstva za radničku omladinu. Oni su pred svojim rukovodstvima odgovarali za štampu, a ja sam ih povezivao (često sam je sam donosio) s drugovima koji su je donosili. Ona je bila raznolika: dolazila je iz partizanskih jedinica, od Narodnog fronta, itd. Jedan se list, sjećam se, zvao »Narodno oslobođenje«. Oni bi primali štampu od centralnog donosioca i predavali je sekretarima svojih rukovodstava. Kad bi veza u teškim ilegalnim uvjetima rada bila prekinuta, ja sam je ponovo morao uspostavljati. To bi mi bilo inicirano od strane sekretara Peršena.

Drugi mi je zadatak bio (izvan mog glavnog zaduženja za rad sa srednjoškolskom omladinom) da okupljam omladince koji su željeli napustiti Zagreb i otići u partizane, bilo zbog ugroženosti ili posebne lične želje. Tj ovom drugom slučaju nastojali smo omadince, organizatore skojevskih grupa i NOP-a, zadržati što duže. Moja viša veza za slanje omladinaca u partizane bio je Ivica Javornik-Ratko, zadužen da se povezuje s kuririma i kanalima što su išli u pravcu pojedinih partizanskih jedinica na bližoj ili većoj udaljenosti od Zagreba.

Da bih se rasteretio mnogih poslova, budući da sam dnevno imao i do dvanaest sastanaka (naravno, na ulici, to su bili sastanci sa predstavnicima raznih skojevskih rukovodstava), a usput sam se i sam izdržavao radeći (a to je sve bilo za mene vrlo naporno), povezao sam s »Ratkom« vrlo aktivnog, sposobnog i za ono vrijeme najpodesnijeg omladinca (kasnije, na žalost, teški provokator) Zlatka Sušu. On je primao od mene omladince iz raznih sektora, pa ih je s »Ratkom« raspodjeljivao kojim kanalom treba da idu u partizane.

Odlazak omladinaca u partizane odlično je funkcionirao sve do ožujka 1945, kada je Suša postao provokator. Iako se taj rad do tada odvijao vrlo uspješno, javljali su se i problemi. Na primjer, kako i gdje da se okupe neki omladinci, kako ih obući i u kojim stanovima ih zadržati do polaska u partizane. Ta su nam pitanja ponekad zadavala dosta muke. Ipak smo za svako na vrijeme pronalazili najbolje rješenje. Odjeća, obuća i bombe što smo ih dobivali putem Narodne pomoći mnogo su nam pomogli pri otpremanju stanovitog broja omladinaca u partizane. Nekima smo opet davali novčanu pomoć dok ne bi dobili vezu, a boravili su po nekoliko dana u stanovima naših nekompromitiranih omladinaca.

Zatim je došla i direktiva da se od svih omladinaca što odlaze u partizane uzmu određeni podaci (dan, mjesec, godina i mjesto rođenja, narodnost, itd). Dakle, sve osim imena i prezimena, a umjesto toga upisivao se pseudonim, koji je omladinac sam odabirao. Ta administracija, kojom sam ja raspola-gao do ožujka 1943, imala je oko 80 formulara »kadrovika«, koji nikada nisu pali u ruke ustaške policije, barem što se tiče skojevske organizacije. Njih je trebalo arhivirati, a po jedan primjerak dobivali su omladinci i predavali ih kuririma što su ih vodili u partizane. Ne sjećam se da sam čuo da je to nekoga posebno ugrozilo, ili da su zbog toga neki bili uhapšeni.

UDARNE GRUPE SKOJ-a

U MK SKOJ-a imao sam još jedno zaduženje. To je bila vojna organizacija udarnih grupa SKOJ-a za grad Zagreb. U tu svrhu bio sam povezan s Josipom Preskarom. Od njega sam dobivao upute kako, na koji način i s koliko omladinaca formirati udarne grupe, koje su bile isključivo skojevske. Cesto sam bio prisiljen da poneku od tih grupa organiziram putem svih oblika naše srednjoškolske organizacije i lično odvedem Josipu Preskaru, od koga su one dobivale direktne upute za izvršenje planiranih akcija. Nije se davao poseban izvještaj o akcijama, ali je trebalo formirati udarne grupe i gotove ih predati Preskaru. On je u to vrijeme bio komandant udarnih grupa za grad Zagreb. Sve je to dobro funkcioniralo. Veći broj omladinaca sudjelovao je s Preskarom u značajnim akcijama.

Eto, to je sve ono što sam (pored svog najvažnijeg zaduženja) kao član MK SKOJ-a izvršavao.

U toku djelatnosti Mjesnog komiteta, koji je postigao dobre rezultate, došlo je do preformiranja grupacija: srednjoškolsko-studentsko-radničke omladine, pa smo opet povezivali sve te profesije u iste grupe, kako bismo u tom razdoblju najbolje uklopili svoju djelatnost.

Za sve naše organizacije, s obzirom na vrijeme u kojem se razvijala NOB, bio je problem kako da* i one dotad politički neopredijeljene omladince

privuku u NOP. Stoga su skojevske organizacije ulagale napor da im objasne razloge i konačne ciljeve NOB-a. Takvima je trebalo objašnjavati stvari i na klasnoj osnovi. U svakom slučaju bilo je to teško i mučno. Prema tome, samo skojevskoj organizaciji, njenom pionirskom radu, treba zahvaliti što je velik dio omladinaca bio izgubljen za Pavelića i tzv. NDH.

Do 1941. godine, pa i dalje, skojevska organizacija je bez naročitih poteškoća pronalazila stanove za ugrožene skojevce, a i za sastanke MK SKOJ-a. Više puta su i u mom stanu održavani sastanci, kao i u stanovima mojih znana, simpatizera NOP-a. Za sve vrijeme mog djelovanja ne sjećam se da je neki takav stan bio provaljen i da su odjednom bili pohapšeni svi drugovi na sastanku.

Do mog hapšenja 1943. godine nisam znao da je netko od članova MK SKOJ-a bio provociran ili uhapšen. Uskoro sam u zatvoru vidio i sekretara Peršena, kojega je tek u zatvoru na suočenju provalio kao skojevskog rukovodioca provokator Zlatko Suša. Osim toga, Suša je pokazao sve svoje veze. Mjesni komitet je bio razbijen, ali ne i organizacija SKOJ-a.

Kasniji rad i razvoj skojevske organizacije nisu mi poznati. Mislim da bi o tome mogli reći mnogi drugovi koji su kasnije otišli u partizane ili kasnije bili uhapšeni (na primjer Franjo Kunštić).

Iz zbornika sjećanja »Zagreb 1941—1945« (izd. »Spektar«, Zagreb, 1972.).

Boris Bakrač

NJEŽAN MLADIĆ ČELIČNIH ŽIVACA

SMRT SEKRETARA MK SKOJ-a IVICE HABUNEKA

Devetnaestog rujna 1943, na večer, upravo na dan svog 27. rođendana, ispred Traumatološke bolnice u Boškovićevoj ulici poginuo je tadašnji sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a u Zagrebu.

U MK SKOJ-u bili su tada Ivica Habunek, sekretar, članovi: Fumica Fedel, Božena Hršak-Katarina, Anđelka Mitrečić-Verica i Franjo Kunštić-Pero.

Taj sastav Mjesnog komiteta djeluje od travnja do kraja rujna 1943, odnosno do njegovog ubojstva. Bio sam s njim kao sekretarom MK SKOJ-a tako reći u dnevnoj vezi, gotovo sve do njegove smrti.

Partijska i skojevska organizacija bila je u to vrijeme vrlo uska: samo oko stotinu članova KP i otprilike isto toliko članova SKOJ-a. To je bio štab i udarna pesnica zagrebačke ilegalne fronte, izložena prvom i najžešćem udaru neprijatelja, koji je tada bio veoma jak.

Upravo početkom 1943. godine vratila se s »izobrazbe« iz Njemačke grupa agenata Ustaške policije, koja je iznajmila tada nekoliko stanova u raznim predjelima grada i uredila ih kao svoje osmatračnice. Ti su agenti imali zadatak da potpuno upoznaju sve ljude koji se tu kreću i stanuju. Kretanje gradom postalo je vrlo opasno i teško. Agenti nisu gubili vrijeme legitimiranjem — oni su odmah pucali. To je bila najava rata do istrebljenja.

U takvim uvjetima radio je u Mjesnom komitetu SKOJ-a Ivica Habunek, tih, nježan i boležljiv mladić, kojeg je čovjek morao zavoljeti od prvog susreta. Ali koliko god izgledao nježan. Ivica je ustrajno i uporno s ostalim članovima MK SKOJ-a izgrađivao skojevsku organizaciju, popunjavao gubitke koje joj je neprijatelj uspio zadati, s nesalomljivom upornošću, nikada ne gubeći živce. Iz njegove prividne mirnoće izbijala je u presudnim trenucima čelična odlučnost.

Osobito se sjećam jedne sličice iz ljeta 1943. godine, kada smo neoprezno sjeli na klupu na Zrinjevcu. To je bio propust koji nismo smjeli učiniti, ali smo sjeli, jer se on morao odmoriti. (Ivica je, naime, imao šećernu bolest i po tome i nadimak »šećeraš«.) Tog je dana bio veoma umoran.) Dva mlada čovjeka, koji u to vrijeme nisu u vojsci, bila su svakako sumnjiva. Već nakon nekoliko minuta približila su nam se dva agenta. Sva sreća da smo ih na vrijeme opazili tako da su, kad su se približili, imali pred sobom dva čovjeka od kojih je svaki imao ruku na pištolju. Razgovor je bio kratak i neprijazan s obje strane. Agenti su kao hipnotizirani gledali na položaj naših ruku i pre-

mišljali. Štjeli smo i nas dvojica. Slučajno sam bacio pogled na Ivicu. Nisam ga prepoznao. Nije to bio Ivica sa stanaka gdje je pomagao drugovima. To više nije bio miran i nježan mladić, već borac čeličnih mišića i živaca u trenutku napada. U tom trenutku bilo mi je jasno da mu i ne bih bio potreban, da bi on sam mogao likvidirati obojicu.

Agenti su konačno kapitulirali, predomišljali su se što da rade, a onda su se povukli prema Petrinjskoj ulici, hodajući natraške, ne skidajući pogled s naših ruku. Mi smo se također povukli, uskočili u tramvaj kao najsigurnije sredstvo za brzu evakuaciju.

U Ivicu Habuneka, sekretara MK SKOJ-a, kako sam kasnije saznao, pucali su agenti u Boškovićevoj ulici, preko puta Traumatološke bolnice, kamo je krenuo — prema jednoj verziji — da primi injekciju inzulina, koju je kao teški dijabetičar, morao redovito uzimati. Prema drugoj verziji, koja je vjerojatnija, jer je to bilo navečer, imao je u to vrijeme dogovoreni ilegalni ulični sastanak s dvije drugarice.

Poginuo je u času kada je skojevska organizacija činila velike napore da snažno prodre u omladinske redove, primjenjujući upute Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za šire okupljanje omladine.

Franjo Kunšić

INTENZIVNE VEZE S POKRAJINSKIM KOMITETOM SKOJ-a

SEKRETAR MK SKOJ-a U LISTOPADU I STUDENOM 1943.

Kao naučnik 1937. i 1938. godine bio sam u URSS-ovim sindikatima. Tada sam djelovao u omladinskoj organizaciji sve do 1940. godine, kada sam pozvan na odsluženje vojnog roka u bivšu jugoslavensku vojsku. U njoj sam bio sve do njene kapitulacije. Budući da je sva zemlja bila okupirana, došao sam u Zagreb i, kao bivši vojnik, skrivao sam se pola godine da me Nijemci ne bi povelu u zarobljeništvo.

U veljači 1942. povezao sam se s Brankom Tušakom. S njim je bila omladinka pod pseudonimom Ribica. Uskoro sam primljen u SKOJ i tako sam uključen u politički život. Svakom naprednom omladincu bila je čast da bude skojevac. U skojevskoj grupi s Tušakom i Ribicom bio sam povezan otprilike šest mjeseci, tj. do kolovoza 1942. Shvatio sam bit, značaj i ulogu skojevske organizacije u već započetoj borbi za oslobođenje zemlje od fašističkih okupatora i kvislinga pod vodstvom Partije. Potpuno su mi bili jasni principi SKOJ-a kao revolucionarne omladinske organizacije, a također i anti-fašistički karakter Saveza mlade generacije (SMG), kasnije USAOH, odnosno USAOJ (Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije) pod rukovodstvom SKOJ-a. Bilo mi je jasno da je naša borba istovremeno oslobodilačka i revolucionarna, jer su se od početka rata stvarali narodnooslobodilački odbori kao klica buduće narodne vlasti, težilo se k novom, pravednijem društvenom uređenju. SKOJ je predvodio omladinu u borbi za socijalizam.

CLAN MJESNOG KOMITETA SKOJ-a

Jednom su k meni došli drugovi Hus i Marinić i saopćili mi da ću raditi na jednom vrlo odgovornom poslu, tj. na kanalima za prebacivanje ljudi u partizanske jedinice. Brzo sam shvatio organizacione forme tog posla i mislim da sam ga dobro obavljao sve do travnja 1943. Vjerojatno sam bio uočen kao dobar omladinac skojevac, jer mi je u to vrijeme pristupio drug Bakrač i povezao me s drugom Baltićem. Pretpostavljao sam da ću biti zadužen za neki drugi zadatak. Baltić me je upoznao s Ivicom Habunekom, Boženom Hršak-Katarinom i Vericom i rekao mi da sam određen za člana Mjesnog komiteta SKOJ-a, a da su drugarice i drug s kojima me je upoznao također članovi MK SKOJ-a. Dobio sam i zaduženje od Baltića u MK — da budem odgovoran za rad s radničkom omladinom. Katarinu je zadužio za rad sa

studentima, a Vericu za rad sa srednjoškolskom omladinom, ajećam se aa me je Baltić povezao i s omladincima skojevcima sa Željeznice, a zatim me predao sekretaru MK SKOJ-a Ivici Habuneku.

Sastanci MK održavali su se prema potrebi, i to vrlo često. Mislim, jednom tjedno, a najduži vremenski razmak između sastanaka bio je dva tjedna. Moja djelatnost među radničkom omladinom odvijala se prema uputama koje sam dobio od Baltića i Habuneka. Rukovodiocima skojevskih grupa prenosio sam upute za rad od MK, a također i konkretne zadatke. Oni su mi iznosili uspjehe i teškoće u radu. Na sastancima MK (održani su nekoliko puta na Trešnjevki, pa u Ilici br. 82 kod Županića, dva puta (dvo-rišna zgrada), i na još nekim mjestima kojih se više ne sjećam) obično se razmatralo političku situaciju i organizaciona pitanja. Dakle, odmah se reagiralo na trenutačnu političku situaciju u gradu, pa su skojevske organizacije dobivale adekvatne zadatke.

Svaki član MK govorio je detaljno o raznim pitanjima i problemima iz svog sektora. Poslije podnesenih izvještaja (da se tako izrazim) po sektorima rada imali smo jasnu sliku stanja skojevske organizacije, te smo odmah mogli zaključiti što trebamo da obavimo do idućeg sastanka. Naime, sekretar je koordinirao naš rad i naglašavao zadatke po sektorima. Radom sam stjecao iskustvo, pa sam ga obavljao, po mome mišljenju dosta dobro. Znam da je jedan od zadataka u to vrijeme bio omasovljenje skojevske organizacije. U SKOJ se primalo omladince koji su bili aktivni u pogledu raznih pitanja i za koje smo se uvjerali da su potpuno sazreli za skojevsku organizaciju. Primanjem u SKOJ postajali su entuzijasti i izvršavali sve zadatke bez obzira na poteškoće u ilegalnim uvjetima rada. Drugi je zadatak bio da se omladincima objašnjava značenje odlaska u partizane i rast Narodnooslobodilačke vojske. I na tom smo polju postizali dobre rezultate. Naša djelatnost odvijala se tako sve do srpnja 1943.

REDOVITA VEZA S PK SKOJ-a U OBOROVU

U tom sam razdoblju, osim svog zaduženja u MK, dobio od Habuneka još jedno zaduženje. Naime, odredio me je da jednom tjedno iz Zagreba odlazim u Oborovo, u sjedište Pokrajinskog komiteta ili Povjerenstva PK SKOJ-a. Tamo sam nekom drugu usmeno prenosio sve ono što bi mi Habunek rekao: ukratko sam iznosio situaciju, rezultate i teškoće u radu skojevske organizacije. Sjećam se da mi je Habunek naglašavao da drugove upozorim na činjenicu da je u Zagrebu, s obzirom na veliki broj agenata UNS-a, koji se svuda nalaze, dosta teško djelovati, da smo u radu opterećeni, da nemamo dovoljno ljudi, pa je tražio još iskusnih skojevskih kadrova koji bi bili korisni za rad u gradu. U Oborovu sam dobivao neke sugestije i zadatke za rad MK SKOJ-a, pa sam sve prenosio sekretaru Habuneku. U stvari, oni bi te upute napisali, stavljali u omotnice i zapečatili. Sjećam se da su tražili da im idući put donesem sanitetski materijal.

Šofera i kola dobio sam preko naše veze Bezjaka u Palmotićevoj ulici. On mi je rekao da ima jednog pouzdanog čovjeka koji će me bez teškoća voziti u Oborovo i vraćati u Zagreb. Znam da je taj šofer radio u nekoj instituciji NDH. Poznavao je sve agente na mitnici, a švercao je svinjama i vjerojatno im je u tom poslu bio pri ruci, pa mu kola nikada nisu kontro-

lirali. Mislim da je čak radio u garaži UNS-a, a bio je simpatizer NOP-a i neposredno nam pomagao. Dakle, kod Bezjaka sam se povezao s tim šoferom. Budući da je kod Bezjaka bilo skladište materijala (sanitetskog, oružja, štampe i drugog), koristio sam se kolima da povezem sanitetski materijal u Oborovo, odakle sam automobilom dopremao dosta partizanske štampe u Zagreb. Na mitnici bi šofer samo rekao agentima da u kolima ima dvije svinje i oni su ga bez zaustavljanja i pregleda kola propuštali. To je zaista bila idealna veza MK SKOJ-a s Povjerenstvom PK SKOJ-a, kao i za prenošenje štampe, materijala i pisama. Sjećam se da sam dva zapečaćena pisma donio iz Oborova drugu Habuneku. Štampu smo pohranjivali kod Bezjaka, a kasnije preko veza raspačavali po grad.

Odjednom sam ostao bez veze. Habunek nije dolazio desetak dana. Povezao sam se s Katarinom, koja mi je rekla da ni njoj nije došao na vezu. Bilo nam je jasno da je uhapšen. Poslije nekoliko dana Bakrač mi je saopćio da je na Habuneka policija pucala, da je uhvaćen i da je od zadobivenih rana umro, a da će mene drug Baltić primiti na vezu. Istog dana sam se povezao s Baltićem, koji mi je rekao da ću ja vršiti dužnost sekretara MK SKOJ-a, a da Katarini i dalje ostaje sektor studentske omladine. Budući da je s Habunekom bila uhapšena i Verica, trebalo je odabrati ljude koji će preuzeti sektore srednjoškolske i radničke omladine. Poslije nekoliko dana Baltić mi je rekao da će izvana doći dvije drugarice za članove MK SKOJ-a i da ja moram otići po njih u Oborovo. Sjećam se da sam po te dvije drugarice došao automobilom u Oborovo. Jedan drug iz PK SKOJ-a ili Povjerenstva PK SKOJ-a rekao mi je da su te dvije drugarice (Agneza Vostrel i Ruža Ervačinović, naravno kasnije sam doznao za njihova prava imena) određene za članove MK SKOJ-a (međutim, to mi je Baltić kazao još prije), da ih povedem u Zagreb i uvedem u rad. Dakle, MK SKOJ-a tada je imao sastav: Franjo Kunstić, sekretar, Božena Hršak-Katarina, zadužena za rad sa studentskom omladinom, Agneza Vostrel, zadužena za rad sa srednjoškolskom omladinom, i Ruža Ervačinović, zadužena za rad s radničkom omladinom.

HAPŠENJE NA ZADATKU

Na mitnici prije ulaska u Zagreb agenti su nas odmah propustili jer su poznavali šofera, pa smo automobilom došli u Palmotićevu ulicu i njime ušli u dvorište druga Bezjaka. Jednu od tih drugarica smjestio je Bezjak u svoj stan, a drugu sam poveo na Medicinski fakultet, gdje smo u podrumu prenoćili s još nekom nama nepoznatom drugaricom.

Drugi dan, bilo je to u studenom 1943. trebao sam se sastati s jednim omladincem koji je sakupljao sanitetski materijal. Trebao sam ga od njega preuzeti i za koji dan prevesti u Oborovo. Došao sam pred njegov stan kod crkve u Vlaškoj ulici. Prema dogovoru, pozvonio sam tri puta. On je otvorio. Upitao sam ga mogu li slobodno ući u stan. Odgovorio je da mogu. Kada sam ušao u kuhinju, zatekao sam tri nepoznate osobe. Shvatio sam da su to agenti. Munjevito sam izvukao pištolj, ali ga nisam mogao upotrijebiti. Njih trojica su me, očito, očekivala. Preduhitrili su me i svladali. Bilo mi je jasno da su tog omladinca uhapsili i da im je on rekao da ću ja doći k njemu po sanitetski materijal.

Poveli su me u zatvor na Savsku cestu. Našli su neke pribilješke kod mene iz kojih nisu ništa mogli razabrati. Nije bilo nikakvih adresa, pa im to nije ništa koristilo. Da bi izvukli nekakva priznanja i da bih prokazao drugove s kojima sam u kontaktu, strahovito su me tukli. Njihova svirepost još je više učvrstila moju odlučnost da im ništa ne kažem. Batine i mučenja nisu me moralno slomili. Nikoga nisam prokazao. Neprestano sam mislio na štampu koju sam iz Oborova donio i pohranio je kod Bezjaka, a koju je trebalo raspacati po gradu što prije, jer što vrijeme više prolazi njena aktualnost blijedi, budući da politička kretanja kod nas i u svijetu rezultiraju novim činjenicama koje treba tretirati u našoj partizanskoj štampi. Uspjelo mi je da iz zatvora obavijestim drugaricu Zlatu Bognar (svoju suprugu koja je također radila u partijskoj organizaciji) da pođe do Bezjaka i da mu kaže da izvijesti drugove o prispjeloj štampi i da je hitno preuzmu (Bezjak je, mislim, bio veza s MK KPH) i da drugarice koje sam doveo poveže sa MK. Zlatu Bognar obavijestio sam ceduljicom koju sam naljepio marmeladom na dno šalice s vanjske strane. Kontrola u zatvoru to nije zamijetila. Petnaestak dana kasnije supruga mi je javila da je sve u redu. Osjetio sam olakšanje i zadovoljstvo.

Nakon dva mjeseca provedena u zatvoru u Zagrebu, odveden sam u logor u Staru Gradišku. Godine 1944. prebačen sam u Lepoglavu. U ožujku 1945. godine ja i još nekoliko drugova zamijenjeni smo u Pisarovini. Zamjenu je izvršio drug Bakrač. Poslije nekoliko dana upućen sam na rad u OZN-u (Odjeljenje zaštite naroda). Tada mi je Bakrač saopćio da je i moja supruga Zlata otišla iz Zagreba u partizane na oslobođeni teritorij, ali da je u Oborovu poginula. Radila je u Pokrajinskom odboru AFŽ (Antifašistički front žena).

Iz zbornika sjećanja »Zagreb 1941—1945«, izd. »Spektar«, Zagreb, 1972.

S OSLOBOĐENOG TERITORIJA U OKUPIRANI ZAGREB

RAD U MK SKOJ-a OD SREDINE STUDENOG DO KRAJA
PROSINCA 1943.

Negdje krajem rujna ili početkom listopada 1943. saopćeno je Ruži Ervačinović i meni u Oblasnom komitetu SKOJ-a za Slavoniju, da trebamo ići na ilegalan rad u okupirani Zagreb za članove MK SKOJ-a. U to vrijeme radila sam u Oblasnom odboru USAOH-a (Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske) i bila sam zadužena za rad sa srednjoškolskom omladinom. U vezi s našim odlaskom tražio se naš pristanak i spremnost za takav zadatak. Objašnjeno nam je zašto je izbor pao baš na nas dvije omladinke, srednjoškolke. Obje smo prije živjele ili bile u gradu, pa ćemo se i lakše snalaziti. Policija nas u Zagrebu ne zna, a imamo dovoljno iskustva u radu s omladinom. Sve je to prema mišljenju drugova omogućavalo da se brže prilagodimo uvjetima ilegalnog rada u gradu.

U drugoj polovici listopada 1943. krenule smo nas dvije (Ruža Ervačinović, rodom iz Slavonskog Broda i ja iz Virovitice) preko Bilogore i Moslavine za Zagreb.

U Moslavini, na Kopčiću, u OK SKOJ-a Milutin Baltić nas je upoznao sa zadacima u Zagrebu. Saopćeno nam je da je Mjesni komitet SKOJ-a veoma oslabljen zbog hapšenja nekih članova, te se zbog toga upućujemo tamo na rad. Upoznao nas je i s prilikama u omladinskom pokretu Zagreba. Spomenuo je prorijeđena rukovodstva SKOJ-a na gimnazijama, u tvornicama, fakultetima, zbog stalnih hapšenja, mobilizacije za domobrane te masovnog odlaska omladine u partizane. Upoznao nas je i s uvjetima ilegalnog rada u okupiranom gradu, sa zadacima SKOJ-a, načinom ponašanja i potrebama konspiracije. Posebno nas je upozorio na česte racije u gradu, na držanje u slučaju hapšenja, na metode ispitivanja i mučenja, koje nas čekaju ako do toga dode. Ta je priprema, kao što se kasnije pokazalo, bila neobično korisna.

Fotografije za nas izrađene su u Slavoniji, a ovdje smo dobile izrađene legitimacije i prikladnu odjeću i obuću. To je sve potrajalo neko vrijeme, pa je Milutin Baltić radio na drugim zadacima, a brigu o nama preuzeo je Joža Manolić. On nam je dao posljednje upute i istakao naše zadatke kao članova Mjesnog komiteta SKOJ-a.

SA SEKRETAROM MK SKOJ-a »PEROM«

Polovinom studenog 1943. krenule smo na vezu prema Zagrebu i zadržale se u gostionici u Ivanjoj Rijeci. Tu je po nas automobilom došao tadašnji sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a Franjo Kunstić-Pero (po zanimanju tapetar), pa smo preko mitnice u Dubravi stigle u Palmotićeve ulicu i autom ušle u dvorište automehaničara Bezjaka.

Tom prilikom nam je »Pero« saopćio da će ja ostati kod Bezjaka, da će nam on biti »javka«, te da ćemo se za nekoliko dana sastati. Tada je i Ružu Ervačinović odveo na njezino mjesto boravka. Ona me je preko Bezjaka trebala obavijestiti kada i gdje će biti idući sastanak.

Prošlo je neko vrijeme, a Ruža nije ništa javljala. Nakon nekoliko dana došla je Bezjaku u radionicu i pitala što je s »Perom«. Tada je Bezjak uspostavio vezu s Mjesnim komitetom KPH, pa smo nakon nekoliko dana od jednog druga, člana Mjesnog komiteta Partije, saznali da je »Pero« uhapšen. Taj nas je drug iz MK KPH povezao sa »Katarinom«, novim sekretarom MK SKOJ-a iz Zagreba.

Na prvom sastanku MK SKOJ-a, koji je održan u stanu učiteljice Gvozdenović (na uglu Jurišićeve i Draškovićeve ulice) dobile smo veze (»javke«). Ja za srednjoškolce, Ruža za radničku omladinu, a »Katarina« je zadržala veze sa studentskom omladinom. Na sastanku MK SKOJ-a podijeljeni su i konkretni zadaci, da utvrdimo stanje svaka na svom sektoru rada, da održimo sastanke skojevskih grupa i da formiramo rukovodstva tamo gdje su se raspala (po gimnazijama, školama, tvornicama i drugdje).

Već na prvim susretima sa skojevcima srednjoškolcima dobila sam uvid u njihov rad, približno njihov broj, te uvjete pod kojima žive i ilegalno djeluju.

S obzirom na to da je u nekim školama bilo više grupa skojevaca — srednjoškolaca, to smo rukovodstvo formirali tako da je u njega ušao po jedan predstavnik tih grupa.

RAD SKOJEVACA U SREDNJIM ŠKOLAMA

U ovim skojevskim grupama bilo je svega po dvoje-troje članova, jer su uvjeti sastajanja po školama bili nemogući. Sastanci su većinom bili vrlo kratki, sažeti, za vrijeme odmora u školi ili na šetnji.

Kako smo nastojali da što šire organiziramo antifašističku omladinu, to smo se interesirale i za raspoloženje ostale omladine, jer skojevci nisu bili izolirane grupe, već šire povezani, takoreći sa čitavom omladinom. Na sastancima smo upijali kao spužve sve diskusije i vijesti s oslobođenih teritorija, o jedinicama NOV, NOO-ima, o veličini olobođenog teritorija i o cjelokupnom životu partizana. Odlazak — kako se govorilo — »tamo« iz Zagreba bio je takoreći san svakog omladinca, da bi se što prije oslobodili tereta okupacije. To je bilo oslobođenje za svakog, jer smo se osjećali kao u zatvoru. Željni slobode, ni jedan zadatak nije skojevcima izgledao težak.

Naši neposredni zadaci, uz već navedeno, bili su propagiranje za odlazak omladine u partizane, raspodjela štampe i ostalog propagandnog materijala, prikupljanje raznovrsnog materijala za jedinice NOV, primanje u SKOJ naj-

boljih i najaktivnijih omladinaca, formiranje USAOH-a od mnogobrojne omladine koja je simpatizirala NOP.

O svim tim aktivnostima izvještavale smo na sastancima Mjesnog komiteta SKOJ-a, ili prilikom kratkog susreta sa sekretarom MK SKOJ-a »Katarinom«.

Metoda rada MK SKOJ-a bila je takva da smo svaka posebno upoznale »Katarinu« sa svojom aktivnošću, a nismo ulazile u detalje drugog sektora. Tako, npr. za studentsku omladinu saznale smo od »Katarine« da postoji aktivnost. Bili su to uvjeti stroge konspiracije.

Za odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu i pogibiju Ive Lole Ribara saznale smo od već spomenutog druga, člana Mjesnog komiteta KPH.

Odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a bile su veoma interesantne za omladinu. Nije se vodio samo rat za istjerivanje okupatora, već se stvarala i nova narodna vlast i nova Jugoslavija na federalnom principu.

RAD S RADNIČKOM OMLADINOM

Na predstojeći kongres USAOJ-a u Drvaru trebala je poslati svog delegata i zagrebačka omladinska organizacija. Na sastanku MK SKOJ-a dogovorile smo se da to bude Ruža Ervačinović, član MK SKOJ-a i zadužena za rad s radničkom omladinom. Radi podnošenja izvještaja na kongresu prikupile smo podatke o broju skojevskih grupa. U to smo vrijeme uspjele ponovno formirati i srednjoškolsko rukovodstvo. Koliko se sjećam, pripremljeni su i podaci o političkom raspoloženju među omladinom. U nekim gimnazijama, na žalost, više se ne sjećam u kojima, postojale su i organizacije JOFO i JURE, proengleski orijentirane, odnosno pod utjecajem Radio-Londona. Danas se više ne sjećam cijelih naziva, već samo njihovih kratica.

S obzirom da je Ruža Ervačinović trebala biti duže odsutna kao delegat na kongresu, na sastanku MK SKOJ-a dogovoreno je, da ja preuzmem i rad s radničkom omladinom. Na prvom sastanku rukovodstva radničke omladine bila sam zajedno s Ružom Ervačinović, a sastanak je održan na Sveticama kod jedne dalmatinske obitelji. Poslije tog prvog sastanka s radničkom omladinom došla sam do zaključka da je rad na tom sektoru daleko teži nego sa srednjoškolcima. Podneseni izvještaji o ilegalnom radu omladine u pojedinim tvornicama, govorili su o stalnim pretresima prilikom ulaska i izlaska iz tvornice, o teškoćama dogovora u tvornici, tako da su omladinci bili prisiljeni sastanke održavati izvan kruga tvornice.

Na žalost, naša želja da Ruža Ervačinović ode kao delegat zagrebačke antifašističke omladine na Drugi kongres USAOJ-a u Drvaru nije se ispunila. Veza za oslobođeni teritorij preko Markuševca bila je prekinuta, pa se nakon nekoliko dana čekanja Ruža vratila u Zagreb. Kao što je češće bivalo, i druge veze su bile nekoliko dana prekinute.

HAPŠENJE I LOGOR

Ubrzo nakon toga, 29. prosinca 1943. uhapšena sam na uglu Jurišićeve i Draškovićeve ulice. Dogodilo se ono čega sam se najviše bojala. Prepoznao me neki ustaša iz Virovitičke gimnazije.

Nakon hapšenja i istrage na policiji, čvrsto sam se držala svoje unaprijed izmišljene priče »da sam u Zagreb došla radi nekih podataka, koje mi je na Jelačićevom trgu (sada Trg Republike) trebao predati neki čovjek s novinama koje bi držao u džepu i sa još nekim znacima raspoznavanja«. Moja uporno ponavljana izjava izgleda da je bila uvjerljiva, pa su me nakon više uzastopnih ispitivanja i batinjanja prestali tražiti podatke o mojim vezama sa zagrebačkom partijskom organizacijom.

U Mjesnom komitetu SKOJ-a su poslije mog hapšenja ostale samo Ruža Ervačinović i sekretar MK SKOJ-a Božena Hršak-Katarina. Na žalost, ne za dugo.

Iz ustačkog zatvora u Zagrebu prebačena sam u logor Lepoglava. Negdje u kasnu jesen 1944. godine dopremljena je u isti logor i drugarica Gvozdenović, učiteljica. Bile smo u istoj sobi. Tada mi je, sjećam se, pričala da je pala prilikom neke provale u proljeće 1944. godine, a da je Katarina-Božena Hršak također hapšena. Po onome što sam kasnije saznala, približno u isto vrijeme Zagreb je napustila i Ruža Ervačinović, jedina koja je uspjela da izbjegne hapšenje i da se prebaci na oslobođeni teritorij, odakle je bila i upućena na ilegalni rad u Zagreb. Uspjelo joj je da pobjegne iz Zagreba na vrijeme, jer su je po gradu uporno tražili brodski ustaše.

Oslobođenje zemlje dočekala sam u varaždinskom zatvoru, jer sam bila odleđena za zamjenu.

Duka Hrženjak

POSLJEDNJI SEKRETAR MK SKOJ-a

HEROJSKA SMRT BOZENE HRŠAK 1944.

Među najteže godine rada Partije i SKOJ-a u Zagrebu svakako se ubrajaju 1943. i 1944. godina. Nakon nekoliko velikih i slavni pothvata i teških udaraca koje je neprijateljima nanijela organizacija Mjesnog komiteta Partije i SKOJ-a od 1941. do 1943. godine, neprijatelji su se sve organiziranije počeli obračunavati s naprednim snagama Zagreba. Gestapo i UNS (Ustaška nadzorna služba) razvili su svestranu špijunažu i počeli s ubacivanjem u redove Partije i SKOJ-a svojih agenata. Na svim frontovima pokretali su hajke protiv svih i svakoga tko nije bio njihov. Svim snagama udarili su na komuniste, SKOJ, NOO i druge oblike antifašističkog okupljanja i djelovanja naprednih građana Zagreba.

Neprijateljske snage u gradu pojačali su oni zločinci koji su bježali iz gradova i sela što ih je oslobađala Narodnooslobodilačka armija. Ulice su bile pune agenata. U tvornicama, školama, trgovinama i na svkom mjestu vrzmali su se ustaški špijuni. Gubici okupatora i ustaša na svim frontovima i uspjesi Partije i SKOJ-a u Zagrebu samo su pojačavali teror i zločinačku aktivnost. Na ulicama su ubijali aktiviste Partije i SKOJ-a, vješali ih, punili zatvore, mučili i masovno ubijali. Racija za racijom punila je ustaška mučilišta. I u takvim gotovo nemogućim uvjetima radili su neustrašivi članovi Partije i skojevci. Pod cijenu života s njima su surađivali i podržavali ih napredni građani — antifašisti. Primali su ilegalce na stan, otkidajući od usta hranu i izvršavali brojne, naoko male, a ipak po život opasne zadatke.

TEŠKA SITUACIJA ZA RAD

Padali su članovi Partije i SKOJ-a, padali su pojedinci iz komiteta Partije i SKOJ-a, kidale su se i veze, desetkovan je broj članova Mjesnog komiteta Partije i MK SKOJ-a. Trebalo je iznova povezivati konce, popunjavati praznine i nastavljati s revolucionarnim radom u gvožđe okovanom gradu.

— Kakva je teška situacija bila za rad — priča Milutin Baltić — govori i to da je policija vršila generalne pretrese. Ono što smo mi očekivali početkom 1943. da će blokirati grad i pretresati kuće, to su napravili 1944. godine. Pretresali su kuću po kuću i sve je bilo blokirano, a Ruža Ervačinović je ostala živa zahvaljujući tome što je bila sakrivena pod jednim koritom za pranje rublja, 'u veš-kuhinji', a pretresali su sve od tavana do podruma.

— Za vrijeme tog mog relativno kratkog kontakta u MK — nastavlja Milutin Baltić — za te moje ere, ja sam za godinu dana morao izmijeniti četiri Komiteta. Kad sam došao, formirao sam Komitet s Mirkom Peršenom na čelu, pa je taj za nekoliko mjeseci pao. Iz tog Komiteta ostala je samo Fumica Fedel. Formirao sam drugi Komitet s Ivicom Habunekom na čelu. U tom Komitetu pored Fumice i Ivice Habuneka bili su Božena Hršak i Franjo Kunstić, no i taj Komitet je ubrzo pao. Ivica Habunek ubijen je na ulici. Nakon Habuneka sekretar je bio Franjo Kunstić, ali i on je nakon kraćeg vremena pao. Tada sam formirao Komitet na čelu s Boženom Hršak i taj se Komitet održao od prosinca 1943. do travnja 1944, kad je pala i Božena. Od tada više nismo osnivali MK SKOJ-a, jer se policija preko nekoliko provokatora tako uvukla da smo morali prići drugim formama rada.

Mjesni komitet SKOJ-a, nakon pada Mirka Peršena, u ožujku 1943. sačinjavali su Ivica Habunek, kao sekretar, Fumica Fedel, zadužena za studentsku omladinu, Božena Hršak-Katarina, Anđelka Mitreć-Verica i Franjo Kunstić-Pero. Taj Mjesni komitet je neumorno i neustrašivo nastavio s radom tamo gdje je komitet Mirka Peršena stao. Ponovno se pokrenula omladina i ponovno su nicali brojne akcije. U oštrim uličnim akcijama i borbama ubijen je Ivica Habunek (19. rujna 1943.).

Uhvaćena je i »Verica«, a na oslobođeni teritorij morala je još u svibnju otići Fumica, pa su tako od MK SKOJ-a ostali još samo Franjo Kunstić i Božena Hršak.

SASTAV POSLJEDNJEG MJESNOG KOMITETA

Da bi se umanjile mogućnosti provale i ubacivanje agenata u MK SKOJ-a Partija šalje s oslobođenog teritorija MK SKOJ-u pojačanje: drugaricu Agnezu Vostrel i Ružu Ervačinović. I tako, ponovno se organizira MK SKOJ-a sa sekretarom Franjom Kunstićem-Perom, te članovima: Boženom Hršak, Agnezom Vostrel i Ružom Ervačinović. Međutim, i taj Komitet nije duga vijeka. Ustaše hvataju Franju Kunstića u studenom 1943. Tada dolazi red na Boženu Hršak-Katarinu. Krajem studenog Božena postaje sekretar MK SKOJ-a, a članovi su bih Agneza Vostrel i Ruža Ervačinović. Božena je vodila organizaciju SKOJ-a na fakultetima, Agneza na srednjim školama, a Ruža je bila zadužena za radničku omladinu.

Agneza Vostrel priča: — Božena je postala sekretar SKOJ-a krajem 11. mjeseca. Komitet se dva, tri puta sastajao u Jurišićevoj ulici, u stanu učiteljice Gvozdenuvić, čija su kćer i sin bili u partizanima i koja je kasnije ubijena u ustaškom logoru. Taj je stan bio pred tramvajskom stanicom u Jurišićevoj ulici, a na tom ulazu su se inače prodavale novine. Sastanke smo održavali u ulici Kamenita vrata, ali tu je bilo vrlo opasno.

Božena je bila vrlo lijepa, a istovremeno i vrlo skromna. Pokazivala je veliko razumijevanje za nas članove MK i inače za svakog aktivistu. Pomagala nam je ne samo u radu, nego i brinula o našoj hrani, odjeći, načinu kretanja po gradu, odijevanju, čuvanju od racije. Poznavala je situaciju, bila je vrlo mirna, staložena i odlučna. Nikad se nije opirala da bude tamo gdje joj se odredi, i da radi ono što je bilo utvrđeno. Imala je odlično pamćenje.

HAPŠENJE I MUČENJE BOŽENE HRŠAK

Neposredno prije Nove godine 1944, to jest 29. prosinca 1943, Agneza Vostrel pala je u ruke ustaša. Prokazao ju je neki ustaša iz Virovitice koji ju je slučajno susreo na ulici. Na bojnopolju pod rukovodstvom MK SKOJ-a tada su još ostale samo Ruža Ervačinović i Božena Hršak. Dakle, kao što kažu drugarica Agneza Vostrel i drug Baltić, krajem 11. mjeseca 1943. preuzela je Božena Hršak, zvana »Katarina«, rukovođenje Mjesnim komitetom SKOJ-a u Zagrebu. Iako je taj Komitet bio malobrojan, a pogotovo nakon pada Agneze Vostrel, nastavljen je intenzivan rad sa svim organizacijama SKOJ-a, i studentskim i radničkim i srednjoškolskim, kao da Komitet radi u punom sastavu. U toku ožujka 1944. i Ruža je morala bježati iz Zagreba na oslobođeni teritorij, a Božena je ostala sama i nastavila svim svojim snagama rad cijelog Komiteta.

Dvanaestog travnja 1944. i Božena Hršak-Katarina pada u ruke ustaša. Nakon dvodnevnog zvjerskog mučenja, prostrijeljena kroz grudi, bačena je kroz prozor ustaške policije u Đorđićevoj ulici 18. travnja 1944.

O divnoj porodici Hršak, te sestrama Veri i Boženi, priča Milutin Baltić slijedeće:

— Ja sam sestre Hršak i cijelu porodicu upoznao po dolasku u Zagreb oktobra 1942. Vera Hršak bila je u srednjoškolskom rukovodstvu SKOJ-a i mnogo mi je pomogla da uhvatim vezu sa svim srednjim školama, jer su u to vrijeme bili razbijeni i Mjesni komitet i rajonski komiteti SKOJ-a. Veru mi je stavila na raspolaganje Fadila Redžić, koja je do prije odlaska u partizane bila sekretar MK SKOJ-a.

Veru sam usmjerio na obavljanje kurirskih poslova kod povjerenstva PK SKOJ-a, između PK SKOJ-a, Mjesnog komiteta, Okružnog komiteta Zagreba i Povjerenstva CK zajedno s Nedom Prohaska (kasnije udata za Milivoja Rukavinu) i profesoricom Tompa. Njih tri su obavljale kurirske poslove izvanredno uspješno. Vera je bila po prirodi šutljiva, konspirativna, nije progovorila nigdje ni riječi gdje nije morala. Božena Hršak je radila u organizaciji i nju sam upoznao kada smo formirali novi komitet SKOJ-a. Ona je ušla u MK s Habunekom i još jednom grupom.

O porodici Hršak treba reći da su te sestre bile izvanredno aktivne, da su one u to vrijeme obavljale najodgovornije poslove, naročito Božena, koja je bila i kasnije sekretar, a prije član MK SKOJ-a, i Vera koja je radila na održavanju veza. Obje su bile hrabre, odlučne i precizne. U to vrijeme nije bilo jednostavno voditi Mjesni komitet i održavati veze s rajonskim komitetima. To su mogli samo ljudi do kraja odani. Naime, kolebljivost i pritisak mogli bi osigurati ustašama neslućene uspjehe kad bi ovakvi ljudi provalili.

Posebno treba reći za Boženu da je njeno držanje na policiji bilo herojsko, da unatoč stravičnom mučenju nije nikoga odala. To je potvrđeno i dokazano. To treba posebno naglasiti zato što je neprijatelj u to vrijeme lansirao tvrdnju da je Božena odala svoj rad, što nije bilo točno. Boženu je odao najvjerojatnije, a i mnoge druge skojevce, neki Suša koji je kao skojevac pokleknuo u strahu od batina i smrti te postao ustaški provokator. Njega je stigla zaslužena kazna — kaže drug Baltić.

Tako je mučeničkom «mrču, nakon trogodišnjeg revolucionarnog rada u najtežim uvjetima herojske borbe MK SKOJ-a herojski pala Božena Hršak-Katarina — posljednji sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a u Zagrebu.¹

Nakon junačke smrti ove hrabre i požrtvovne djevojke, beskrajno odane Partiji i revoluciji, nije se više obnavljao Mjesni komitet SKOJ-a. Partija je organizirala druge oblike rada.²

Izvod iz šireg teksta.

¹ Božena Hršak rođena je 9. lipnja 1919. a ubijena je 18. ili 19. travnja 1944. Naime, pošto se Božena 17. travnja nije vratila kući i pošto su roditelji čuli da ju je netko vidio kako trči u nekoj ulici ispred ustaških agenata, njena starija sestra Krunoslava otišla je 18. travnja u Đorđićevu na policiju, da prijavi njezin nestanak, u nadi da nešto o njoj sazna. Rekoše joj da je bila uhapšena i da je skočila kroz prozor, te da se nalazi na sudskoj medicini. Utvrđeno je da su Boženi slomljene kičma, noge i da je kroz grudi prostrijeljena. Istoga dana javila je Krunoslavi njezina kolegica dr Milica Haraminčić da je Božena na Rebru mrtva. Slijedećeg dana, tj. 19. travnja, Boženin otac i sestra Krunoslava preuzeli su njezino tijelo i pokopali.

² Nekoliko mjeseci poslije mučeničke smrti Božene, umro je u bolnici oslobođenog Splita i Zvonko Rukavina. Otac pokojnog Zvonka ekshumirao je Zvonkovo tijelo i tijelo njegove voljene Božene, sagradio im grobnicu na Mirogoju, te ih zajedno pokopao, da budu mrtvi zajedno kad im fašistički zločinci nisu dali da sretno žive u slobodi. Majka pokojnog Zvonka i danas još čuva veliku sliku Zvonkove Božene. I otac Božene također je hapšen i u zatvoru prebijen. Dva dana prije oslobođenja je pušten, ali su posljedice zatvora bile takve da je već u kolovozu 1945. umro.